ЛЕСЯ УКРАЇНКА

2

АКАДЕМІЯ
НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ
РСР

ВИДАВНИЦТВО
«НАУКОВА
ДУМКА»

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

ЗІБРАННЯ ТВОРІВ У ДВАНАДЦЯТИ ТОМАХ

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

ЗІБРАННЯ ТВОРІВ У ДВАНАДЦЯТИ ТОМАХ

ВИДАВНИЦТВО
«НАУКОВА
ДУМКА»

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

ТОМ 2

ПОЕМИ

ПОЕТИЧНІ ПЕРЕКЛАДИ

КИЇВ
1975

Редактор тому Н. О. ВИШНЕВСЬКА

Упорядкування та примітки
О. В. МИШАНИЧА

Редакція
художньої літератури

У $\frac{70403-224}{М221(04)-75}$ 100—75

ПОЕМИ

РУСАЛКА

(Поема в народному стилі)

I

Коло річки, у садочку
Маленька хатина,—
У хатині чорнобрива
Молода дівчина.

Щовечора, як зіронька
До місяця сходить,
Молодая дівчинонька
В садочок виходить.

Тож виходить сама з хати
У ясную нічку,—
А тим часом козаченько
Переплине річку,

Як приверне к бережечку,
Човничок прив'яже,—
Уклониться дівчиноньці.
«Добривечір» скаже.

По садочку собі ходять,
За руки візьмуться,
Розмовляють та радяться,
Коли поберуться.

«Ой коли ж ми поберемось,
Дівчинонько-роже?» —
«Уосени, козаченьку,
Як бог нам поможе!..»

У коханій розмовоньці
Швидко ніч проходить,

Блідне місяць, гаснуть зорі,
І сонечко сходить...

Сіда хлопець у свій човник
Та бере весельце;
Стиснув ручку, махнув веслом:
«Прощай, Ксеню, серце!»

II

Осінь надходить, літо минає,
Вже ж за дівчину козак не дбає.
Вже старостоньки скрізь походжають,
Ксенину ж хату вони минають.

Йдуть до сусіда в новую хату,—
Сватають в його дочку багату!..
Чує Оксеня смутну новину,—
Що свата милий іншу дівчину;

Уже сьогодні їх заручають,
А через тиждень і повінчають...
Наче байдужа дівчина ходить,—
Вийде ж в садочок та й сльози ронить.

Рушнички шиті лежать у скрині,
Вже не клопочуть вони дівчини!
В журбі та в тузі тиждень минає,
По селу ж ходить та «молодая»,

У кожду хату вона вступає,
На дівич-вечір дружок збирає;
І до Оксені заходить в хату,—
Тож на весілля її прохати:

«Прошу, сестрице, тебе, голубко,
За старшу дружку до мене, любко!» —
«Не можу, серце!.. я б і радніша;
За дружку в тебе хай стане інша».

«Отак, сестрице! отак мовляєш!
Певне, мене ти більш не кохаєш!» —

«Не гнівайсь, серце, за мої речі...
Прийду сьогодні на дівич-вечір!

Тебе, сестрице, я не забуду,—
За старшу дружку у тебе буду».

(Згодилась, прийде, хоч тяжко дуже.
Вдасть перед милим, що їй байдуже).
Йде молодая весела з хати,—
Смутна Оксеня випроводжати...

III

У суботу в молодої
Та великий збір,
То ж сходяться подруженьки
До неї у двір.

За столом вже молодая
Сіла на посад,
На лавочках всі дружечки
Посідали вряд.

Старша дружка жалібної
Почина співать,—
Виспівує і на очах
Слізоньки тремтять.

«Червоная калинонька,
А біленький цвіт;
Ой чи не жаль тобі, Галю,
Молоденьких літ?..»

«Ой час-пора, отець-мати,
Поблагословить,
Ой час-пора молоденькій
Та гіллячко звить!»

І гіллячко, і віночок
Вже вити пора,
А іще ж то барвіночку
Для вінка нема.

Старша дружка по барвінок
Додому піде,
Бо кращого барвіночку
Немає ніде.

Пішла з жалем дівчинонька
Та у свій садок,
Щоб нарвати барвіночку
Іншій на вінок;

Рвучи його, журливую
Пісеньку співа,
За сльозами ледве може
Вимовлять слова:

«Барвіночку мій хрещатий,
Зелений, дрібний,
Ой, я ж тебе викохала,
Хороший, рясний!

Я ж садила, поливала
Тебе навесні,
Я ж думала, на віночок
Здасися мені!

Здався тепер, барвіночку,
Не мені, другій,—
Бодай би зсох, бодай зов'яв,
Барвіночку мій!..»

Тож нарвала барвіночку,
Віночок звила,
Походила по садочку,
Над річку пішла.

Подивилась у водицю
На личко своє,
Тихо, тихо промовила:
«Горенько ж моє!

Вродо моя хорошая,
Нащо ти цвітеш?
Без доленьки на сім світі
Марне пропадеш!

Нема щастя, нема долі,
Лиш врода сама...
І кохання зневажене,
Дружини нема!

Забув мене мій миленький,
Іншу полюбив,
І навіки мою долю
Та й занапастив!

То ж він завтра із другою
Піде під вінець...
А я собі під водою
Знайду вже кінець!»

Промовила теє слово,
Стала на горбок...
Нема, нема дівчиноньки,
Лиш плавле вінок.

IV

Вже ж минуло з того часу
Аж три довгі роки,
Як втопилась дівчинонька
У річці глибокій.

Гуля всюди тая слава,
Та вже перестала,
А дівчина під водою
Русалкою стала.

Та не має русалонька
І там супокою:
Не втопила свого лиха
Навіть під водою!

Чи таночок з русалками
При місяцю водить,
То все їй той козаченько
З мислоньків не сходить.

Або сяде, чеше коси
У темному гаю,
Її ж думка круг хатини
Милого витає.

Всі русалки, мов рибоньки,
Веселії грають,
А у неї завжди хмари
Чоло укривають.

Тільки ж то їй і розваги,
Як молодик зійде,—
Проти хати миленького
На бережок вийде;

Вийде, ходить по бережку,
Тихенько співає,
Чи не вийде милий з хати,—
Усе виглядає.

А як зайде місяченько,
Почина світати,—
Тихо пливе русалонька
В підводні палати.

V

Як навесні починає
Крига розтавати,
Збираються русалоньки
До моря гуляти.

Пливе з ними і дівчина
Гуляти до моря,—
У чужий край, у далекий,
Тікати од горя...

Не втече пак! ніщо її
Вже не розважає,
Навіть і там, в чудовому
Південному краю.

Її сестри на дні моря
По пісочку ходять
Шукать перлів та коралів,
І таночки водять.

Веселії, безжурнії
Ті легкі таночки!
То граються із рибками,
То роблять віночки;

Вона ж сидить геть окроме,
До їх не вступає,
Та безкраї свої думки
Думає, гадає.

Дожидає, коли з того
Хорошого краю
Повернуться русалоньки
До рідного гаю.

Діждалася, вертаються
Русалки додому
В темну нічку, серед бурі,
Блискавиці й грому.

Та й у серці в русалоньки
Спокою немає,—
І грім отой немов її
Трохи розважає.

Вернулася, а тим часом
Вже й літо настало,
А там жнива, бо і жито
Поспівати стало.

І виходить русалонька
В поле виглядати,
Чи не вийде її милий
На лан жита жати.

Вийшов милий з дружиною
На лан жито жати,
І дитинку під копою
Положили спати;

А сами серпи побрали
І постать займають,
Та вдвох собі лагідненько,
Любо розмовляють.

Русалонька на ту пару
Тільки подивилась,
Змінилася у личеньку,
За серце схопилась;

Потім знову подивилась,
Промовила тихо:
«Побрався ти, козаченьку,
Та на своє лихо!

Не завжди там буде щастя,
Де твоя хатина,—
Зостануться сиротами
Жінка і дитина!

Будеш знати, козаченьку,
Як русалка любить,
Скоро ж тебе те кохання
З сього світу згубить!»

Те мовляла, одпливала
У свої палати
І милого не ходила
Більше виглядати...

VI

Стала слава на все село,
Стали поговори,—
Все за того козаченька,
Що чорнії брови.

Ой казали, говорили
По всім селі люде:
«Та вже з того козаченька
Нічого не буде!

Леся Українка.
Фото. 1886

«Роберт Брюс, король шотландський».
Сторінка автографа

Як день божий, смутний ходить
Та думку гадає,
Та щоночі йде над річку,
До темного гаю».

Славлять люди — і дружина
Журиться, бо знає,
Чого милий у гай темний
Щораз доходжає.

То в гай ходить, то в садочок,
Де жила дівчина;
Бачить мила й знає добре,
Чия то причина...

Не вважає козаченько
На ті поговори,
В його серці туга в'ється
Та лютує горе.

Пішов якось у садочок
У місячну нічку,
Походив там коло хати,
Потім в гай над річку.

Пішов, ходить бережечком
Та думку гадає,
Все дивиться на річеньку,
Очей не спускає.

В той час вийшла русалонька
Трохи погуляти,
Потім сіла коло річки
Косоньку чесати;

Побачила козаченька,
Неначе зраділа,
Усміхнулась,— лиш на личку
Щось дуже збіліла.

Ходить смутний козаченько
Та думку гадає,
А русалка чеше коси
Та пісню співає:

«Любий козаче, чого ти ходиш
Смутний по темному гаю?
Слухай, козаче, пісню русалки,—
Тож я для тебе співаю!

Ой чи забув ти, серце-козаче,
Пісню, що мила співала?
Ой чи забув ти тую дівчину,
Що тебе вірно кохала?

Коли забув ти,— чого ж ти ходиш,
Дивишся пильно у воду?
Наче шукаєш у тій водиці
Згублену милую вроду!

Ох не забув ти, серце-козаче,
Пісні, що мила співала!
Ой не забув же тої дівчини,
Котра так щиро кохала!..

Як не забув ти,— ходи до мене!
Я твоя першая мила!
Зраду забуду, любити буду
Тебе, як перше любила!

Я вже не тая, що була перше
(Лиш не забула кохати!),
Я вже русалка — і під водою
Маю осяйні палати.

В мене палати кращі од царських,
Із дорогого кришталю,
В мене віночок з чистого злота,
З перлів дрібних та коралю:

Все те для тебе дам я, козаче,
Тії палати й віночок,
Всіх зберу подруг, будем для тебе
Легкий водити таночок.

Любий козаче, йди ж ти до мене!
Я твоя першая мила,
Зраду забуду, любити буду
Тебе, як перше любила!»

Козак слуха тую пісню,
Слуха, умліває,—
А русалонька до нього
Руки простягає.

Біжить милий до русалки,
Та й не добігає,
Бо із річки — русалочок
Юрба випливає;

Обступили козаченька,
В гаю залунало,—
Наче крик, неначе регіт,—
Далі тихо стало...

Тихо, тихо з неба світить
Промінь місяченька,
Сидить тая русалонька
Біля козаченька.

Похолонув козаченько,
Не чує, не баче,
Як над ним його кохана
Вбивається, плаче:

«Чи се ж тії карі очі,
Що я цілувала,
Чи се ж теє біле личко,
Що я милувала?
Ой чи се ж той козаченько,
Що я виглядала?

Вже ж не гляне він на мене,—
Дарма виглядати!
Вже ж моєму миленькому
Світу не видати!

Не озветься до своєї
Любої дівчини —
Він німий лежить, холодний
З моєї причини.

Ой забула б я, мій милий,
І горе, і зраду,
Лиш устав би ти до мене,
Дав мені пораду!

Нещаслива годинонько,
Що ж я наробила?
Ой нащо ж я свою долю
Та й занапастила!»

І знов тихо, з неба світить
Промінь місяченька.
Ломить руки русалонька
Біля козаченька.

[Волинь, с. Колодяжне.
1885 р., 6 грудня]

САМСОН *

(На біблейську тему)

I

Кому се так квітками, та вінками,
Та віттям гордеє чоло вінчають?
Кого то співами веселими й танками
Ізраїльські дівчата зустрічають?

То йде Самсон, веде потужні лави
З кривавого страшного бойовиська;
Він залучив собі багато слави,—
В сей день розбив він філістимське військо.

І бачить він: там під горою в далі
Стіна його господи забіліла,
Йому назустріч, у жіночому околі,
Іде його хорошая Даліла.

Стрункий, високий стан, мов пальма в гаю,
Мов у газелі, ясні очі чорні
У філістимлянки; її з рідного краю
Взяли Самсона руки непоборні.

Вона веде його з собою у палати,
Провадить щиру, любую розмову;
Що перемогу славную волів послати,
Вона уголос вихваля Єгову.

Самсонові дивні здались слова дружини,
І він спитав свою Далілу любу:
«За теє дякуєш ти бога сеї днини,
Що він послав твоєму люду згубу?»

---

* Тут і далі зірочкою позначаються слова і вирази, які пояснюються у примітці.— *Ред.*

«Чужа для мене мого люду доля!
Твої для мене стали рідні люде!
Твоя, Самсоне, лиш єдина воля
Для мене завжди найміліша буде!

Для тебе відцуралась я родини!
Хоч би збулася я і батька, й брата,—
Кохання нашого щасливії години
Були б для мене милая заплата!»

«Даліло, мила, за твоє кохання
Чим можу я тебе надгородити?
Скажи, повідай, моя зоре, те бажання,
Хоч би загинуть — мушу я вволити!»

«Не хочу, милий, я твоєї згуби!
І за любов любові лиш бажаю:
Щоб не таїв від мене ти нічого, любий,
І щоб усе сказав, що я тепер спитаю».

«Даліло! більш, як я,— любить ніхто не може!
Яка ж у мене є від тебе таємниця?!
Питай! Клянусь тобі у тім на ймення боже,
Скажу тобі я все,— ти дум моїх цариця!»

«Отож тебе тепер я запитаю,
Коли ти дав мені ту обіцянку милу:
Чи завжди, як тепер, ти був найдужчий
в краю,
І звідки маєш ти таку велику силу?

Я ще дівчиною була в своїй оселі,
Як слава йшла про тебе поміж нами,
Тоді ти ще отам у лісі, коло скелі,
Пас батьківські стада із пастухами.

Мовляли, йшов якось ти гаєм темним з дому,
Без зброї у руках, без сагайдака,—
Аж ось в гаю від реву, мов від грому,
Звірина й птиця затремтіла всяка.

Рикаючи й трясучи головою,
Спинився лев біля тебе близенько,—

Ти ж необорною схопив його рукою
Й надвоє розірвав, мов козеня маленьке.

А потім,— пам'ятаєш ту годину? —
Наш люд напав на вашу Палестину,
Тоді надію у тобі єдину
Ізраїль мав — і ти обороняв країну.

Та далі вже несила боронитись
Вам стало,— почали вже знемагати;
Пообіцявся ж ворог відступитись,
Як згодиться твій люд тебе віддати».

«І згодивсь я, бо люд почав благати,
Щоб визволив! Хвиль скілька я вагався,
А потім дужі руки дав собі зв'язати
І сам в неволю ворогам віддався.

Як привели мене у стан ворожий
І я почув, як вороги знущались,
Я розгнівивсь тоді, в мене вступив дух божий,
Мов льон горілий, пута всі розпались.

Після схопив я щелепи ослині,
Що коло мене там лежали долі,
Багато ворогів поклав я по долині,
Котрі ж зостались, розігнав по полі».

«Скажи ж ти, звідки сила та безмірна,
Що рівної нема їй в Палестині?
Ти обіцяв,— обітниця хай буде вірна!
Тепера мусиш ти сказать дружині!»

«Ні, милая, лиши своє бажання!
Не можу я тобі відповідати:
Не відповім нікому я на те питання,
Хоч би питала в мене рідна мати».

І мовила хорошая Даліла,
Схиливши голову на руку гарну:
«Казав, що все вволиш, про що б я не просила...
Питаю ж я таку дрібницю марну!..»

Самсонові докірлива та мова
У серці тяжко, гостро віддається,
І хоч не мовить він коханій ані слова,
Та звага твердая вже подається...

Вона ж вмовля його лагідними речами
І прилуча до пестощів благання.
На личку усміх ясний бореться з сльозами,
Що сяють в очах, мов роса поранні.

Перед сльозами і благанням ревним
Холодна втримливість, як віск, розтала,—
Самсон зняв річ до неї голосом непевним,
І таємничо мова залунала:

«Ти хочеш знати, звідки моя сила...
Тож знай: я богом змалу був обраний,
І вже в той день, як мене мати породила,
Я назореєм божим був названий.

І кучерів моїх ще з того часу
Холоднеє залізо не стинало,
І завжди я носив святую ту покрасу,
І святобливість то мою з'являло.

Мій волос має силу превелику,
Мене не подола весь люд ворожий,
Хоч би його зібралось тут без ліку,—
Бо надо мною дух витає божий!

Коли б хто міг ті кучері обтяти,
Не вдержав би в руках я й меч булатний;
Тоді зломить мене й маленькому дитяти
Було б не тяжко,— я б лежав безвладний».

Скінчив, умовк і зсунув брови темні,
Немов картавсь, що видав таємницю;
Та швидко залишив картання ті даремні,
Як глянув на Далілу-чарівницю.

Вона його так любо пригорнула,
В очах такая щира втіха грає,
Від чого ж тая радість спалахнула,
Самсон того не відає, не знає!..

О горе, горе, краю палестинський!
Чи знаєш ти, яка тобі недоля?
Зрадіє ворог твій, люд філістимський,
Бо полягла твоя і влада, й воля!

Самсон, заступник твій, надія та єдина,
Відкрив чужинці свою міць таємну,
Розмовою та поцілунками дружина
Зняла заслону з таємниці темну.

Від боротьби й від щастя утомившись,
Заснув Самсон — і голову думливу
Склонив до милої; вона ж, схилившись,
Вчиня над ним подію ту зрадливу:

Рукою пестить кучері ті чорні,
А в другій гостреє залізо має,
Одною кучері до себе любо горне,
А другою їх з голови здіймає.

І підняла з волоссям руку білу,
Після на діл покраса пишна впала,—
Тож гордую, непереможну силу
Рука підступна жінки подолала!

«Вставай, Самсоне! Вороги на тебе!» —
Покликнула зрадливиця Даліла,
Він встав і глянув сміливо навкруги себе,—
Не знав, що згинула вже його сила.

Як приступили філістимські мужі,
Тоді побачив він свою оману.
Вони йому зв'язали руки дужі
І повели його до свого стану.

«Прощай, Самсоне! — крикнула зрадлива.—
Ти думав, що для тебе я забуду
Родину? Ні! Ти гинеш,— дяка се правдива
Від мене за погибель мого люду!»

Самсона у кайдани закували,
З його недолі ворогам забава!
Самсону очі ясні повиймали,—
Плач, люд Ізраїля! В темниці твоя слава!

II

В темній темниці, в кайданах закутий,
Сильний колись-то Самсон той сидить,
Тяжкую думу гада — й незабутий
Жаль його серце знебуле гнітить.

Тяжко Самсон проклинає Далілу,
Що без вагання згубила його,
Жалує тяжко на себе, що силу,
Славу віддав і себе самого —

Та за кохання єхидне, нікчемне...
Серце так рветься! Та нащо той жаль,
Нащо ті сльози, картання даремне?
Помста лиш може вгасити печаль!

Помста... Де ж сила його молодеча?..
Він же і зброї в руці не вдержить,
Не підійме навіть гострого меча,
Сили немає! Невже буде жить

Тая підступниця? Ні, хай сконає!
Єсть же на небі ще правда свята,
За що ж із ним його люд погибає?
Боже, що винна країна ота?..

Гине безславно Самсон в самотині,
Серцем же рветься свій люд визволять.
Люд у полоні тепер, на чужині,
Легко було ворогам подолать

Край Іудейський, його боронити
Нікому стало,— в неволі сумній
Той оборонець, він лихом прибитий,
Він не поможе країні рідній!

Він у темниці, в кайдани закутий,
Тяжко картаючись серцем, сидить,
Жаль нерозважений, жаль незабутий
Серце знебуле і рве, і гнітить.

III

Пишає божая країна
І ясні хвилі Іордана,—
Хоч і в неволі Палестина,
І лютим ворогом забрана...

Вже переможці стали станом
В долині красній та розкішній,—
Під пальмами, над Іорданом,
Далеко чуть їх гомін втішний.

А ватаг їх? О, як для його
Веселий, радісний сей ранок,—
Багато злота дорогого.
І срібла, і вродливих бранок

Добув він. Не війна кривава
Йому дала се,— ні, Даліла.
Її була се мудра справа,—
Вона дух сильний той зломила.

Рад філістимець. Гомін, гуки;
Радіє люд. Божниці димні
Від пахощів; здійнявши руки,
Святці [1] співають вдячні гімни

Своєму божищу Ваалу.
Уголос бога вихваляють,
Що він віддав їм на поталу
Всю Палестину, і співають

Хвалу Далілі, що придбала
Для свого люду славу вічну:
Вона Самсона подолала,
Зломила силу ту величну.

І утішається Даліла,
Що славою за зраду вкрита.
У очах втіха заясніла,
Усмішка грає гордовита.

---

[1] Жерці.

Гукає владар: «Приведіте
Самсона-бранця у палати,
Перед мене постановіте,
Його бажаю повидати!»

Покірні кинулися слуги,
Біжать чинить владаря волю;
Ведуть Самсона для наруги,—
Хай бачать всі його недолю.

Кайдани тяжкі на Самсоні,
Сліпий, сумний він і без сили.
Ввели його і при колоні
В порога там постановили.

Розлігся гомін, сміх, наруга,
І жарти прикрії чувати:
«Самсоне! Де твоя потуга?
Чи ти забувся воювати?»

Самсон стоїть, мов скам'янілий,
Блідий, і мовчки вислухає
Оту зневагу: гнів безсилий
У грудях стиснутих бурхає.

Аж ось зненацька він здригнувся:
До його слуху долетіли
Слова вразливі, і почувся
Єхидний, прикрий сміх Даліли:

«Здоров, Самсоне! Твоя мила
Тебе вітає!» Тая мова
Самсона серце вкрай вразила,
Не вдержав він гіркого слова:

«О гадино! Моєї муки
Тобі, несита, ще не досить?!»
Самсон здійняв безсилі руки
І вголос бога помсти просить:

«О боже помсти, Адонаю!
Вволи мою остатню волю:
Хай з ворогами й я сконаю,
Та дай помститись за недолю,

За сором мій і мого люду!
Дай силу давню на хвилину!
Верни мені її,— хай буду
Я знов потужним на годину!»

Вмолив він бога тим благанням,
В Самсона знову уступила
В остатній час перед сконанням
Незмірная, нелюдська сила.

Тоді, колону обійнявши,
Потряс він дужими руками,—
І стеля рушилась і, впавши,
Його покрила з ворогами!

[с. Колодяжне, 1888 р.]

МІСЯЧНА ЛЕГЕНДА

(Посвята моїй мамі)

Весняної ночі, як в небі високо
Стоять білі хмароньки в крузі;
Як вітер шепоче й зітхає глибоко
У сонному темному лузі;

Як тихо усюди, і в полі, і в хаті,
Як співи затихнуть дівочі;
Як втомиться мати співати дитяті
Й закриє утомлені очі;

Як сни золотії колишуть дитину
І стелять їй мрії барвисті;
Як сам соловейко малий на хвилину
Замовкне в кубелечку в листі,—

Тоді затремтять полохливо, півиденько
Скрізь тіні химернії дрібні,
І спустить додолу тоді місяченько,
Мов струни, ті промені срібні,—

Тоді від заходу, зо мли таємної,
З оселі вечірньої мрії,
Луна пронесеться від пісні дивної,
Гучної, мов гімни надії,

І янгол величний з зорею на чолі,
Мов хмарка прозора, поплине,
Сіяючи світлом одвічної волі,
До місяця вгору полине;

І тихо руками до струн променистих
Співець яснокрилий торкнеться,

І легкая зграя акордів перлистих
Із неба на землю поллється.

Той голос надземний часами лунає
В піснях соловейка навесні,—
І тільки обранець між людьми здолає
Співать тії гімни небесні.

II

У маленькій хатинці, у тихім куточку
Мати спить і дитина маленька.
У віконце одчинене линуть з садочку
Урочисті пісні соловейка.

Мати спить, над колискою сина схилившись,
Певне, пісню малому співала,
А тепер, як приспала його,— утомившись,
Край його і сама задрімала.

Спить маленький; матусину руку щільненько
Обняли ручeнята дрібнії;
Перед ним красні мрії снуються легенько,
Невиразні, але чарівнії.

І крізь сон йому чується спів соловйовий,
Тонкі пахощі квітів з садочку,
У віконце вривається легіт майовий.
Промінь місячний гра на видочку...

Раптом стихло усе... і з небес залунала
Пісня та чарівна янголина.
Тую пісню дитина крізь сон почувала,—
І всміхалася любо дитина.

III

Ріс же той хлопчик при неньці коханій,
Що обіцяла ясну
Долю і славу дитині жаданій,
Як колихала до сну:

«Спи, любий синоньку! спи, моя врода!
Будеш ти в світі щасливий,
Буде тобі поміж людьми догода,—
Ти ж бо у мене вродливий!..»

Виріс той хлопчик, вродливий та гожий,
Гарний, як малево, став,
Голос до того дзвінкий мав, хороший,
Штучно, чудово співав.

Слави шукав по світах він усюди —
І запобіг, і знайшов:
Юрбами всюди зіходились люди,
Всяк його слухати йшов.

Всі його знали, усі дивували,
Чув він хвалу собі скрізь,
Бачив, як усміхи втішливі грали,—
Тільки не бачив він сліз.

Голос блискучий, мов крига ясна́я,
Штучнії співи дзвінкі
Тішили так, і юрба навісная
Кидала квіти й вінки.

«Слава митцеві!..» Та доля лихая
Зрадила хутко його.
Забавка людям знайшлася другая!
Збувся він слави, всього!

Хто так недавно приймав гучну славу,
Світ того хутко забув;
Кинув співець тоді юрбу лукаву,
В рідний свій край повернув.

Бідний мистець! він зневірився в людях!
У глушині, самітний,
З гордим, холодним презирством у грудях
Жив він, забутий, смутний.

IV

Ходить смутний співець по хатині,
Зсунув брови, заломлює руки;
Смутно, гірко йому в самотині,
Серце рветься від жалю, від муки.

Став співець край віконця малого,
Погляд звів геть на небо нічнеє,
Ніч суворо дивилась на нього...
І промовив він слово сумнеє:

«Тяжко жити в зрадливому світі!
В серці рани глибокі палають,
Серце вражене буде щеміти,
Поки в землю його не сховають!..»

На устах слово прикре німіє...
У садочку так глухо і темно.
Соловейків нема. Вітер віє,
Шелестить верховіттям таємно.

«Що се? знов я той чад споминаю?!
Ні, я з пам'яті вирву ту славу!
Я ненавиджу, я проклинаю
Ту юрбу неправдиву, лукаву!..»

Гордо блиснув очима й зважливо
Чоло вгору підвів на хвилину,
Потім знов похилився журливо...
Що згадав він у сюю годину?

Він згадав, як в сій самій хатині
З ним була його ненька рідненька.
Тихо, любо жилося дитині,
І ніщо не сушило серденька.

Любі спогади!.. Ночі весняні,
Ночі місячні... спів солов'їний...
Потім співи матусі кохані...
Знову спів,— дивний спів, янголиний!..

«Хто співав? Де? Коли чув я теє?..
Не згадаю!» — покликнув у тузі...

Слав проміння йому золотеє
Місяць з неба, сіяючи в крузі.

«Я згадав! я той спів пам'ятаю!
О, якби та юрба неправдива
Вчула, як я тепер заспіваю! —
Скам'яніла б з нестяму та дива!»

І мистець заспівав; але штучно,
Дивно, гостро той спів розлягався,
Якось дико, хоч гордо та ґучно,
Забринів, затремтів — і порвався.

Заломив же співець тоді руки:
«Ні! минули часи ті щасливі!..»
Полились не мистецькії гуки,
А ридання гіркі, розпачливі.

V

Не день, не годину, в журбі та в печалі,
Прожив той співець, як в пустині,
А далі запрагнув гіркі свої жалі
Вповідати щирій людині.

Та люди чужі тих розмов не приймали,
Що людям до жалю чужого?
Одні позіхали, байдуже мовчали,
А другі тікали від нього.

Коли ж хто з своєю журбою до нього,
Неначе до друга, вдавався,—
Співець утікав тоді сам вже від того,
Від жалів чужих він ховався.

Вернувся додому у тяжкій розраді
І сумно схилив своє чóло.
«Чи варто ж в людей сих шукати поради?
Нікчемні тут люди навколо!

Кому я віддав дорогі самоцвіти
Найвищого чистого хисту?

Чи варто ж під ноги їм кидати квіти,
Снувати веселку барвисту?

Не варто служити химерному світу!
Нехай в самотині загину,
Але вже я більше прекрасного цвіту
Під ноги тій зграї не кину!»

Тьмарилися думки і серце боліло...
Співець підійшов до віконця:
В садочку все квітом весняним біліло,
Сміялося проміння сонця.

Вже сонце котилось до темного бору
І в теплім промінні купало
І ярі лани, і веселую гору —
Навколо все барвами грало.

І вабило яснеє сонце злотисте
Співця з його смутної хати
Туди, в теє поле просторее, чисте,
По волі гуляти-блукати.

І вийшов співець геть із хати сумної,
На вулицю вийшов сільськую,
Корився принаді весни чарівної,
Забуть хотів тугу тяжкую.

На вулиці там недалечко стояла
Громадка людей невелика,
З середини тої громадки лунала
Журливая, чула музика.

Співець приступив до ґурточку малого
Поглянути, що там такеє?
Там лірник сидів собі долі,— край нього
Поводар, хлоп'ятко малеє.

Щодалі все більше людей прибувало,
Виходили з кожної хати,
Стареє й малеє до гурту ставало
Сліпого співця вислухати.

Їм лірник співав про колишню неволю,
«Даремщину-панщину» злую,
Про тую нещасну підданськую долю,
Про панську сваволю лихую.

А ліра голосить, квилить жалібниця,—
«Сирітки» сліпець починає.
Ой вже не одна у гурті молодиця
Хустиною сльози втирає.

Он плаче в куточку дівчатко маленьке,
В знесиллі схилилось до тина,
Від плачу стинається тіло худеньке:
Сирітка — та бідна дитина!..

Кінчалася пісня; слова жалібнії
Змінилися в слово потіхи:
Що там десь, у бога, за муки земнії —
Небеснії ждуть нас утіхи.

Слова потішали, а голос і ліра,
Як перш, голосили-ридали,
Лагідна потіха і ясная віра
Зникали, в жалю потопали...

«Нема в світі правди!» Сей крик розпачливий
Не співом, а плачем озвався.
Сей поклик гіркий, безнадійний, вразливий
Співцеві у серці віддався,—

Мов серце розкраяв... Тяжкії ридання
Співцеві знялися у грудях;
Він кинувся геть, геть від того співання,
Що плачем озвалось по людях.

Пішов він далеко від тої громади,
Але не до білого двору,
Пішов до діброви шукати поради,
До темного смутного бору.

Там довго блукав він по темному борі,
За ним його туга літала.
Вже й нічка настала, засяяли зорі,
І темрява бір залягала.

Співець не вважав ні на тіні ворожі,
Що скрізь від дерев простяглися,
Співець не вважав ні на зіроньки гожі,
Що тихим огнем зайнялися.

Не сходили з мислі йому тії гуки,
То тихі, то сумно-здужалі,
Були в них якісь недоспівані муки,
Якісь недомовлені жалі;

І тяжко йому, невиразнії муки
Серденько зболілеє стисли,—
Співець розпачливо здійняв свої руки,
В очах йому сльози заблисли.

«Якби мені знову колишняя сила,
Якби мені гуки міцнії,
Тоді б мене туга оця не гнітила!..
Ох, співи мої голоснії!..

Коли б же тепер хоч на час, на годину
Вернути співецьку потугу,
Полинув би спів мій на цілу країну,
Домовив би гіркую тугу!

Не марної слави, не сміху пустого,
Я сліз буду в світі шукати,
Для сліз отих щирих, для смутку святого
Ще варто і жити, й співати!»

На небо він глянув очима смутними,
Од місяця промені впали
Йому на обличчя стрілами срібними,
В сльозах йому сріблом заграли.

Лагіднеє світло до серця проникло,
Серденько міцніше забилось,
І все, що давно було з пам'яті зникло,
Зненацька так ясно з'явилось.

І співи матусі, й дитячії мрії,
І місячні ночі навéсні,
І співи гучнії, мов гімни надії,
Забутії співи небесні —

Він все пригадав... Раптом пісня чудова
Навколо геть-геть залунала,
Луну підхопила зелена діброва
І з вітром далеко послала.

Відколи на світі пісні гомоніли,
Такої не чуто ніколи.
Все стихло, а вільнії гуки летіли
Далеко за гори, за доли...

VI

Знов співець у широкому світі,
Знов його наче бога вітають,
Люди сиплють і лаври, і квіти,
Дорогі подарунки складають.

Ясна зала вся світлом палає,
Гомін плескання, громада без ліку.
Гомонить люд, співця викликає —
Він придбав собі славу велику!

На кону він. Мов хвилі морськії
Загули, заревли, зашуміли
Голоси невгамовні людськії,
Знову квіти дощем полетіли.

Заспівав, і юрба величенна
Мов життя на той час зупинила;
Прислухалась юрба незчисленна,
Що та пісня дивна гомоніла:

«Мені чоло сьогодні квітчає
Сей почесний лавровий вінець.
Я схиляюсь, бо слава вінчає,—
Їй же клониться кожний співець.

Славо, горда та пишна царице!
Хоч склонив своє чоло співець,
Та не вірить тобі, чарівнице,
Як зрадливому морю плавець.

Не для слави — для вас, мої браття,
Я свій скарб найдорожчий ховав,
Він чистіший, ніж ясне багаття,
І не легко його я придбав.

Скільки сліз було гірких пролито —
Їх лічив тільки місяць ясний!
Скільки муки було пережито —
Знає те мій садок затишний!

Наче квітка, росою умита,
Так мій скарб від тих сліз розцвітав,
Мов калинонька, сонцем пригріта,
Від палкого жалю виростав.

Місяць промінням смутним, лагідним
Цілував його, пестив, кохав,
Але сам своїм серденьком бідним
Я життя тому скарбові дав.

Отже, скарб сей, єдиний, що маю,
Я вам, браття, тепер віддаю,—
Вам і рідному любому краю,—
Тож прийміте ви пісню мою.

Недомовлені гіркії жалі
В рідній пісні почув я колись,
Бачив тихії сльози печалі,
Що, мов перли, котились-лились.

Тії сльози, ті перли яснії,
Певне, впали у серце моє,
Бо ще й досі на сльози сумнії
Пісня з серця мого устає.

Коли співи мої жалібнії
Знову викличуть сльози чиї,
То над скарби усі дорогії
Надгорода то буде мені.

Я шукаю тії надгороди,
Я за нею подався у світ,
Більш, ніж лаври та гомін догоди,
Мені скаже той тихий привіт.

Знайте, браття: хто пісні смутної
    Вислухати від мене прийде,
Не забуде він пісні дивної,—
    Вона в серце йому западе...

Як умру я, імення славутнє
    Хутко з пам'яті зникне усім,—
Хутко-хутко усе «незабутнє»
    Забувається в світі отсім!

Але поки ще буде на світі
    Хоч єдина людина сумна,
Доти буде між людьми бриніти
    Моя пісня смутна-голосна.

Довго щирими сими словами
    До людей промовлятиму я;
Я загину,— та довго між вами
    Гомонітиме пісня моя!..»

[Євпаторія, 4 серпня 1891 р.
Зовсім скінчено 92 р.]

РОБЕРТ БРЮС, КОРОЛЬ ШОТЛАНДСЬКИЙ

(Посвята дядькові М. Драгоманову)

ЗАСПІВ

Спогадаймо давнюю давнину,
Спогадаймо повість незабутню
Про далеку вільную країну,
Про стару Шотландію славутню.

Давня повість! і на байку схожа,—
Є в ній певні справи, єсть і мрії,
Але ж правда, наче зірка гожа,
Сипле скрізь проміння золотії.

Правда нам світитиме крізь хмари,
Ми ж далеко думкою полинем,
Ми поглянем на військові чвари,
В давній славі спогадом поринем.

I

Вже буде літ п'ятсот тому,—
На край шотландський вільний
Війною йшов король Едвард,
Англійський владар сильний.

Зібрав він лицарів своїх,
Все горде, пишне панство,
Щоб то шотландський вільний люд
Забрати у підданство.

По всій Шотландії йде гук
Луною голосною:
«До зброї, браття! ось іде
Король Едвард війною!

Гей, миле браття! чи у нас
Ясної зброї мало?
Хіба в шотландській стороні
Вже лицарів не стало?»

Лицарство йде, земля гуде;
Зійшлись ворожі лави...
Багато буде сього дня
Кривавої забави.

Блищать списи, бряжчать мечі
І шоломи яснії,
Гукають люто вояки,
Ржуть коні воронії.

Воюють день, воюють два,
На третій день — ой горе!
Шотландці крикнули: «Біда!
Король Едвард нас боре!»

Англійське військо б'є-січе,
Англійська зброя сяє;
Шотландська зброя опада,
Лицарство знемагає.

Аж тут король Едвард спинивсь,
І сурма забриніла,
Знялась над військом корогва,
Та не барвиста — біла.

Всі стали тихо, всяк свій спис
Додолу похиляє,
Гука герольд: «Король Едвард
Шотландців призволяє

Лихую зваду залишить,
Спокій вернути краю,
Прийти до згоди без війни
По братньому звичаю.

Так каже наш король: хто з вас
Погодиться зо мною,
Той і маєтками, й людьми
Владітиме в спокою.

Люд простий має нам платить
Податки й десятини,—
А лицар буде вільний пан
Своєї батьківщини.

Всяк лицар має з королем
Ходити у походи,
За те він матиме собі
І ласку, й надгороди».

Додолу впали корогви,
Весь гурт шотландський панський
Враз крикнув: «Згода! хай живе
Едвард, король шотландський!»

Шотландське лицарство здалось,
Але один зостався
При зброї лицар молодий —
Робертом Брюсом звався.

Едварду глянув він в лице,
Мов кинув блискавицю,
Здійняв і кинув ворогам
Залізну рукавицю.

Потім остроги дав коню,
Кінь вороненький звився,
Помчав у гори, мов стріла,
В міжгір'ї темнім скрився.

II

Поїхав Роберт по шотландській землі
Здіймати народне повстання,
Гонців розіслав він по всій стороні
Скликати селян на зібрання.

Коли на широкій долині між гір
Зібралась великая рада,
Роберт тоді вийшов до люду й сказав:
«Шотландці! вчинилася зрада!

Нема в нас лицарства, нема в нас панів —
Вони вже англійські піддані;
Та є ще в країні шотландський народ,
Не звик він носити кайдани!

Повстаньмо ж тепера усі як один,
За діло братерськеє спільне!
Розкуймо на зброю плуги! Що орать,
Коли наше поле не вільне?»

Тут всі зашуміли, мов хвилі морські:
«Ходімо, здобудемо волі
Або наші голови вільні, буйні
Складемо на нашому полі!»

І там, на широкій долині між гір,
Селяни всі табором стали,
Палили багаття вони цілу ніч.
Все ясную зброю кували.

На ранок узброєне військо було;
Кому ж не дісталося зброї,
Тому не забракло сокири, коси
Та в грудях одваги міцної.

Те військо не мало ясних корогов,
Ні панцирів срібних коштовних,
На простих селянських щитах не було
Девізів гучних красномовних.

У цілого війська девіз був один:
«За волю, за рідну країну!»
Хоч слів тих ніхто на щиті не носив,
Та в серці носив до загину.

І так вони вийшли напроти панів,
Роберт їх провадив до бою;
Ні одного лицаря, окрім його,
Не мали шотландці з собою.

Шотландське лицарство усе перейшло
Служити в англійському війську,
Пішло боронити мечем і щитом
Корону і владу англійську.

В нещасну годину шотландський народ
Кував свою ясную зброю;
У першому бою розбиті були,
Багато лягло головою.

Удруге зійшлися — недоле тяжка!
Знов військо шотландське розбите.
Ударили втретє — знов поле кругом
Все трупом шотландським укрите.

Міцна була сила потужних панів
І ватаги мудрі знайшлися,
Ні в гори завести, ні в нетрі загнать
Обачні пани не далися.

Широкі долини, розлогі лани
Шість раз були кров'ю политі,
Шість раз пролунав по Шотландії крик:
«Шотландці, шотландці розбиті!»

Ні зброї вони, ні своїх корогов
Едварду до ніг не зложили,
Та волю й країну свою боронить
Не стало селянської сили.

Одні полягли, а другі розійшлись —
Пішли своє поле орати.
Без війська, без слави зостався Роберт,
Що ж має тепер він почати?

Чи має піти, як шотландські пани,
Едвардові зброю віддати,
Зостатись отут в подоланій землі
Останнього сорому ждати?

Ні, краще не бачить того і не чуть,
Як гинути буде країна!
«Прощай, моя рідна країно! прости
Свого безталанного сина.

Хотів би я вільною бачить тебе,
Але не судилося теє...
Далеко тепер на чужих берегах
Поляжу за діло святеє».

Так мовив Роберт і подався він геть
На берег убогий ірландський,
Він думав повік не вертатися знов
У край безталанний шотландський.

В Ірландію мався прибуть корабель,
Що лицарів віз в Палестину,
На ньому од'їхати хтів і Роберт
У тую далеку чужину.

Укупі з одважним лицарством бажав
Піти у хрестовім поході,
Щоб ділу святому останнім життям
І силою стати в пригоді,

III

На безлюдному березі моря
Одинока хатина стоїть,
В тій хатині рибальській убогій
Збройний лицар самотній сидить.

То Роберт. Він в вікно поглядає,
Чи не мріють оті кораблі,
Що везуть хрестоносців одважних
На війну до святої землі.

Ні, не видко нічого на морі,
Не біліють вітрила ясні.
Грає вільне широкеє море,
Гомонять його хвилі гучні.

Та Робертові сумно дивитись
На те море веселе, буйне,
Як згадає він рідну країну,
Затремтить його серце сумне.

І Роберт, од вікна одступивши,
Ліг на лаву і погляд підвів
На потріскану стелю; на стелі
Павутиння павук собі плів.

І знічев'я Роберт задивився
На роботу того павука;
Лицар бачив, як прялась помалу
Тая нитка тендітна, тонка,

Як павук по тій нитці спускався,
Розколихувавсь потім на ній,
Щоб її до стіни причепити,
Далі невід розкинути свій.

Що гойднеться, то нитка й порветься,
І додолу павук упаде,
Але зараз же злазить угору
І нову собі нитку пряде.

Так шість раз той павук обривався,
І шість раз він на стелю злізав,
Але всьоме таки удержався
Й до стіни свою нитку прип'яв.

Тут Роберт раптом скочив на ноги,
Ухопив свою зброю до рук,
І гукнув: «Та невже таки лицар
Менше має снаги, ніж павук!?»

IV

Ой то ж не сокіл винозір
Злетів з гори в долину,—
То прилетів юнак Роберт
У рідную країну.

Він на коневі воронім
По краю пробігає,
В останній раз шотландський люд
До бою він скликає:

«До зброї всі! чи ще живе
Міцна одвага ваша?
За волю згинуть ми клялись,
А де ж присяга наша?

Хто волі ще не відцуравсь,
Нехай іде до бою!
Хто пам'ята про славу й честь,—
До зброї! хто за мною?»

Не згас, не згас шотландський дух,
Шотландія повстане!
У сьомий раз, як в перший раз,
Зібралися селяне.

Король Едвард не сподівавсь
Шотландського повстання,
Його лицарство розійшлось
Уже на спочивання.

Зосталась тільки поки що
Мала частина війська,
Безпечна й смілива була
Залога та англійська.

Все розмовляють вояки,
Які з війни достатки,
Які в Шотландії король
Збиратиме податки.

Серед англійських вояків
Сидять пани шотландські;
Тепер король їм знов вернув
Права й маєтки панські.

Тож завтра кожний з них піде
До рідної оселі,—
Чого ж сидять вони такі
Смутні та невеселі?

Того, що душу їм гризе
І сором, і досада,—
Здається їм, що все кругом
Гукає: «Зрада, зрада!..»

Англійські ж лицарі собі
Пісень гучних співають,
І так бадьоро на списах
Їх короговки мають.

«Що дасть нам силу?»

Сторінка автографа «Триптих»

Леся Українка.
Фото. 1887

Селяни тихо підійшли
До війська за горою,
З'явились, наче з-під землі,
І вдарили до бою.

Все зашуміло, загуло,
Мов буря-хуртовина,
Роберт літа на воронім,
Неначе громовина.

Ох, лютий бій, останній бій,—
Щаслив, хто переможе!..
Англійці в розпачі, кричать:
«Рятуй нас, милий боже!»

До них з границі поспіша
Від короля підмога,
Її стріча шотландський крик:
«Ні, наша перемога!»

Підмога сильна надійшла,
Але шкода,— вже пізно!
Женуть шотландці ворогів,
Гукають вслід їм грізно:

«Не доведеться більше вам
Ламать чужої волі!
Коли життя вам дороге,—
Кладіте зброю долі!»

Шотландське військо зайняло
Англійців під горою,
Нема рятунку їм, нема,—
Складають долі зброю.

Тоді з громади виступа
Роберт і промовляє:
«Отак тепер шотландський люд
Англійцям об'являє:

Наш край віддавна вільний був,
Таким повік він буде;
Ви бачили, як прав своїх
Боронять наші люде.

Збира хай в Англії Едвард
Податки й десятини,
А всяк шотландець — вільний пан
Своєї батьківщини.

Селянам нашим байдуже
Про ласку й надгороди,
Вони не підуть з королем
За лицарством в походи.

Тепер я вашу зброю всю
У закладі лишаю,
А вас додому відпущу
По братньому звичаю.

Ідіть, Едвардові скажіть,
Як чули по сій мові.
Коли не згодиться на мир,—
Ми знов у бій готові».

Англійці мовчки одійшли
Без корогов, без зброї;
Без радощів пішли вони
Геть до землі рідної.

І як в долину вже зійшли,
Оглянулись на гору,
Роберта вгледіли вони
Серед сільського збору.

Укрита людом там була
Уся гора зелена,
А вище всіх стояв Роберт,
У ніг його знамена.

Лежала і зброя вся ота,
Що на війні забрали,
Шотландська зброя й корогви
Навколо нього сяли.

Роберт неначе річ держав,
Змагався, боронився,
Зняв потім ясний свій шолом
І людові вклонився.

Англійці чули, як гукнув
Увесь той гурт селянський:
«Хвала і честь! нехай живе
Роберт, король шотландський!»

V

Так Роберт за снагу та одвагу
Королем у Шотландії став,
В Едінбургу, преславному місті,
Привселюдно корону прийняв.

Урочиста одправа скінчилась,
Вийшов з церкви король на майдан,
Люд гукає: «Робертові слава!
Хай живе! він довіку наш пан!»

Коли се раптом стихло гукання,
І весь люд мов чекає чого.
З юрби виступив гурт невеликий,
То обрані від люду всього.

З них один наперед виступає,
Короля він поклоном віта,
Поглядає навколо по людях
І такую промову чита:

«З ласки бога її народу обраний.
Наш королю! вітаєм тебе!
Ми підданими влади твоєї
Признаємо охоче себе.

Коли ти боронитимеш волю
Й самостійність народу твого,
Ми повік шанувать тебе будем
І любити, як друга свого.

Ти кликнеш на війну, ми зберемось
Під твою корогву всі гуртом,
Ми готові тобі і країні
Послужити мечем і щитом.

Та коли ти забудеш про справу
Честі й волі народу свого,
Схочеш інші, багатшії землі
Прилучати до панства твого,

Ми не підем тоді за тобою,
Щоб чужого добра здобувать,
Нам не тісно у рідній країні,
Нам не треба в чужу мандрувать!

Коли ти серед панських розкошів
Продаватимеш люд свій панам,
Ми самі боронити потрапим
Ті права, що належаться нам.

А коли ти англійській короні
Віддаси королівство своє,—
Знай, що в тую ганебну годину
Пропаде й панування твоє.

Ми тебе королем увінчали,
Ми тебе й розвінчаєм сами,
І коли проти нас ти повстанеш,
Проти тебе повстанемо ми.

Дай нам, боже, радіти довіку,
Що обрали тебе в королі,
Хай цвіте при тобі та пишає
Вільна воля в шотландській землі!»

«Дай то, боже! — Роберт їм відмовив: —
Буду знати, на що я іду,
Дай нам, боже, довіку прожити
В щирій згоді, у добрім ладу!»

VI

Щира згода, добрий лад зістався,
Не зламав Роберт свойого слова.
Не пропала, не пішла по вітру
Та громадська чесная умова.

Дивувались на шотландську волю
І сторонніі чужіі люде,
Всі казали: «Поки світа сонця
У ярмі шотландський люд не буде!»

Не пригас і не пропав ніколи
Вільний дух в шотландському народі.
Стала вільна сторона шотландська
Навіть давнім ворогам в пригоді.

Як пізніш англійці і шотландці
Поєднались в спільную державу,
То англійці вчились від шотландців,
Як любити волю, честь і славу.

І за те хвала Роберту Брюсу,—
Він борцем за рідний край з'явився.
Так! одваги та завзяття в праці
Він в малого павука навчився.

Він здобув собі велику славу,
І не вмре та слава, не поляже,
В пісні, в слові буде вічно жити
І про себе світові розкаже.

1893 року

ДАВНЯ КАЗКА

Може б, хто послухав казки?
Ось послухайте, панове!
Тільки вибачте ласкаво,
Що не все в ній буде нове.

Та чого там, люди добрі,
За новинками впадати?
Може, часом не завадить
І давніше пригадати.

Хто нам може розповісти
Щось таке цілком новеє,
Щоб ніхто з нас не відмовив:
«Ет, вже ми чували сеє!»

Тож, коли хто з вас цікавий,
Сядь і слухай давню казку,
А мені, коли не лаврів,
То хоч бубликів дай в'язку.

I

Десь, колись, в якійсь країні,
Де захочете, там буде,
Бо у казці, та ще в віршах,
Все можливо, добрі люде.

Десь, колись, в якійсь країні
Проживав поет нещасний,
Тільки мав талан до віршів
Не позичений, а власний.

На обличчі у поета
Не цвіла урода гожа,
Хоч не був він теж поганий,—
От собі — людина божа!

Той співець — та що робити!
Видно, правди не сховати,
Що не був співцем поет наш,
Бо зовсім не вмів співати.

Та була у нього пісня
І дзвінкою, і гучною,
Бо розходилась по світу
Стоголосою луною.

І не був поет самотнім,—
До його малої хати
Раз у раз ходила молодь
Пісні-слова вислухати.

Теє слово всім давало
То розвагу, то пораду;
Слухачі співцю за теє
Ділом скрізь давали раду.

Що могли, то те й давали,
Він зо всього був догодний.
Досить з нього, що не був він
Ні голодний, ні холодний.

Як навесні шум зелений
Оживляв сумну діброву,
То щодня поет приходив
До діброви на розмову.

Так одного разу ранком
Наш поет лежав у гаю,
Чи він слухав шум діброви,
Чи пісні складав — не знаю!

Тільки чує — гомін, гуки,
Десь мисливські сурми грають,
Чутно разом, як собачі
Й людські крики десь лунають.

Тупотять прудкії коні,
Гомін ближче все лунає,
З-за кущів юрба мисливська
На долинку вибігає.

Як на те ж лежав поет наш
На самісінькій стежині.
«Гей! — кричить він,— обережно!
Віку збавите людині!»

Ще, на щастя, не за звіром
Гналася юрба,— спинилась,
А то б, може, на поета
Не конечне подивилась.

Попереду їхав лицар,
Та лихий такий, крий боже!
«Бачте,— крикнув,— що за птиця!
Чи не встав би ти, небоже?»

«Не біда,— поет відмовив,—
Як ти й сам з дороги звернеш,
Бо як рими повтікають,
Ти мені їх не завернеш!»

«Се ще також полювання! —
Мовить лицар з гучним сміхом.—
Слухай, ти, втікай лиш краще,
Бо пізнаєшся ти з лихом!»

«Ей, я лиха не боюся,
З ним ночую, з ним і днюю,
Ти втікай, бо я, мосьпане,
На таких, як ти, полюю!

В мене рими-соколята,
Як злетять до мене з неба,
То вони мені вполюють,
Вже кого мені там треба!»

«Та який ти з біса мудрий! —
Мовить лицар,— ще ні разу
Я таких, як ти, не бачив.
Я тепер не маю часу,

А то ми б ще подивились,
Хто кого скорій вполює.
Хлопці! геть його з дороги!
Хай так дуже не мудрує!»

«От спасибі за послугу! —
Мовить наш поет,— несіте.
Та візьміть листки з піснями,
Он в траві лежать, візьміте».

«Він, напевне, божевільний,—
Крикнув лицар.— Ну, рушаймо!
Хай він знає нашу добрість —
Стороною обминаймо.

А ти тут зажди, небоже,
Хай-но їхатиму з гаю,
Я ще дам тобі гостинця,
А тепер часу не маю».

«Не на тебе ждать я буду,—
Так поет відповідає,—
Хто ж кому подасть гостинця,
Ще того ніхто не знає».

Лицар вже на те нічого
Не відмовив, геть подався;
Знову юрба загукала,
І луною гай озвався.

Розтеклись ловці по гаю,
Полювали цілу днину,
Та коли б же вполювали
Хоч на сміх яку звірину!

А як сонечко вже стало
На вечірньому упрузі,
Стихли сурми, гомін, крики,
Тихо стало скрізь у лузі.

Гурт мисливський зголоднілий
Весь підбився, утомився,
Дехто ще зоставсь у гаю,
Дехто вже й з дороги збився.

Геть одбившися від гурту,
Їде лицар в самотині.
Зирк! — поет лежить, як перше,
На самісінькій стежині.

«Ах, гостинця ти чекаєш! —
Мовив лицар і лапнувся
По кишенях,— ой, небоже,
Вдома гроші я забувся!»

Усміхнувсь поет на теє:
«Не турбуйсь за мене, пане,
Маю я багатства стільки,
Що його й на тебе стане!»

Спалахнув від гніву лицар,
Був він гордий та завзятий,
Але ж тільки на упертість
Та на гордощі багатий.

«Годі жартів! — крикнув згорда.—
Бо задам тобі я гарту!»
А поет йому: «Та й сам я
Не люблю з панами жарту...

Бачиш ти — оця діброва,
Поле, небо, синє море —
То моє багатство-панство
І розкішне, і просторе.

При всьому сьому багатстві
Я щасливий завжди й вільний».
Тут покликнув лицар: «Боже!
Чоловік сей божевільний!»

«Може буть,— поет відмовив,—
Певне, всі ми в божій волі.
Та я справді маю щастя,
І з мене його доволі.

Так, я вільний, маю бистрі
Вільні думи-чарівниці,
Що для них нема на світі
Ні застави, ні границі.

Все, чого душа запрагне,
Я створю в одну хвилину,
В таємні світи надхмарні
Я на крилах думки лину.

Скрізь гуляю, скрізь буяю,
Мов той вітер дзвінкий в полі;
Сам я вільний і ніколи
Не зламав чужої волі!»

Засміявсь на теє лицар:
«Давню байку правиш, друже!
Я ж тобі скажу на теє:
Ти щасливий та не дуже.

Я б віддав отой химерний
Твій таємний світ надхмарний
За наземне справжнє графство,
За підхмарний замок гарний.

Я б віддав твоє багатство
І непевнії країни
За єдиний поцілунок
Від коханої дівчини...»

Щось поет хотів відмовить
На недбалу горду мову,
Та вже сонечко червоне
Заховалось за діброву.

Надійшла сільськая молодь,
Що з роботи поверталась,
І побачила поета,
З ним приязно привіталась.

Тут поет взяв мандоліну,
І на відповідь гуртові
Він заграв і до музики
Промовляв пісні чудові.

Всі навколо нерухомі,
Зачаровані стояли,
А найбільше у дівчаток
Очі втіхою палали.

Довго й лицар слухав пісню,
Далі мовив на відході:
«Що за дивна сила слова!
Ворожбит якийсь, та й годі!»

II

Літнім вечором пізненько
Сам поет сидів в хатині,
Так од ранку цілу днину
Він просидів в самотині.

Тож сидів поет в віконці,
Слухав співів, що лунали
Скрізь по полю і до нього
У хатину долітали.

Співи стихли, потім хутко
Налетіла літня нічка;
Дерева шуміли з вітром,
Гомоніла бистра річка.

І поет в своїй хатині
Прислухавсь до того шуму,
Погляд в темряву втопивши,
Він таємну думав думу.

Тільки чує — хтось під'їхав
На коні до його хати
І спинився, потім зброя
Почала чиясь бряжчати.

Що за диво! Під віконце
Хтось помалу підступає.
Тут поет не втерпів: «Хто там? —
Невідомого питає.—

Якщо злодій, то запевне
Помиливсь ти, любий друже!» —
«Ні, се я,— озвався голос,—
Маю справу, пильну дуже...»

«Хто ж се «я»?» — поет питає.
«Я, Бертольдо, лицар з гаю».
Тут поет пізнав той голос:
«А, мисливий! Знаю, знаю!

Вибачай, прошу до хати,
Хоч у мене трошки темно
Бо коли я сам у хаті,
Не палю вогню даремно;

Та для гостя запалю вже».
І добув вогню з кресала.
Перед ним лицарська постать
Владаря Бертольда стала.

«Добрий вечір!» — «Добрий вечір».—
Став тут лицар і — ні слова.
Щось ніяк не починалась
Тая пильная розмова.

«Де ж твоя, мій гостю, справа?» —
Далі вже поет озвався.
Лицар стиха одмовляє:
«Я, мій друже, закохався...»

Тут поет йому говорить:
«Що ж на се тобі пораджу?
А проте доказуй далі,
Може, чим тебе розважу».

«Закохався я і гину,—
Каже лицар,— вдень і вночі
Бачу я перед собою
Ясні оченьки дівочі».

«Що ж? — поет на те говорить.—
То за ручку та й до шлюбу!» —
«Ох! — зітхає лицар.— Візьме
Інший хтось дівчину любу!

Під балкон моєї донни
Кожен вечір я приходжу,
І в журбі тяжкій, в зітханнях
Цілу нічку я проводжу.

На мою журбу й зітхання
Я відповіді не маю,
Чим я маю привернути
Серце милої,— не знаю!

Може б, краще їй припали
До сподоби серенади?..»
Тут поет на те: «Запевне,
Треба пташечці принади!»

«Голос маю,— каже лицар,—
Та не тямлю віршування...» —
«Певна річ,— поет говорить,—
То не легке полювання,

А то б досі вже на лаври
Хто б схотів, то й був багатий,
Ні,— химерний, норовистий
Кінь поезії крилатий!»

«Правду кажеш,— мовив лицар,—
Але ж я тебе благаю,
Щоб поміг мені в сій справі.
Пам'ятаю, як у гаю

Ти своїм віршем чудовим
Чарував усю громаду,—
Тільки ти один тепера
Можеш дать мені пораду!

За пораду все, що хочеш,
Дам тобі я в надгороду».—
«Ну, па се,— поет відмовив,—
Не надіюся я зроду.

Можу я знайти й без плати
Для приятеля пораду.
Ось пожди лиш трохи, зараз
Будеш мати серенаду.

Та мені для сього треба
Ймення й вроду панни знати».—
«Їй найменця Ізідора,
А вродлива!.. не сказати!..»

Більш поет вже не питався,
Сів, задумавсь на хвилину,
Записав щось на папері,
Зняв з кілочка мандоліну,

Показав слова Бертольду,
Мандоліну дав у руки
Та написанії вірші
І промовив для науки:

«Ти, співаючи, на струнах
Маєш так перебирати:
Ut-fa-là-sol, fa-mi-ré-sol...
Далі можеш сам добрати».

«От спасибі!» — крикнув лицар.
Ще ж поет не відозвався,
А вже лицар був надворі.
На коня! і геть погнався.

І погнався лицар хутко
Через доли, через гори,
І спинився під віконцем
У своєї Ізідори.

Хутко в неї під віконцем
Мандоліна залунала,
Із потоку гуків чулих
Серенада виринала:

«Гордо, пишно, променисто
Золотії світять зорі,
Та не може дорівнятись
Ні одна з них Ізідорі!

Найчистіші діаманти
Сяють ясні та прозорі,
Та не може дорівнятись
Ні один з них Ізідорі!

Дорогих перлин коштовних
Є багато в синім морі,
Та не може дорівнятись
Ні одна з них Ізідорі».

Отже, ледве серенада
Залунала у просторі,
Вийшла з хати Ізідора
Подивитися на зорі.

А як стихли під балконом
Любі гуки мандоліни,
До Бертольда полетіла
Квітка з рожі від дівчини.

В ту ж хвилину Ізідора
Зникла хутко, наче мрія,
Та зосталася в Бертольда
Квітка з рожі і — надія!

III

Боже, боже! що то може
Наробити серенада!..
Зникла в серденьку в Бертольда
Темна туга і досада.

Усміх донни Ізідори
Був дедалі все ясніше,
І щораз вона ставала
До Бертольда прихильніше.

Далі перстень Ізідорин
На руці у нього сяє,
Нареченою своєю
Він кохану називає.

Як же бучно, як же втішно
Всім гулялось на весіллі!
Танцювали, попивали
Від неділі до неділі.

Всіх приймали, всіх вітали.
Всім уміли догодити,
Тільки нашого поета
Пан забувся запросити.

Звісно, клопоту багато
Завжди пану молодому,—
Хто ж би міг ще пам'ятати
Про якогось там сірому?

Час летів, немов на крилах,
І мов сон, життя минало.
Та незчувсь Бертольд, як лихо
Несподівано настало.

Забажалось королеві
Звоювать чужеє царство,
Розіслав він скрізь герольдів
На війну скликать лицарство.

І якраз серед бенкету
В замку нашого Бертольда
Залунала гучна сурма
Королівського герольда.

Прощавай, дружина люба,
Всі розкоші, всі вигоди!
Все те треба проміняти
На далекії походи.

Залишить Бертольдо мусив
Молодую Ізідору,
У неділю вранці-рано
Вже він вирушив із двору.

Подалося геть за море
Все одважнеє лицарство;
Там за морем десь лежало
Бусурменське господарство

І пішло одважне військо
Через нетрі та пустині;
Не один вояк смутився
По своїй рідній країні.

Та коли вже надто тяжко
Туга серце обгортала,
То співці співали пісню,
Пісня тугу розважала:

«Не журись, коли недоля
В край чужий тебе закине!
Рідний край у тебе в серці,
Поки спогад ще не гине.

Не журись, не марно пройдуть
Сії сльози й тяжка мука;
Рідний край щиріш любити
Научає нас розлука».

Так вони співали, йдучи
Через дикії пустині,
Додавав той спів розваги
Не одній смутній людині.

Попереду всього війська
Три старшії виступали:
Карлос, Гвідо і Бертольдо;
За одвагу їх обрали.

Їдуть, їдуть, врешті бачать —
Три дороги розійшлися,
Розлучились три найстарші,
Кожний різно подалися...

Карлос вибрав шлях направо,
Гвідо вибрав шлях наліво,
А Бертольд подався просто.
«Дай же, боже, нам!» — «Щасливо!»

І Бертольдові спочатку
Справді щастя панувало,
Довелося звоювати
Городів чужих чимало.

От вже він на стольне місто
Погляда одважним оком,
Але тут-то саме щастя
Обернулось іншим боком.

Чи то врешті у Бертольда
Притомилося лицарство,
Чи то владар бусурменський
Міцно так тримавсь за царство,—

Тільки твердо так трималось
Місто гордеє, уперте,
Раз одбилось, потім вдруге,
Потім втретє, ще й вчетверте.

Тут прийшлось Бертольду з лихом:
Край чужий, ворожі люде,
Голод, злидні, військо гине...
Що то буде, що то буде?!.

Місяць, другий вже ведеться
Тая прикрая облога,
Серед війська почалися
Нарікання і тривога.

Приступили до Бертольда
Вояки й гукають грізно:
«Гей, виводь ти нас ізвідси!
Геть веди, поки не пізно!

Нащо ти сюди на згубу
Підманив нас за собою?
Чи ти хочеш, щоб усі ми
Наложили головою?

Осоружне нам се місто!
Хай їй цур, такій облозі!
Хай їй цур, самій тій славі!
Хай їй цур, тій перемозі!..»

Хтів Бертольд розумним словом
Люте військо вгамувати,
Та воно дедалі гірше
Почало репетувати.

Далі кинулись до зброї...
Бог зна, чим би то скінчилось...
Але тут хтось крикнув: «Стійте!»,
Військо раптом зупинилось.

Вийшли тут наперед війська
Військові співці славутні,
Всі вони були при зброї,
А в руках тримали лютні.

З них один промовив: «Браття!
Часу маєте доволі,
Щоб Бертольда покарати,
Він же й так у вашій волі.

Ми б хотіли тут в сій справі
Скілька слів до вас сказати,
Та співцям співати личить,
Отже, ми почнем співати».

Тут один із них тихенько
Струни срібнії торкає,
Усміхається лукаво
І такої починає:

«Був собі одважний лицар,
Нам його згадать до речі,
Він робив походи довгі —
Від порога та до печі.

Він своїм язиком довгим
Руйнував ворожі міста...
Чули ви його розповідь:
«Я один, а їх аж триста!»

Ну, та сей одважний лицар
Якось вибрався до бою.
І вернув живий, здоровий:
Талісман він мав з собою.

Я гадаю, талісман сей
Кожен з вас тут знать готовий,
Се буде речення мудре:
«Утікай, поки здоровий!»

«Утікай, поки здоровий!» —
Всі співці тут заспівали;
Вояки стояли тихо,
Очі в землю поспускали.

Раптом зброя заблищала,
І гукнуло військо хором:
«Ми готові йти до бою!
Краще смерть, ніж вічний сором!»

І метнулися у напад
Так запекло, так завзято,
Що не встигла й ніч настати,
Як було вже місто взято.

Місто взято, цар в полоні
Бусурменський. Перемога!
От тепер уже одкрита
Всім у рідний край дорога.

Тут на радощах Бертольдо
Всіх співців казав зібрати,
І, коли вони зібрались,
Привселюдно став казати:

«Ви, співці славутні наші,
Ви, красо всього народу!
Ви нам честь відрятували,
Вам ми винні надгороду!»

Та співці відповідали:
«Ні, не нам, ласкавий пане,
Той, хто сих пісень навчив нас,
Надгороду хай дістане».

«Де ж він, де? — гукнув Бертольдо.—
Що ж він криється між вами?» —
«Він не тут,— співці говорять,—
На війні не був він з нами.

Він зостався, щоб піснями
Звеселять рідну країну,
Там він має розважати
Не одну сумну родину».

«Знаю я сього поета
І його величну душу,
І тепер йому по-царськи
Я подякувати мушу.

Тільки б дав нам бог щасливо
Повернутися додому,
Срібла, золота насиплю
Я співцеві дорогому!..»

IV

Кажуть, весь поміст у пеклі
З добрих замірів зложився!
Для пекельного помосту
І Бертольдо потрудився...

Вже давно Бертольд вернувся
Із далекої чужини,
Знов зажив життям веселим
Біля милої дружини.

Знов у нього в пишнім замку
Почалося вічне свято,—
О, тепер було у нього
Срібла, золота багато!

Окрім того, що набрав він
На війні всього без ліку,
Ще король йому в подяку
Надгороду дав велику.

Сила статків та маєтків!
Вже Бертольдо граф заможний!
Він живе в свойому графстві,
Наче сам король вельможний.

Та околиця, де жив він,
Вся була йому віддана,
Люд увесь в тім краю мусив
Узнавать його за пана.

Тож спочатку того щастя
Справді був Бертольдо гідний,
Правий суд чинив у панстві,
До підданих був лагідний.

Але то було не довго,
Він дедалі в смак ввіходив
І потроху в себе в графстві
Інші звичаї заводив.

Що ж, напитки та наїдки,
Та убрання прехороші,
Та забави, та турніри,
А на все ж то треба гроші!

Та й по всіх далеких війнах
Граф привчився до грабунку,
А тепер в своїй країні
Він шукав у тім рятунку.

Почалися нескінченні
Мита, панщина, податки,
Граф поставив по дорогах
Скрізь застави та рогатки.

Трудно навіть розказати,
Що за лихо стало в краю,—
Люди мучились, як в пеклі,
Пан втішався, як у раю.

Пан гуляв у себе в замку,—
У ярмі стогнали люде,
І здавалось, що довіку
Все така неволя буде.

Розливався людський стогін
Всюди хвилею сумною,
І в серденьку у поета
Озивався він луною...

Ось одного разу чує
Граф лихі, тривожні вісті,
Донесла йому сторожа,
Що не все спокійно в місті;

Що співці по місті ходять
І піснями люд морочать,
Все про рівність і про волю
У піснях своїх торочать.

Вже й по тюрмах їх саджають,
Та ніщо не помагає,
Їх пісні ідуть по людях,
Всяк пісні ті переймає.

«Ну,— гукнув Бертольд,— то байка!
Я візьму співців тих в руки!»
Раптом чує десь близенько
Залунали пісні гуки:

«В мужика землянка вогка,
В пана хата на помості;
Що ж, недарма люди кажуть,
Що в панів біліші кості!

У мужички руки чорні,
В пані рученька тендітна;
Що ж, недарма люди кажуть,
Що в панів і кров блакитна!

Мужики цікаві стали,
Чи ті кості білі всюди,
Чи блакитна кров поллється,
Як пробити пану груди?»

«Що се, що? — кричить Бертольдо.—
Гей, ловіть співця, в'яжіте!
У тюрму його, в кайдани!
Та скоріш, скоріш біжіте!»

Коли се з-за мурів замку
Обізвався голос долі:
«Гей, біжіте, панські слуги,
Та спіймайте вітра в полі!

Не турбуйся ти даремне,
Все одно, вельможний пане,
Вловиш нас сьогодні десять,
Завтра двадцять знов настане!

Нас таки чимале військо,
Маєм свого отамана,
Він у нас одважний лицар,
Врешті, він знайомий пана...»

Мов крізь землю провалився
Той співець, утік од лиха.
А Бертольд сидів і думав,
Далі так промовив стиха:

«Маєм свого отамана! —
Ось де корінь цілій справі!
Ну, та я тепера хутко
Положу кінець забаві!»

Тут він двох щонайвірніших
Слуг до себе прикликає
І до нашого поета
У хатину посилає:

«Ви скажіть йому від мене,
Що я досі пам'ятаю,
Як пісні його втішали
Нас колись в чужому краю.

Власне я тепер бажаю
Дать йому за них заплату,
Я поетові дарую
В себе в замку гарну хату.

Я його талан співацький
Так високо поважаю,
Що співцем своїм придворним
Я зробить його бажаю.

Ви скажіть, що він у мене
Буде жити в шані, в славі,
Тільки, звісно, хай забуде
Різні вигадки лукаві».

Слуги зараз подалися
До убогої оселі,
Принесли вони поету
Ті запросини веселі.

Усміхаючись, він слухав
Те запрошення знаднеє,
А коли вони скінчили,
Так промовив їм на сеє:

«Ви скажіте свому пану,
Що заплати не бажаю,
Бо коли я що дарую,
То назад не одбираю.

Хай він сам те пригадає,
Що то ж я йому дав злото,
Хоч тепер об тім жалкую,
Краще б кинув у болото!

Ви скажіть, що я не хочу
Слави з рук його приймати,
Бо лихую тільки славу
Тії руки можуть дати.

Золотих не хочу лаврів,
З ними щастя не здобуду.
Як я ними увінчаюсь,
То поетом вже не буду.

Не поет, у кого думки
Не літають вільно в світі,
А заплутались навіки
В золотії тонкі сіті.

Не поет, хто забуває
Про страшні народні рани,
Щоб собі на вільні руки
Золоті надіть кайдани!

Тож підіте і скажіте,
Що поки я буду жити,
Не подумаю довіку
Зброї чесної зложити!»

З тим вернулись вірні слуги
До Бертольда і сказали:
«Так і так поет відмовив,
Ми даремне намовляли...»

Аж скипів Бертольд, почувши
Гордовитую відмову,
До поета посилає
Посланців тих самих знову:

«Ви скажіть сьому зухвальцю,
Що тепер настав день суду,
Що терпів його я довго,
Але більш терпіть не буду.

Коли він складання віршів
Бунтівничих не покине,
То в тюрму його закину,
Там він, клятий, і загине!»

Знову слуги подалися
До убогої хатини
І, підходячи, почули
Тихий бренькіт мандоліни.

У вікно зирнули слуги,
Бачать: зібрана громада,
Всі стоять навколо ліжка,
Мов якась таємна рада!

Утомивсь поет від праці,
Третій день лежить в недузі,
Слухачі навколо нього
Посхиляли чола в тузі.

А поет усе то грає,
То щось пише на папері
Й роздає писання людям,—
Тут вступили слуги в двері.

Всі метнулись хутко з хати,
І поет один зостався,
Подививсь на слуг спокійно,
Гордовито привітався.

Всі Бертольдові погрози
Слухав мовчки, усміхався.
А коли скінчили слуги,
Так до них він обізвався:

«Ви скажіть свойому пану,
Що готовий я в дорогу,
Тільки хай велить прислати
Слуг ще двох вам на підмогу.

На запросини ласкаві
Я не можу встать з постелі,
Вам нести мене прийдеться
Аж до нової оселі.

Та й в темниці буду вільний,—
Маю думи-чарівниці,
Що для них нема на світі
Ні застави, ні границі.

І мого прудкого слова
Не затримає темниця,
Полетить воно по світі,
Наче тая вільна птиця.

З словом зіллються в темниці
Гіркий жаль і тяжка туга,
І тоді потрійна стане
І страшна його потуга.

І поет від свого люду
Не почує слів догани
В день сумний, коли на нього
Накладатимуть кайдани!»

Так довіку у темниці
Довелось поету жити,
За тюремний спів він мусив
Головою наложити.

Та зосталися на світі
Молоді його нащадки,
Що взяли собі у спадок
Всі пісні його, всі гадки.

Здійнялось повстання в краю,
І Бертольда вбили люде,
Та й гадали, що в країні
Більш неволі вже не буде.

Та зостався по Бертольду
Молодий його нащадок,
І пиху його, й маєтки
Він забрав собі у спадок.

І тепер нащадки графські
Тюрми міцнії будують,
А поетові нащадки
Слово гострее гартують.

Проти діла соромного
Виступає слово праве —
Ох, страшне оте змагання,
Хоч воно і не криваве!

А коли війна скінчиться
Того діла й того слова,
То скінчиться давня казка,
А настане правда нова.

1893. 12/XI

ОДНО СЛОВО

(Оповідання тубільця з півночі)

Було їх тута три, чужих людей;
тепер нема. Один умер одразу,
як тільки що приїхав, був слабий,
такий, як дівчина, огнем все дихав,
не їв нічого, тільки сніг і лід,
і з того вмер. Другий «чужий» поїхав
кудись, не знаю, може, що додому,
а може далі, ми не розібрали,
як він казав. А третій зоставався
ще довго тут. І сам у хаті жив,
не хтів нікого. Я ходив до нього,
мій син ходив, сусіди теж ходили.
Приходили,— він нам казав: «сідайте»
(так і казав по-нашому,— навчився
і цього слова, й інших слів багато).
І ми сідали, він давав нам чаю,
і до вогню пускав, і так давав
що-небудь, що просили, тільки часом
нічого не було, то так сиділи:
він в книжку дивиться, а ми на нього.
І довго так, аж поки нудно стане.
А спати не давав у нього в хаті.
Казав: «Ідіть, я буду спати сам,
я буду сам»,— і так покаже палець
один, що так один він буде в хаті.
І вже тоді, як хто не йде, він візьме
за плечі й виведе за двері геть.
Не бив, а так виводив — він ніколи
не бив нас. Як лихий бував, тоді
кричав, ногами тупав, щось багато
по-свойому балакав, тільки ми

того не розуміли. Часом так,
хтозна-чого він сердився — «чужий»,
його не розбереш... Ну, все ж був добрий,
не то що наш «тойон». У нас казали,
що, може, він дурний, того і добрий.
Але ж дурний хіба на книжці знає?
Він знав, куди і звідки річка йде,
і хто від чого хворий, хто умре,
хто видужає. Він багато знав,
дурний того не знає. Ми питали,
чи він розумний, і чи в нього дома
усі такі. То він сміявся тільки,
нічого не казав, не вмів сказати,
а може, не хотів. Він потім знав
багато говорити і пісень
навчився наших,— дивиться на книжку
таку, що сам зробив, і так співає,
як ми колись співали, геть до слова.
А пастки ставити і невід затягати
не вмів і не навчився, хоч і хтів.
Морозу він боявся. Рідко-рідко
виходив на мороз. Тоді, як сполох
бувало видко, він тоді виходив,
хоч і мороз, любив на те дивитись.
У їхній стороні нема такого.
У їхній стороні й зимою сонце
і щось таке росте, що в нас нема,
і різне єсть таке, що ми не знаєм.
Він нам хотів про все те розказати,
але у нас те все ніяк не зветься —
казав «чужий» — нема в нас слів таких.
Він нам по-свойому казав слова,
як зветься це і те, я знав тоді,
тепер забув — давно було, старий я,—
тоді ще молодий був. І «чужий»
був молодий, а борода велика...
Ще поки був здоровий, не така
була та борода, а як заслаб,
то виросла така, що аж по пояс,
так наче в казці... В нас таких немає.
Він довго був слабий,— казав, від того,
що сторона йому чужа. Хто знає?
Він їв, і пив, і спав, все, як здоровий,

казав: «Нічого не болить». А схуд
і перше все лежав, дивився в стіну,
ні з ким не говорив і виганяв,
як хто приходив в хату. Потім раз
прийшов до нас у хату сам. Багато
казав нам і співав своїх пісень,
все про таке, що в нас його немає,
ми слухали, а потім всі поснули.
Прокинулись — він плаче. Ми питаєм:
«Що хто тобі зробив?» — «Ніхто нічого».
Так і пішов, і більше не приходив.
А ми ходили часто до «чужого»,
як він лежав. Він вже не був лихий,
не виганяв нікого, тільки часто
так якось плакав, і сміявся разом,
і все хотів одно якесь там слово
нам розказати так, щоб зрозуміли,
казав, що легше буде, як розкаже.
А ми таки того не розбирали,
то щось таке, що в нас його нема.
Не раз казав, що якби те одно
йому хто дав, то він би був здоровий.
Питали ми, чи то яка ростина,
чи звір, чи птиця, страва, чи одежа.
Казав, що ні. Раз батько мій сказав:
«Якби тут був твій батько або мати,
брат чи сестра, чи жінка, певне б, ти
тоді здоровий був,— це ж, певне, їх
немає тут, і може, й звуться так,
як в нас ніхто не зветься?» Він подумав,
а потім головою покивав
і каже: «Ні, ще гірше б я журився,
якби й вони усі були в цій пущі,
якби й вони без того пропадали,
без чого я тут гину...» Батько мій
спитав його: «А в вашій стороні
того багато є?» Він знов подумав,—
такі якісь у нього стали очі,
як в оленя, що на морозі плаче.
«Ні, каже, в нас його теж небагато,
ми більше мучимось, коли б здобути,
ніж тішимося з нього, але все ж
нам часом хоч здається, що вже маєм

хоч трошечки, або от-от здобудем,
або хоч забуваєм, що нема.
Але ж ми живемо хоч трохи... ну не знаю,
як це по-вашому... не так, як тут живуть».
На це і я сказав: «Та вже ж, у вас
і їжі, й всього більше».— «Ні, не те,—
сказав «чужий»,— я не про те кажу.
Ну, от коли хто хоче вийти з юрти,
а тут його не пустять, ще й прив'яжуть,
то як по-вашому, де він сидить?»
«Та вже ж у юрті!» — всі ми загукали.
«А як не в юрті, а де-небудь так,
аби це там було, де він не хоче,
то це як зветься?» — Тут ми не вгадали:
один казав «у лісі», другий «в полі»,
усе не до ладу, а я мовчав,
бо що так говорити, як не знаєш?
«Чужий» усе загадував: «Ну добре,
а як то зветься, як хто має пташку
таку, що довго вже сиділа в нього,
і випустить летіти, як сказати,
куди він випустить її?» Знов кажуть:
хто — «в поле», хто — «в тайгу», а хто —
«на сніг».
«Чужий» розсердився та вже до мене:
«Ну,— каже,— як тебе тойон посадить
в холодну...» — «За що він мене посадить?
Я заплатив усе!» — кажу «чужому»,
та й сам розсердився. Той засміявся:
«Ну,— каже,— не тебе, а так кого,—
то що тому найгірше у холодній,
чи те, що їсти й пити не дають,
чи те, що родичів нема в холодній,
чи те, що йти додому не пускають
і не дають робити, що він хоче?»
«Та як кому, хто що найбільше любить»,—
сказав мій батько. Тут «чужий» зрадів
(не знаю вже, чого!) і знов питає:
«Отож, коли хто любить, щоб пускали
ходити скрізь, робити все, що хоче,
то як сказати, що він любить? тільки
одним сказати словом? Ну, хто скаже?»
Тут хто сказав: «Робити», хто — «ходити»,

а хто — «не знаю». Зморщився «чужий»:
«Ні,— каже,— все не те, немає слова!
Ну, я вам так, без слова розкажу,
ви тільки добре слухайте».— «Та добре»,—
сказали ми, хоч нам уже обридло,
та жаль було «чужого», бо слабий.
Він став казати: «Бачите, для мене
найкраще те, як можна скрізь ходити
і все робити, от цього й немає».
Ми засміялись: видумав «чужий»!
Він скрізь ходив, куди і ми ходили,
хіба що сам не хтів, коли мороз,
а то ходив на влови і на рибу,
і раз далеко їздив до «чужих»,
і до тойона, та й до нас приходив,
усюди був і все робив, що хтів:
дивився в книжку, сам робив книжки,
і шив, і чай варив, і їв, що хтів,
що тільки мав, не одбирав ніхто.
«Хто ж не дає ходити і робити? —
кажу йому.— Не ми ж?» — «Та ні, не ви!»
«Хіба тойон? Так він коли приїде!
А ти собі тим часом скрізь ходи
і все роби, що хочеш, ми не скажем
тойонові».— «Тойонів тих багато,
не тільки цей один»,— сказав «чужий».
«Та ті ще далі, ніж оцей, бо зроду
сюди не приїздять, ти їх не бійся,
не знатимуть»,— вмовляєм ми «чужого»,
а він махнув рукою: «Що казать вам!
Не знаєте! Куди я тут піду?
І що я тут зроблю у вашій пущі?
а геть від вас поїхати не можу,
нема ж мені тут... ех, немає слова!»
Та як замовк «чужий», то так до ночі
просидів і до нас не озивався.
Не знаю й досі, що йому зробилось,
що він такий лихий в той вечір був!
І нащо там йому здалось те слово?
Нема, ну то й нема! Багато слів
було у нього в книжці, ну й казав би
собі, яке хотів, а ми не знаєм,
у нас нема книжок і мало слів.

Еге, не доказав я про «чужого».
Так, знаєте, умер він. Я до нього
усе ходив. Питав я раз його,
чого він умирає, чи з морозу,
чи з кого слабість перейшла на нього
(він часом так про інших говорив,
коли хто умирав). «То ж ти розумний,—
сказав я,— знав про інших,— знай про себе».
А він сказав: «Я знаю, я від того
вмираю, що у вас ніяк не зветься,
хоч єсть його без міри в вашім краю,
а те, від чого міг би я ожити,
не зветься теж ніяк, немає слова,
але й його самого в вас нема...
якби було хоч слово, може б, я
ще й жив би з вами...» — і «чужий» аж плакав,
як те казав, і я заплакав з ним,
бо жаль було «чужого», добрий був.
А теє слово раз мені казав
«чужий» по-свойому, та я його забув,
чуже воно, та й що ним назвати?
Не треба нам його. Чужим, бач, треба,—
казав «чужий», що не один вмирає
отак, як він, і ще умре багато...
Уже б ми їм казали теє слово,
як хто з чужих людей отак заслабне,
так що ж, коли його у нас нема.
І що воно й до чого теє слово?
То, певне, чари, то якесь закляття,
коли від того люди умирають...

[1903]

ВІЛА-ПОСЕСТРА

Гей, на бога, що за дивне диво?
Не знайшов юнак * з ким побрататись,
не знайшов між хлопців побратима,
не знайшов межи дівчат посестри,
а надибав вілу * білу в горах,
вілу білу з поглядом урочим,
обмінявся з нею пірначами,
цілував її в обличчя біле,
стиснув руку і назвав: «посестро»,
а вона його: «мій побратиме»,
та й помчали вкупі геть у гори.
Їдуть поруч по горі зеленій,
і говорить побратим посестрі:
«Віло біла, любая посестро,
чи ти бачиш, як чорніє долом?
Чи то галич налетіла чорна,
чи то гору турки обступили?» —
«Побратиме, то не чорна галич,
тільки турки гору облягають,
облягають, хмарою поймають,
хутко нас вони обступлять колом».—
«Віло біла, любая посестро,
утікай, поки здорова, звідси,
в тебе кінь крилатий, чарівницький,—
як майне, то не збіжать і турки
на своїх арабських виноходцях».—
«Бійся бога, милий побратиме!
Що за слово ти оце промовив?
Чи на те ж браталась я з тобою,
аби мала так ганебно зрадить?
Коли хочеш, утікаймо вкупі,—
дужий кінь мій нас обох врятує».

Згорда мовив побратим на теє:
«Не подоба лицарю втікати!»
Вже ж на те не обізвалась віла,
лиш коневі крила буйні в'яже,
щоб не здумав сам майнути вгору,
потім в'яже поводи докупи,
аби коніврозтіч не розбіглись:
«Се ж я наші долі поєднала».
Побратим іще її вмовляє:
«Віло біла, любая посестро,
хоч у тебе розум чарівницький,
але в тебе все ж дівоче серце,—
як обступлять вороги тісненько,
то коли б ти, сестро, не злякалась».
Не сказала віла біла й слова,
тільки погляд кинула урочий,
наче той пірнач * блискучий, гострий.
Ще хотів юнак їй щось промовить,
та навколо турки обступили,
заячали, наче хижі круки,
зайняли посестру й побратима,
хочуть їм назад в'язати руки,
та в ясир забрати молоденьких,
але ті, немов орли завзяті,
не даються ворогам в неволю,
хоч і знають, що не вборонитись,
не хотять зганьбити ясну зброю.
Скарай, боже, злого яничара!
Перебив коню на крилах пута.
Вілин кінь почув, що крила вільні,—
як шарпнеться, як майне угору,
перервав і поводи шовкові
та й злетів із вілою під хмару.
Тут закляв юнак свою посестру:
«Скарай, боже, тебе, віло біла,
що зламала ти братерське слово!
Щоб і той не мав довіку щастя,
хто коли збратається з тобою!»
Кинув геть юнак пірнач злотистий
і зломив надвоє гостру шаблю:
«Гинь ти, збрóє, коли гине щирість!..»
Бачить віла згубу побратима,
вділ спадає, наче стрілка з луку,

та, на лихо, не на гору впала,
а в долину, на зелену сосну,
зачепилась там завоєм білим,
наче хмарка, що сплила з верхів'я.
Добува блискучу шаблю віла,
обтинає білую намітку,
наче сарна, кидається вгору
до свого юнака-побратима.
Добіга до полонини віла...
Леле, боже! Там нема ні духу,
тільки чорна вся трава від крові.
Гляне віла: кручі та узгір'я,
та кудою турки подалися?
Де вони поділи побратима?
Чи живий він, чи пішов до бога?
Заридала, загукала віла:
«Гей ти, коню, ти, маро крилата!
Де ти там під хмарами ганяєш?
Через тебе побратим загинув,
поможи ж мені знайти хоч трупа!»
Кличе віла, і гукає, й свище,—
по долинах люди кажуть: «Буря!»
Кличе віла, а сама блукає
по узгір'ях, загляда в безодні
та шукає свого побратима.
Потьмарився віщий розум з туги,
і померк урочий погляд з горя,—
не пізнати, що то віла біла.
Так не день, не два вона блукала,
викликала огиря з-під хмари,
аж нарешті кінь почув той посвист,
прилетів з просторів невідомих,
впав додолу, мов гаряча куля.
Закипіло серце вілі білій:
«Ой ти, коню, ти, проклята зрадо!
хоч би я могла тебе убити,
все б мені на серці легше стало!..»
Обізвався віщий кінь до віли:
«Не клени, кохана господине,
Якби я тебе не виніс в небо,
ви б дістались у полон обоє.
Не на те ж ти вілою вдалася,
щоб тебе в'язали людські руки!»

Мовчки віла огиря сідлає,
а на серці мов гадюка в'ється.
Віщий кінь словами промовляє,
потішає господиню любу:
«Не журися, люба господине,
не журися, в тугу не вдавайся,
ми знайдемо твого побратима,
як живий він, ти його врятуєш,
а як мертвий — чесно поховаєш,
та й не буде межи вами зради!»
Мовчки віла на коня сідає
і пуска уздечку геть на вітер.
Кинувсь огир, наче віща птиця,
де гора — орлом перелітає,
кида в кручу погляд соколиний,
по долинах ластівкою в'ється,
понад містом проліта совою,
темну ніч пройма вогненним зором.
Так літали три дні і три ночі
та й спинились у Стамбулі-місті.
Перебралась віла за туркеню,
в просту одіж, мов яка селянка,
ходить скрізь по вулицях, майданах,
де стоять невільники на продаж.
Є багато всякого юнацтва,
та немає побратима віли.
У султана білії палати,
а під ними чорнії темниці,
там сидять в неволі бідні бранці,
світу-сонця не видають в очі.
Тільки ніч покриє всі дороги,
віла йде попід темничні мури,
напускає туману на варту,
насилає сон твердий на неї,
приникає вухом скрізь до мурів,
наслухає, чи не чутно гуку.
Віщий слух у віли-чарівниці,
та мовчить темниця, як могила.
Аж на третю ніч почула віла,
як хтось тяжко застогнав за муром:
«Скарай, боже, тую вілу білу!..»
Як почула те стогнання віла:
«Ох і леле! Голос побратима!»

Добуває віла запоясник,
мур довбає, твердий камінь креше,
пробиває шпарочку вузеньку,
подає до побратима голос:
«Не клени мене, коханий брате,
Зглянься на бога й на святого Йвана!
Я ж тебе не зрадила, єдиний,
зрадив нас обох мій кінь крилатий.
Розрубав на крилах пута ворог —
кінь шугнув зо мною попід хмару.
Свідчусь богом — я того не хтіла!
Ось я тут стою коло темниці,
я прийшла тебе порятувати».
Обізвався побратим до віли:
«Щира дяка, любая посестро,
що прийшла мене порятувати.
Шкода тільки — вибралась пізненько,
десь для турків довго чепурилась...»
Облилося кров'ю серце вілі:
«Побратиме, зглянься на божу ласку!
Якби ти мене тепер побачив,
не сказав би — віла чепурилась...»
Тут лагідно бранець їй промовив:
«Помирімось, любая посестро,—
що минуло, того не вернути,
а мене вже ти не порятуєш.
От спасибі, шпарку прорубала,
хоч побачу промінь у темниці,
поки бог до себе прийме душу.
Ох, коли б вже він прийняв скоріше!
Десь про мене тут і смерть забула!..»
Знов до нього віла промовляє:
«Не кажи так, милий побратиме,
бо живий живе гадати мусить.
Варта спить, на вулицях безлюдно.
Я віконце ширше прорубаю,
я спущу тобі намітку білу,
ти по ній дістанешся до мене.
Тільки свисну — миттю кінь прилине.
За хвилину ми вже в горах будем!»
Обізвався побратим до віли,
промовляє, мов ножами крає:
«Що минуло, те вже не вернеться,

бо нема для мене волі й в горах.
Вже мені сириця тіло з'їла,
а залізо кості перегризло,
а темниця очі помутила,
горде серце висушив той сором,
що зламав я сам почесну зброю
і живим до рук дістався туркам.
Вже мені тепер життя немиле,
чи в темниці, чи на вільній волі».
Ще до нього віла промовляє,
ще востаннє заклинає богом:
«Я сама спущуся у темницю,
я таки тебе врятую звідти.
Аби нам дістатися у гори,
я тебе там вигою, мій брате,
я ж недарма віла-чарівниця —
вмію гоїть всі юнацькі рани».
Та на теє побратим до віли
не говорить, тільки словом стогне:
«Шкода праці, любая посестро!
не з юнацьких ран я погибаю.
Хоч іди поглянь сама на мене,
то й рука не здійметься, щоб гоїть.
Якщо ти мені посестра вірна,
то зроби остатнюю послугу:
одбери мені життя, чим хочеш,
аби то була почесна зброя,
поховай десь тіло се страждєнне,
щоб над ним злий ворог не знущався.
Коли ти мені сього не вчиниш,
то таки зрадливе в тебе серце».
Заридала, затужила віла,
закувала, як зозуля сива:
«Що ти кажеш, побратиме любий?
Чи рука ж моя на те зведеться?»
Тут озвався побратим до бога:
«За що, боже, покарав так тяжко,
що не дав юнака-побратима,
а судив посестру — сюю вілу?
От тепер я помочі не маю,
тільки маю жалощі дівочі,
чи й без них мені не досить жалю?..»

Вже не мовила ні єлова віла,
лиш махнула білим завивалом.
Спалахнула ясна блискавиця,
посліпила всю турецьку варту,
пропалила всі темничні двері,
просвітила вілі шлях до брата.
Тільки раз поглянула на брата
віла біла — і замерло серце.
Не юнак лежав там молоденький,
тільки дід старий, як голуб сивий,
весь потертий сировим ремінням,
а крізь рани жовті кості світять.
Він не встав назустріч вілі білій,
тільки стиха брязнув кайданами.
Знов махнула віла завивалом,
освітила ясно всю темницю.
«Ось я тут, поглянь на мене, брате!»
Обізвався бранець ледве чутно:
«Не добачу: потьмарились очі...»
І здавила груди віла біла,
щоб не трісло серце з туги-жалю,
не могла здобутися на слово,
тільки ледве здобулась на посвист,
щоб коня прикликати до себе,
миттю кінь почув той тихий посвист —
ось він вже на брамі камінь креше.
Узяла на руки віла в'язня,
садовить в сідло поперед себе,
побратим же не сидить, як лицар,
а тремтить і гнеться, як дитина,
і квилить, і стогне, й вілу просить:
«Не неси мене високо, сестро;
серце мліє, моторошно, жаско...
Ох, лиши мене в темниці краще!»
Стиха, стиха віла промовляє,
мов з-під каміння виходить голос:
«Прихились до мене, побратиме,
я тебе піддержу, ти не бійся».
Обняла посестра побратима,
тож лівиця щільно пригортає,
а в правиці запоясник блиснув,
та й убився так глибоко в серце,
що порвав би два життя одразу,

якби віла смертною вдалася.
Але віла при житті зосталась,
тільки серце кров'ю обкипіло.
Кінь крилатий кров почув гарячу,
знявся вгору, мов кривава іскра,
і помчав далеко, в дикі гори,
та й спинився там на полонині,
став копати суходіл копитом,
за хвилину вибив чорну яму.
Тут з коня зіходить віла біла
і здіймає свого побратима,
завиває у намітку білу
і кладе на вічний сон у яму.
Ще ж із ним ховає запоясник,
щоб не йшов на той світ безоружним.
У приполі чорну землю носить,
насипа могилу якнайвище,
аж гора до неба стала ближча.
Поховала віла побратима,
сіла-впала на коня й гукнула:
«Ой неси мене, неси в простори!
Туга давить, серцю тісно в грудях!»
Кінь злетів високо аж за хмари —
хоче дать простору господині.
Погребовий спів заводить віла —
люди кажуть: «Грім весняний чутно».
Сльози ронить віла в лютім горі —
люди кажуть: «Се весняний дощик».
Ходять в горах світляні веселки,
по долинах оживають ріки,
в полонинах трави ярі сходять,
і велика понадхмарна туга
нам на землю радістю спадає.

«СЕ ВИ ПИТАЄТЕ ЗА ТИХ...»

Се ви питаєте за тих,
що тут застрелились на варті?
Та добре, розкажу про них,
хоч то вони й не дуже варті:
були якути-дикуни,
і мова в їх, і вчинки дикі,
хоч і небіжчики вони,
а дурні — все скажу — великі.
Сами скажіть, чого б їм тут
у нас при війську сумувати,
та в нас такий дикун-якут
повинен просто раювати!
Було їм досить їсти-пить,
не раз дамо і цукру, й чаю,
а навіть щоб гаразд побить,
то не було того звичаю.
Ні, гріх сказати, в нас не б'ють,
начальство вище близько тута,—
а як там зрідка й стусонуть,
то що се значить для якута?
Бо й то сказать, який вояк
із дикуна? одно ледащо!
Але ж у нас, посвідчить всяк,
вони не скаржились ні на що.
Покірливі були, плохі,
боялись кожного, так, здуру,
бувало, плачуть, як лихі,—
дитячу мали десь натуру!
Обличчя бабські, без борід,
ні бравості у них, ні зросту,
такий, скажу я вам, нарід,

що хоч бери та й скинь їх з мосту.
Було, котрий із них сидить
і туманіє, сльози в очу.
Спитає хто: «Чи що болить?»
А він одно: «Я дому хочу!» —
  «А де ж той дім?» — «Отам, отам! —
покаже навмання рукою.—
Там їхати полям, горам,
лісам, великою водою».—
«Чи гарна ж ваша сторона?» —
було, спитаєм. «Я не знаю».—
А край їх, звісно, дичина,
що ж гарного в якутськім краю?
  Навчились трохи говорить
по-нашому, то все питали:
«Чого тут небо не горить?»
Зими для того дожидали.
А вже воно давно зима,
сніги, мороз — чого їм треба?
«Зимою сонця в нас нема,
а тут он єсть, бач, серед неба...»
І літом їм було не в лад,
як ніч надійде. «Страшно»,— кажуть.
А прийде свято — всякий рад,—
вони ж нап'ються й спати ляжуть.
Було їм страшно від розмов:
«Велике слово, ми не знаєм...»
Боялись коней і корів,
ми їх, було, й котом лякаєм...
Було, як вулицею йдуть,
за руки держаться, як діти:
«На нас хати ще упадуть...»
Та ми ж їх мусили й глядіти,
бо їм недовго і зблудить
з дороги, як ідуть по місті,
а вміли по лісах ходить,
по всяких нетрях — звірі чисті!
Було, поплинуть по ріці
човном, як пустять їх гуляти,
а ми за ними назирці,
щоб не надумали втікати.
Вони ж причалять до ліска,
де щонайгірша деревина,

березина крива, тонка,
або де на піску соснина,
або знайдуть яке багно,
край нього моху наскладають,
вогонь запалять, порохно
якесь їдять та ще й співають.
Там-то й пісні були у них!
Кому такі складать охота?
Ми слухаєм, а далі в сміх:
зовсім рипучії ворота!
Ми в сміх, а ті якути в плач.
«Пускай нас,— кажуть,— пускай дому».
А ми: «Заплач, куплю калач,
та й сам із'їм, не дам нікому!»
Бувало, й шкода їх, дурних,
та вже ж не плакать з ними разом...
Посміємось, питаєм їх,
про що співали. Скажуть часом:
«От на оленях їде дід,
а баба доїть олениці...
А вітер засипає слід...
мороз великий... сніговиці...»
Ми знов у сміх: «То се такі
пісні якутські? про олені?»
Вони питають: «А які?»
та й знов риплять, немов шалені.
Найгірш було їм на смотрах
та й на маневрах, на параді
(воно то й кожному на страх!
і ми, було, тому не раді).
Вони й не скаржились, а все
так говорили чудернацько:
«Ми боїмось... велике се...
багацько тут всього... багацько...»
А що вже їм зовсім не йшло,
то се солдатськая наука,
се горе вчителю було,
а їм самим пекельна мука.
Коли ж, бувало, й так почнуть
навчать товариші словами,
вони, було, або поснуть,
або кивають головами,
як п'яні... хоч що хоч кажи!

А потім просять дурнувато:
«Ти голову нам зав'яжи...
багато в ній тепер... багато!»
Бувало, так самі собі
стискають голови руками,
немов хтозна в якій журбі,
або зав'яжуть рушниками...
А потім обійняв їх сум,
змарніли, зниділи дедалі.
Ми вже й не брали їх на глум,
бог з ними, що такі невдалі!
«Додому»,— скиглили водно,
але втікати — не посміли,
сами не знали, де воно,
а розпитатися не вміли.
Уже покинули й пісні,
не хтіли спати вже й по ночах,
сиділи все такі сумні.
Були слабі — я взнав по очах,—
сами ж не скаржились на біль,
не взяв їх лікар до шпиталю:
«Їм,— каже,— їхати б відсіль,
а то ще згинуть тут від жалю,
се в них по ріднім краю жаль! —
Ну, диво, хоч би край був людський,
то ще б я розумів печаль,
а то ж і край такий — якутський!»
Начальство бачить, що не сплять,
на варту посилати стало
таки частенько. Що ж, стоять,
не скаржаться, мов горя мало!
Лиш, як жаби заскрегогять,
чи соловейко защебече,
вони від страху затремтять,—
один одному щось лепече.
Сказав за те старший вояк:
«Балачки, бач, не діло варти!»
Вони тоді помовкли так,
як миші,— бачать, що не жарти.
Та стали вже мовчать і вдень,
як до котрого обізвешся,
то він тобі мовчить, як пень.
Ну, вилаєш або всміхнешся...

Еге ж пак, ви хотіли знать,
як постріляались ті якути?
Я б вам радніший розказать,
та щоб те знать — там треба бути.
Постріляними їх обох
знайшла їх наша зміна вранці,
були при них і гроші — в мох
загорнені лежали в ранці,
розбою, значить, не було,
а ворогів вони не мали,
до того й слідство все прийшло,
що то вони сами стріляли.
Та й вразно стрелили — я чув —
не мучились і півгодинки...
Вже ж то не поєдинок був,
які там в диких поєдинки?

Тифліс,
20/IV 1906

ІЗОЛЬДА БІЛОРУКА[1]

I

Трістан блукав по лісі,
ловив зелений шум,
хотів йому віддати
своє кохання й сум.

Та ледве де береза
лагідно зашумить,
Ізольдин голос любий
він згадує в ту мить.

Крізь віття синє небо
погляне в вишині,—
Ізольдині він очі
спогадує ясні.

З одчаю на узлісся
іде сумний Трістан,
аж там злотистим житом
лиснить розлогий лан.

Ізольду Злотокосу
Трістан і тут згадав,

---

[1] Основа сеї поеми взята з середньовічного роману «Трістан та Ізольда», що колись у численних версіях на різних мовах був широко розпросторений по всіх європейських, в тім числі і по слов'янських сторонах. Зміст його — фатальне та нещасливе кохання лицаря-васала Трістана і його королеви Ізольди Злотокосої. Се кохання повстало з чарівного дання, любовного напою, випитого через помилку. В деяких версіях згадується ще й друга Ізольда — Білорука, що кохалася з Трістаном тоді, як він був у розлуці з першою милою — Ізольдою Злотокосою.

упав у борозенку
    і тяжко заридав.

Прийшла дівчина жати
    і постать зайняла,
почула те ридання
    і ближче надійшла.

Мов доля необорна,
    була її краса,
і чорна, мов те горе,
    була її коса.

Хороші в неї очі
    і темні, мов одчай,—
хто гляне в теє пекло,
    то забуває рай.

А голос у дівчини —
    мов тої скрипки спів,
що викликає мертвих
    на танець із гробів.

І вивела Трістана
    вона з одчаю тьми
лілейними руками
    та спільними слізьми.

Спитав він: «Як ти звешся,
    дівчино таємна?» —
«Ізольда Білорука»,—
    відмовила вона.

«Се ймення — найсвятіше
    в сім світі і в раю!
Ізольдо! Ох, Ізольдо!
    Прийми любов мою!»

II

«Ти пестив так ніжно мене,
    коханий Трістане,
а в очі так сумно дививсь,
    аж серденько в'яне.

Мені ти уста цілував
  і руки біленькі,
а сльози на коси мої
  котились дрібненькі.

Мені ти слова промовляв
  палкої любови,
чому ж вислухати не хтів
  моєї розмови?»

«Ізольдо, Ізольдо моя,
  в очах твоїх темних
хотів би я бачить блакит
  країв понадземних!

Ізольдо, Ізольдо моя,
  коли б твої коси
мінилися золотом так,
  як житні покоси!

Твій голос, Ізольдо моя,
  рвачкий та жагливий,
коли б він, як шелест берез,
  був тихий, пестливий...»

«Не варто журитися тим,
  коханий Трістане!
Хрещеная мати моя
  мені те достане.

Бо мати хрещена моя,
  то фея Моргана» *.—
«Біжи ж ти до неї мерщій,
  Ізольдо кохана!»

III

«Ой матінко-феє Моргано,
  зміни мені вроду мою!
Хай буду білява та ясна,
  мов ангел у божім раю».

«Ох, донечко люба Ізольдо,
се ж я тобі вроду дала,
в колиску дарунок принесла,
як ти там лежала мала.

Красі твоїй, доню Ізольдо,
ніхто ще догани не дав».—
«Журлива ся темная врода,
мій милий від неї ридав.

Дай, матінко, злота й блакиту,
нехай же я буду ясна,
хай милий мені усміхнеться,
як сяя весела весна».

«Гаразд, моя доню Ізольдо,
я золота в сонця візьму,
блакиту морського позичить
попросим русалку саму».

«Навчи мене, матінко-феє,
розмови берез у гаю,
хай буде мій милий щасливий,
як дрібна пташина в маю».

«Ще краще, ніж тії берези,
шумлять веретенечка фей,
бо все найміліше вчуває
в тім гомоні кожен з людей.

Що схочеш, коханая доню,
тобі я зміню в одну мить,
одного не зможе Моргана —
твоєї душі одмінить».

IV

У темнім лісі знов Трістан
самотну терпить муку,
і жде до себе і не жде
Ізольду Білоруку.

Коли щось шурхнуло, мов птах,
з кущів струсило росу,
і враз Трістан побачив там
Ізольду Злотокосу.

Ті самі очі і коса,
та сама тиха мова...
Душа Трістана в небеса
полинути готова!

«Се ти, єдиная моя?
Се ти, моя царице?
Сюди з-за моря приплила,
кохана чарівнице?

Та як же випустив тебе
король той недоріка?
Чи ти для лицаря свого
убила чоловіка?

А де ж твій кубок золотий
і те дання уроче?
Тепер свідомо я до дна
його доп'ю охоче!

Напій кохання нам заллє
і згадку про розлуку».—
«Трістане! Ти хіба забув
Ізольду Білоруку?»

«Вона забудеться тепер,
як ночі тінь минула!» —
«Трістане! Що коли вона
про тебе не забула?»

«Нехай вона в Єрусалим
іде на прощу боса.
Тепер до мене прибула
Ізольда Злотокоса!»

«Трістане! в тебе є гріхи,
великі, непростимі.
На їх навряд чи проща є
в святім Єрусалимі».

«З тобою, люба, я готов
іти на вічні муки!» —
«Трістане! Годі вже розмов,
поглянь мені на руки!

Згадай, кого ти посилав
сьогодні до Моргани!
Куди ж тепер мене пошлеш
загоїть в серці рани?

Хоч зникла тьма з очей моїх,
зате лягла на душу.
Ти чорний камінь там поклав,—
повік його не зрушу.

Нехай же знов моя коса
чорніє, мов жалоба!
Я сеї барви не зміню
віднині вже до гробу».

V

Трістан у недузі лежить,
ослаб, мов дитина,
не служать нічого йому
всі чари Мерліна *.

А фея Урганда * з-за гір
сказала лукава:
«Тут може одна помогти —
Ізольда Білява.

При тій злотокосій тебе
і смерть не поборе».
І вірного друга послав
Трістан геть за море.

І другові так наказав:
«Як згодиться мила,—
ти свій корабель наряди
у білі вітрила.

Як ні — то напни лиш одно,
велике та чорне,
хай потім у ньому мій труп
чорнява угорне...»

VI

«Піди, піди на берег, Білорука,
прошу тебе, молю тебе, піди!
Там є гора висока та стрімчаста,
на неї злізь і подивись туди,

де море хвилю гонить із півночі.
Вертайся вмить і розкажи мені,
чи не леліють білії вітрила
на видноколі в сизій далині».

І мовчки йде Ізольда Білорука
на берег моря, на високий шпиль...
Ох, щось біліє здалека на морі!
Вітрила то чи тільки піна хвиль?..

Вернулася Ізольда Білорука.
Трістан питає: «Що? Яка яса?» —
«Щось мріє там далеко у просторі».—
«Щось біле?!» — «Чорне, як моя коса».

І враз душа Трістанова порвала
ждання шнурок, що здержував її,
і злинула, мов пташка вільнокрила,
далеко у незнанії краї...

. . . .

«Ходи, ходи, Ізольдо Злотокоса!
Тебе давно Трістан твій вірний жде.
Між скелями не бійся заблудитись —
Ізольда Білорука проведе.

Іменнями посестри ми з тобою
так, як вечірня й ранішня зорі.
Чи то ж не диво, що тепер судилось
розлить нам заграву в одній порі?

Колись і я була на час-годину
    такою ясною, як ти тепер».—
«Посестро, голос твій мене лякає!
    Скажи по правді! Мій Трістан умер?!»

«Ізольдо Злотокоса, бог розсудить,
    чий був Трістан, чи твій, чи, може, мій,
та бути з ним аж до його сконання
    дісталося-таки мені самій.

Ти не привезла чорного вітрила,
    не жалібна — ясна твоя краса,
а милий в гріб не ляже непокритий,—
    його покриє чорная коса».

[21/VII 1912. К[утаїс]]

ТРИПТИХ

I

«ЩО ДАСТЬ НАМ СИЛУ?»

(Апокриф)

Розпечений весняним гострим сонцем
пашить Єрусалим. Проміння біле
від білих стін і вулиць відбиває,
ряхтить вогнем на золотих покрасах
царських палат, ворожі блискавиці
запалює на кожнім римськім списі,
кладе вінці на шоломи спіжеві
центуріонам * — блиск, вогонь і пал!
Єрусалим готується до свята.
Жінки начиння миють у потоці,
бряжчать мідяні кухлі, грають іскри
від сонця на червоній мокрій глині.
Розбіглись діти по весняні квіти.
Дівчата чешуть коси й заплітають
майстерно у дрібушки з дукачами
та радяться, що їм про свято вбрати.
Багато радощів, але ж бо й праці!
Гаптують, шиють і печуть, і варять,
купують, продають, про свято дбають.
Лиш той не дбає, хто шага не має,
але й такий волів би заробити
гіркою працею, ніж так «не дбати».
Бо гірші злидні в свято, ніж у будень,
буденна одіж, наче смертний гріх,
темніє серед ясних шат святкових,
лице не блідне з голоду — шаріє,
і легше мовить «хорий», ніж «голоден».
На розі проти храму вбогий тесля
робітню відчинив. Та й відчиняти
не дуже-то було що: три стіни,
четвертої біг дасть, от і робітня.

Всім перехідним видко всю роботу,
мов на майдані. Видко, як працює,
не розгинаючись, убогий тесля,
зв'язавши ремінцем волосся буйне,
щоб не спадало на високе чоло,
укрите потом рясним та краплистим.
А тесля сам не бачить перехідних.
Очима бачить він роботу й знаряд,
а думкою все злидні невсипущі:
були вони учора, є сьогодні
і завтра будуть, і нема їм краю.
Ох, та який там край! Хіба ще справді
до краю загризуть... Що день, то більше
в Єрусалимі теслів настає,
і з Сірії насунули, мов хмара,
забрали всю роботу коло храму,
в преторії, коло царських палат,
їх всюди повно, спритні та майстерні,
та запопадливі, масні такі...
Вряди-годи єрусалимським теслям
робота дістається, і яка?
«Он вчора три хрести зробив,— недобра,
сумна робота, богові немила...
не раз-бо і невинних розпинають...
А що робить? Гріха не знає голод.
Марницю заробив за три хрести.
Така й робота: спішна, от аби-то.
Що ж, я не винен — дорого платити
за дерево сухе не маю звідки...
Ет, якось-то простоять зо три дні,
поки до свята шибениці тії,
а там — розп'ятих здіймуть, то хрести
хоч і спалити — невелика шкода...
Така-то праця!.. А колись, бувало,
робив різьбу мистецьку до палат,
до дому божого... Давно було...
Тепера що? Ціпильна, топорища,
плуги... хрести... таке! А сила йде,
і спина гнеться, й репаються руки,
і гине хист. Уже б тепер не вдав
різьби такої, хоч би хто й замовив,
минулося... Тепер аби хоч як,
хоч без мистецтва хліба заробити.

Так, хліба, хліба і нічого більше...
Ех, клята праця!» Тесля рубонув
так по ціпильну, аж воно зломилось.
Він кинув спересердя, друге взяв,
не встаючи. Піт очі засліпив;
втер рукавом і далі теше. Раптом
сокира пощербилась об сучок.
«А будь ти проклята!» Шпурнув сокиру
і долі сів, голову схилив.
Так ниє спина, руки так горять,
болить все тіло... Аж тепер він тямить,
що він зовсім знебувся, що тепера
вся сила згинула... «Ну що ж, не встану,
сидітиму до ночі так, ще й ляжу.
Однаково. І не здійму сокири,
не нагострю й нічого не зроблю
ані сьогодні, ані завтра. Що ж!
Хай з голоду хоч пухнуть жінка й діти.
Не маю сили. Згинула. Пропала.
Що верне силу, як її нема?..»
І похиливсь, мов зломлена билина,
і руки, мов зів'ялі, простяглись
і впали аж додолу.
Так сидів він
і не вважав на голосну юрбу,
що, мов потік, по вулиці котилась
і сміх, і глум, і гомін, і прокльони
несла з собою — так вода весняна
виносить мул і хмиз, і баговиння
зо дна ріки. Юрба текла, текла
і раптом стала, аж в тісну робітню
якийсь гурток знепацька заточивсь,
відпертий натовпом, і трутив теслю,
аж той отямивсь. «Гей! куди ви, люди,
женетесь так?» — громадці він гукнув.
«Чи ти тут спав, чи очманів зовсім?
Та се ж сьогодні розпинати мають!
Он їх ведуть на страту, а за ними
увесь Єрусалим, старе й мале,
біжить, щоб на видовисько поглянуть.
Се тільки ти тут каменем сидиш».—
«То їх ведуть? А де ж вони? Чого се
ви тут спинились, коли їх ведуть?» —

питає тесля, все мов непритомний.
«Дивіться на дурного! — хтось гукнув.—
Та ти ж поглянь, он там напроти тебе
впав серед вулиці один із них.
Се він вже втретє — двічі вояки
підводили бичами й стусанами,—
а сей раз не встає. Казали люди,
важкий занадто хрест йому дістався,
нетесаний, сирий та суковатий,—
дешевий, звісно! Правда, шкода й коштів...
та, видно, й тесля шкодував роботи...»
Базікають, а тесля вже й не чує,
він скочив миттю на станок і звідти
поверх голів на вулицю зорить.
А там, посеред сміття та каміння,
впав під хрестом на порох придорожній
син чоловічий. На хресті кора
чорніє пожариною, і тільки
самі кінці яснію́ть: свіжі рани,
завдані вчора дереву сирому
сокирою. Як ті блідії рани,
бліде обличчя в страдника, що впав,
виразно червоніють краплі крові
на тім чолі,— не так рясніє піт
в робітника під час гарячий праці.
Без краю смутні очі, мов питають:
«Навіщо ся даремна, зайва мука?
Таж я прийняв по присуду всі кари
і ще прийму. А се хто присудив?» —
«Гей, уставай лиш! Доки будеш спати?!» —
кричать преторіанці *, і бичі
звилися, мов гадюки. Крізь одежу
червоні смуги стали пробиватись.
«Не можу... хрест важкий... мені несила...» —
нещасний простогнав і ліг лицем
у порох шляховий. Преторіанець
підвів бича — та не спустив, бо раптом
спинив його за руку хтось: «Пожди!»
«Ти хто? Чого тобі?» — вояк вереснув.
«Я тесля. Я зробив сей хрест важким,
то й мушу я нести його. Давайте.
За сюю працю не візьму я плати».
І взяв хреста. Ніхто не боронив.

І випроставсь похилий стан у теслі,
напружились його зів'ялі руки,
погаслий погляд знову загорівся
великим та палким глибоким смутком
і твердою, важкою походою
пішов з хрестом робітник на Голгофу,
немов не знав ні праці, ані втоми
до сього часу.

[13/XI 1903, м. Тифліс]

II

ОРФЕЄВЕ ЧУДО

(Легенда)

Одкрита полонина, де будується нове місто, подібне до руїни своїми недокінченими безверхими хатами та недовершеними храмами. Деякі будови і справді розруйновані до підмурівку, і лежать звалини, де-не-де чорніють пожарини.

Орфей*, Зет і Амфіон — три легендарні герої — працюють коло міського муру, циклопічної огради, що роззявляє великі чорні виломи і переривається чималими прогалинами. Зет — сильнедужий, кремезний — двигає важкі брили каміння і складає їх перед Орфеєм, часом розбиваючи на скілька часток. Орфей — ніжна співецька постать — обточує клевцем і долотом те каміння, придаючи йому форму плит. Амфіон — розважний, думливий, старший виразом очей, ніж віком,— умощує те каміння, сполучає його і виводить мур, залатуючи вилом, виповняючи прогалини.

Амфіон

(працюючи близько до Орфея)

Давно вже ти, Орфею, нам не грав.
В тернах лежить покинута кітара *,
на лірі струни зсохлись від невжитку,
цівниця, дар від бога Пана, вмовкла,
дедалі буде казкою здаватись,
коли хто назове тебе співцем.

Орфей

Мені самому казкою здається,
що руки сі, скривавлені від праці,
колись могли перебирати струни,
що зашкарублі пальці обіймали
колись так ніжно чарівну сопілку...

Ні, певне, то тоді був не Орфей,
або тепер я привластив без права
собі чуже імення.

З е т

(надходить з величезною брилою, гучно кидає її на землю перед Орфеєм і розбиває на скілька куснів великим клевцем. Б'ючи по каменю, говорить уривчасто)

Я чував —
хоча, звичайно, люди часто брешуть,—
але чого на світі не буває? —
що ніби спів твій — чи музика, може,
не знаю, що там саме,— чари має...
Що й дикі звірі слухають її,
і навіть хижаки стають покірні.
Скажи, то правда?

О р ф е й

Я не знаю, брате.

З е т

Як? Значить, брешуть?

О р ф е й

І того не знаю.

З е т

Та що ж ти, збувся пам'яті?

О р ф е й

Я збувся
себе самого.

З е т

(тихо до Амфіона)

Що се він говорить?

А м ф і о н

(уважно глянувши на Орфея)

Він утомився.

(До Орфея.)

Слухай, друже милий, ти б відпочив.

З е т

Та й справді. Заспівав би,
а ми послухали б отак між ділом.
Коли вже звірі, й тії прислухались,
а ми ж таки ще люди.

О р ф е й

Справді? Ще?
І я людина?

З е т

Нащо ти питаєш?

О р ф е й

Бо я гадав, що я вже став клевцем
чи долотом, аж я ще все людина...
Принаймні ти се кажеш. Може, й правда...
Так, правда, я живий, бо чую біль.

З е т

Ніколи я не можу розібрати,
чи ти жартуєш просто, чи сумуєш,
чи з мене насміхаєшся.

О р ф е й

Ні, брате,
коли я й насміхаюсь, то не з тебе.

З е т

А з кого ж?

О р ф е й

З себе чи з своєї долі.

З е т
(поважно)

Ні, з долі глузувати не годиться —
вона богиня.

Який час працюють мовчки. Зет приносить нову брилу і знов розбиває її.

З е т

Шкода, що не маєш
охоти до співання. Я гадав:

коли вже звірі... може б, і каміння
послухало тебе.

Амфіон

Ти, Зете, часом
говориш без ладу: ну, що се значить:
«послухало б каміння»?

Зет

Ніби... теє...
чи не зложилось би воно само
як слід у мури?

Амфіон сміється.

Ну от, ти смієшся!
А що, коли то правда все — про звірів?
Орфею, правда? Я по очах бачу,
що він соромиться мені признатись,
щоб потім я не продражнив хвальком.

Амфіон

Про звірів можна ще сяк-так повірить,
бо то живі створіння, мають серце,
коли не душу, але щоб каміння
безживне, мертве...

Зет

Хто тобі сказав,
що се каміння мертве? Таж каміння —
то кості матері-землі. Удар же
себе по кістці — як ще заболить!
Адже Орфей сказав — Орфей же мудрий,—
якщо болить, то значить, що живе.

Амфіон

(з добродушною насмішкою)

Мудріший ти, як бачу, й від Орфея!

Зет

(ображено)

Гляди, коли б тебе не переважив.

(Іде до скелі по нову брилу.)

Амфіон
(до Орфея)

А справді, чом тобі не заспівати?
Хоч дива я не жду від того співу,
бо я не Зет, щоб вірити в казки,
а все-таки дає розвагу пісня,
скоріше час минає.

Орфей
(з жахом)

Ти б хотів,
щоб час летів над нами ще скоріше?
Я з жахом чую, як шумлять в просторі
його вітряні крила... Ох, як мчить!
Ой, хутко знову прийде ніч злодійна!
Нам, дітям світла, зір з очей украде
і ворогів з собою приведе,
своїх дітей з совиними очима,
покривши їх щитом своїм. І знову
на місто безборонне вдарить ворог,
оберне підмурівок у руїну
і пусткою наповнить наші храми.

Амфіон

Тепера літо, дні настали довгі,
ми, може, встигнемо сей раз до ночі
прогалини найдовші замостити.
Тоді ти зійдеш он туди на гору
і пустиш голос Панової флейти,
і зійдуться до нас тоді всі люди,
поставлять варту і вогні запалять,
за мурами поставлять оборону...

Орфей

А де ж вони тепер? Вони розбіглись,
як вівці по шурхах незаходимих,
покинули нас трьох тут будувати
для їх твердиню, а для нас могилу.

Амфіон

Бо до такого, брате, мурування,
як ми оце розпочали, не досить
звичайних людських сил. Се ж і не дивно,

що рід героїв нечисленний в світі,—
богам було б інакше небезпечно.
А тут потрібна сила героїчна,
от і прийшлося будувать нам трьом.

Зет

Ех, якби нас було хоч би чотири!
Ні, треба вісім, щоб було дві зміни,—
вже б якось ми се місто встерегли,
по чотирьох кутках на варту ставши!

Амфіон

Як буде мур готовий, прийдуть люди
і докінчать хати, палати й храми,
під захистом тривким їх праця буде
тривка й доладна. Ти тоді не будеш
рівнять їх до овечої отари,—
то буде впорядкована громада,
народ не гірший від своїх сусідів.
Побачиш!

Орфей

Я побачу? Горе! Горе!
Мені здається, ніч оця зав'яже
мені навіки очі платом чорним.
Коли б ти знав, як сей каміння блиск
мені вражає очі! Все червоне
передо мною...

Зет

(надходить з брилою. Видно, втома починає і його змагати)

Ти того не бійся,
то так від спеки. Се й мені буває.
Роса прохолодить. Уже недовго.
Вже хутко вечір. Сонце вже на схилку.

Орфей

(з одчаєм)

Вже вечір... захід... ніч!

Амфіон

(розважно)

Та заспокойся!
Ну що ж, ну, в крайнім разі, прийде ворог.

Чи се ж нам першина? Чей не загинем.
Не може він всього розруйнувати:
героїв же і в нього небагато,
щоб знищити сю героїчну працю.
Що-небудь же лишиться нам. А потім
ще й завтра буде день.

Орфей

Для мене, брате,
його не буде. Я се чую серцем.

Амфіон

Се втома і примари. Сядь спочинь,
і все минеться.

Зет

Заспівав би краще.
Ну, що коштує спробувать? Ану ж,—
послухає каміння!

Амфіон
(презирливо махнувши рукою)

Знов своєї!
(До Орфея.)

Хоч заспівати все-таки не вадить.
Колись було то звичкою твоєю,
і, може, мститься на тобі тепера,
що ти ту звичку занедбав.

Орфей

Ох, браття,
не можу я співати! Треба свята
моїй душі — тоді вона співає.
Тепер же день робітний, тяжкий будень.
Не можу я, не смію святкувати!
До каменя приковані сі руки,
тепер їм ніколи торкати струн.
Камінні іскри засліпили очі,
не бачу я танків надземних муз.
Натруджене дихання обпалило
мені співацьке горло, стих мій голос,

чи ви ж не чуєте? — він шелестить,
як те сухе, убите сонцем зілля...

(Голос його переходить в шепотіння, шпарке, тривожне, як маячіння.)

Не можу я, не смію спочивати...
Дай швидше каменя!.. Де мій клевець?
Ой Амфіоне, поможи шукати!
Я щось не бачу... Ось він... Швидше! Швидше!
Давай-бо, Зете, каменя! Скоріше
замощуй, Амфіоне, тую дірку —
вона ж найнебезпечніша!.. Де люди?
Нехай хоч не герої, хай пігмеї
сюди прийдуть, поможуть працювати,
бо вже надходить вечір... захід... ніч!

(Знесилений падає додолу.)

Кінець. Я зломлений.

Товариші кидаються до нього.

Амфіон

Несімо швидше
його туди, в затінок під оливу!

Несуть Орфея далі від муру під велику оливу і там кладуть.

Се, певне, Аполлонова стріла
улучила його.

Зет

(хапає тикву з водою, поливає собі на руку, щоб промочити чоло Орфеєві)

Вода гаряча!
До річки далечінь...

(Здіймає руки вгору.)

Ви, олімпійці!
Пошліть сюди скоріш росу вечірню,
бо він конає!

Орфей

(ледве чутно)

Ні, роси не треба...
нехай ще день... Товариші, працюйте,
лишіть мене... Цівницю тільки дайте...

Амфіон знаходить десь між камінням цівницю, що інакше зветься свиріль або флейта Пана, і приносить її Орфеєві.

На гору я не вийду... не здолаю...
Вони не вчують... Але я озвуся,
подам їм голос.

Зет

Може, і почують.

Амфіон

(тихо до Зета)

Шкода! Здається, духу вже не стане.

Орфей притуляє цівницю до уст і видає такий тремтячий, жалібливий тон, що дужий Зет не видержує і заливається слізьми, як дитина. Амфіон стоїть замислений, опустивши руки, і з суворою тугою дивиться в землю. Тихий, але проймаючий спів свирілі стелиться полониною і лине в далекі нетрі й хащі. З нетрів починають виходити люди, сторожко наближаються до міста, тулячись попід мурами. Герої в смутку своєму нічого того не бачать і не чують приглушених розмов юрби.

Перший чоловік

Вони вже не будують?

Другий

Цить.

Третій

Він грає?

Четвертий

Він вже давно не грав.

П'ятий

Чи то лихий,
чи добрий знак, що він до гри узявся!

Шостий

Не знаю.

Перший

Хто ж нам буде мурувати,
коли герой узявся до свирілі?

Другий

Спитав би краще, хто нам буде грати,
як він замовкне.

Юрба слухає зачарована.

Перший

Чом же тії двоє
до праці не стають?

Другий

А ти стаєш?

Перший

Що ж я? Вони герої, мають силу,
повинні працювать.

Другий

Вони сумують.
Чи ти ж не бачиш?

Перший

Смуток не робота.
Вони могли б і в смутку працювати.

Другий

Попробуй сам хоч раз.

Перший
(засоромлений, але ховає те під зневажливим тоном)

Велике діло!
(Береться мурувати на тому виломі, де працював Амфіон.)
Поміг би й ти, то не відпали б руки.

Другий
(стаючи до роботи, іншим)

Ходіть і ви. Ми, звісно, не герої,
але ж нас гурт. Се навіть і негідно,
що ми їх трьох покинули отак.
Коли Орфей умре тепер від втоми,
то сорому не збудемось повік.

Третій

А я й не знав, що він так може грати.

Зет

(до Амфіона)

Тепер я вірю в те, що й дикі звірі
його музики слухали!

Амфіон

Я в тому
зовсім не бачу дива.

Другий

(до першого)

Чи ти чуєш,
про що вони згадали?

(До інших.)

Мусим, браття,
їм показати, що таки ж ми люди,
хоч не герої. Ось берімся втрьох
до тої каменюки та й котімо
до вилому.

Перший

Нетесана вона.

Другий

Дарма, зате велика! Швидше буде.

Гурток людей котить покинуту Зетом брилу до вилому і закриває його. Інші носять каміння і замуровують прогалину. Робота посувається швидко, і найбільші виломи вже закрито.

Перший

(ніяково поглядаючи на нерівно виведену частину муру, зложену з нетесаного каміння)

Робота наша щось не дуже гарна.

Другий

Та вже нічого, добре буде й так.
Зате Орфей не буде рук трудити.
(Спиняється і прислухається до музики.)

Ну, й грає ж! Певне, син він Аполлона!
Такий митець — і був у нас як раб...
Чи то ж пробачать нам боги за теє?

Перший

На ділі каймося, не на словах.

Робота стає ще живішою.

Третій

От і не видно, як кінець роботі!
Не так воно вже й тяжко!

Четвертий

Ба, не тяжко,
як підмурівок є, кутки й остої!
А ти б спочатку взявся.

Третій

Я б і взявся,
якби мене покликано спочатку.
А чом же ти не брався?

Четвертий

Я не вірив,
що з того мурування буде діло.

Третій

Чому ж тепер повірив?

Четвертий

Я не знаю.
Щось наче вдарило мене по серці,
як я почув свирілі сеї голос.

Робота вже майже доходить до кінця, коли Орфей раптом перестає грати. Юрба спиняється з роботою.

Четвертий

Щось потемніло наче.

Другий

Вже ж бо вечір.

Перший

Ой лихо! Що, коли надійде ворог?

Третій

Втікаймо!

Четвертий

Що, як в засідках засів?

П'ятий

Що, як перейме нас?

Шостий

Ховаймось в місто.
Се безпечніше: мур уже чималий.

Юрба ховається в місто за мур.

Орфей

(до Зета і Амфіона зо страхом і докором)

Товариші! Ви стоїте без діла?
Вже вечоріє! Вже роса упала!

Амфіон

(здержуючи тривогу, розважно)

Нічого. Посвіжіло, се і краще.
Тепер ми, відпочивши, надолужим.

Зет

(обернувшись і глянувши на мури)

Гей, браття! Диво сталося, дивіться!
Адже ж таки послухало каміння!

[2/II 1913, Єгипет]

III

ПРО ВЕЛЕТА

(Казка)

Давно, в дитячий любий вік,
в далекім рідним краю
я чула казку. Чула раз,
а й досі пам'ятаю.

Мені її розповідав
малий сільський хлопчина
без тенденційної мети,
бо він же був дитина.

Ні, він розказував її
з простотою святою
(я, може, помилку роблю,
що казку в рими строю).

Ми з ним сиділи у садку
вечірньою порою,
в той час, як захід розпалив
пожежу за горою.

Вечірній вітер турбував
стареньку нашу грушу,
і щось таємне і жаске
нам заглядало в душу.

Усе лякало нас: трава,
що тихо майоріла,
і гаю дальнього стіна,
що в заході горіла.

Та навіть в груші тій старій
ми певності не мали,—
хто знав, про що її гілки
«на мигах» промовляли?

А найстрашніші нам були
оті ставні тополі,
що вшикувалися в ряди,—
запевне, з злої волі!

Бо все те, запевняв Лаврін
(так приятель мій звався),
зросло на велеті тому,
що з богом позмагався.

Той велет сильний був колись
не тілом лиш, а й духом,
всі людські пута й кайдани
зривав єдиним рухом.

Його збороти не могла
ніяка міць ворожа,
поки на нього не прийшла
таємна кара божа.

Чим велет бога прогнівив,
того Лаврін не відав.
Питала потім я й старих,
та жоден не повідав.

Не встрелив велета господь
своїм ясним перуном,
а тільки сном його накрив,
немов м'якеньким руном.

Сон, кажуть, божа благодать,—
ні, часом кара божа!
Спіткала велета у сні
пригодонька негожа.

Ліг велет — думав, на часок,
та й спить уже століття,
землею заснітився весь
і марить про страхіття.

Бо скористали вороги
з його важкої млості,
безкарно точать з нього кров
і трощать білі кості.

Вже оснували тіло все
залізними дротами,
припали до глибоких ран
неситими ротами.

Не раз до серця глибини
сягають хижі руки,
а велет спить камінним сном,
хоч терпить люті муки.

Часами болісно у сні
наморщить густі брови,
тоді стинаються й шумлять
гаї, ліси, діброви.

Як дошкулить несвітський біль,
він трохи ворухнеться,
по тілу корчі пробіжать,
уся земля здригнеться.

Та не бояться вороги,
гадають: «Ет, примара!»
Але ущухне божий гнів,
минеться й божа кара.

І встане велетень з землі,
розправить руки грізні
і вмить розірве на собі
усі дроти залізні.

«Все, що налипло на йому,
одразу стане руба...» —
хлоп'я спинилось. Нам обом
волосся стало дуба.

«Коли ж він встане?» — тремтячи,
спитала я хлопчину.
«За рік, сто рік чи за безрік,
а може, й в сю хвилину».

Тут раптом вихор налетів,
і дерева здригнули.
Ми, як сполохані пташки,
до хати враз майнули...

Кохана стороно моя!
Далекий рідний краю!
Щораз згадаю я тебе,
то й казку сю згадаю.

Єгипет, 5/II 1913

ПОЕТИЧНІ ПЕРЕКЛАДИ

І. С. Тургенєв

НІМФИ

Я стояв перед гарним узгір'ям, що розкинулось півколом; молодий зелений гай укривав його з верху до низу.

Прозоро синіло над нами південне небо; сонце грало промінням з високості; далі, прикриті травою, гомоніли прудкі джерела.

І згадалось мені давнє оповідання про те, як першого року по різдві Христовім один грецький корабель плив по Егейському морю.

Час був південний... Тиха стояла година. Аж ось в високостях, над головою керманича, хтось виразно промовив: «Як будеш плисти біля острова, голосно покликни: «Умер величний Пан! [1]»

Керманич здивувався... злякався. Але як тільки човен полетів повз острів, він послухався, він покликнув:

— Умер! умер величний Пан!

І в ту хвилину, на відповідь тому гуканню, по цілому березі (а острів був безлюдний) знялось голосне ридання, стогін, жалібне проквиляння: «Умер! умер величний Пан!»

Мені згадалось те оповідання... І дивна думка завитала до мене: «Що, якби й я гукнув ті слова?»

Але посеред тої радісної розкоші, що мене оточала, я не міг думати про смерть — і що мав сили гукнув:

— Воскрес! воскрес величний Пан!

І в ту ж мить,— о диво! — на відповідь моєму поклику, по всьому широкому півколу зелених гір, залунав одностайний раптовий сміх, знявся радісний гомін і плескіт. «Він воскрес! Пан воскрес!» — гомоніли молоді голоси.

---

[1] Грецький бог.

Все там, передо мною, зненацька засміялось ясніше сонця високого, жвавіше струмочків, що бриніли під травою. Почулась легка, поспішна хода, крізь зелену гущавину замигтіла мармурова біль хвилястих тунік, жива барва нагих тіл... То німфи, німфи, дріади, вакханки збігали з верхів'їв у долину...

Вони разом з'явились попід всім узгір'ям. Кучері в'ються по боговитих головах, зграбні руки здіймають угору вінки й тимпани,— і сміх, променистий, олімпійський сміх, рине й котиться разом з ними...

Попереду лине богиня... Вона вища й вродливіша від всіх,— тула за плечима, в руках сагайдак, на легких кучерях серп-молодик...

Діано, се — ти?

Коли се богиня спинилась... і в ту ж мить, слідом за нею, спинилися всі німфи. Дзвінкий сміх завмер. Я бачив, як обличчя богині раптом заніміло, смертельно зблідло; я бачив, як скам'яніли її ноги, як невимовний жах розкрив їй уста, розширив очі, що дивились в далечінь... Що вона побачила? Куди вона дивилась?

Я обернувся в той бік, куди вона дивилась...

На самому краю неба, за низьким очеретом поля, палав огненною цятою золотий хрест на білій дзвіниці, на християнській церкві... Той хрест побачила богиня.

Я почув за собою тремтяче, довге зітхання, подібне до тремтіння порваної струни,— і коли я знов обернувся, від німф не зосталося й сліду... Широкий гай зеленів, як і перше, і тільки де-не-де, крізь гілля, крізь ту щільну його плетеницю, видніли, розтавали клубки чогось білого. Чи то були туніки німф, чи то здіймався туман зо дна долин,— не знаю.

Та як же мені було жаль тих богинь, що зникли!

С. Я. Надсон

* *
*

Про любов твою, друже, я марив не раз,
і від мрій отих серце так радісно билось,
та прихильний твій погляд стрічав — і в той час
так тривожно і сумно на серці робилось.

Я боявся, що порив хвилевий мине
і химерний прихильності сполох погасне,
і лишить сиротою подвійним мене
при тій мрії-мані про щось ясне та щасне.

Наче я що чуже, не питаючи, взяв,
наче ся несподівана дружняя ласка
тільки привид, що раптом свінув та й пропав,
нетривкий, мов луна, неправдивий, мов казка.

І немов ненавмисне спинивсь на мені
довго так отой погляд блакитний, лагідний,
се він мариться серцю у хворому сні —
з неминучим світанням він зникне безслідний...

Так у спеку в пустелі мандрівці трудні,
хоч і бачать оазу, не вірять у тривок:
«Се десь марево млисте в ясній далині
надить раєм облудним, немов на спочивок».

Адам Міцкевич

З ПОЕМИ «КОНРАД ВАЛЛЕНРОД»

Вілія, що наші струмочки приймає,—
Дно золотеє, личко блакитнеє має;
Гарна литвинка, що бере в ній воду,—
Серцем чистіша, кращу має вроду.

Вілія в милій Ковенській долині
Серед тюльпанів та нарцисів плине;
У ніг литвинки весь цвіт молодинів
Од рож красніший та од тюльпанів!

Вілія гордить долини квітками,—
Німану шукає, коханця свойого;
Литвинці нудно поміж литвинами,
Бо покохала юнака чужого...

Німан в раптові ухопить обійми,
Несе на скелі та дикі простори,
В лоно холодне свою любу прийме,
І гинуть разом у глибокім морі!

Отак чужинець і тебе ухопить,
З рідного долу литовинку бідну!
Хвиля забуття і тебе потопить,—
Але смутнішу, але безрідну!

Ні серце, ні хвиля ради не приймає:
Дівчина любить, а Вілія плине...
Вілія в любім Німані зникає,
Дівчина в вежі пустельничій гине!

Марія Конопніцька

1

Я ТОСКУЮ...

Я тоскую! о прерванных песнях грущу.
В песнях тихих моих слов досказанных нет,
Но хоть скованным, сдавленным словом хочу
Душам близким подать мой далекий привет.

Мы не знаем друг друга, но волей судьбы
Вы печали родством сочетались со мной,—
Так береза, стоя за порогом избы,
С ней роднится печалью и песнью одной.

Я тоскую о тихом том вздохе моем,
Что уснувшие розы лелеет в садах,
Но от молний ума превращается в гром
И в ответ себе гром вызывает в сердцах.

Я тоскую! я жажду родных мне сердец,
Этой лютни живой, этих струн дорогих,
Я сыграла бы новую песню на них
И грустна была б лютня, и грустен певец...

2

АХ, ЗАЧЕМ!..

Ах, зачем наших дубов наряд вековой
Не от грома сломался весной?..
Отчего его листвой зеленой, густой
Не покрыли могилы святой?

По листочку, по ветке в дубовом лесу
Ветер-хищник разграбил красу...
И не может восстать из молчанья оков
Сила наших полей и лесов...

3

ЦВЕТЫ

Сейте семя красоты,
пусть взойдут цветы!
Роем легких мотыльков
пусть летят мечты.

Навестит весна народ,—
станет смело тот,
Кто земле родной принес
хоть венок из роз.

4

В ВЕРОНЕ

(На могиле Ромео и Джульетты)

Словно к храму, иду я к любви алтарю,
Песен жаром и сердца тоскою горю.
Солнце сыплет свои золотые цветы,
В виноградниках ветер колышет листы...
О Джульетта!

Издалека иду. Там, в родной стороне,
О тебе шум берез пел таинственно мне.
Там в бессонные ночи рыдал соловей
Песней страсти, как здесь, на могиле твоей,
О Джульетта!

Кто мне путь указал? Трепет сердца в огне,
Поцелуи, что вдруг раздались в тишине,
Роза та, что в объятья звала к себе день,
Белых крыльев голубки дрожащая тень.
О Джульетта!

И хотелось, как раненой ласточке, мне
К этим камням прильнуть и увидеть во сне
Чары лунных ночей, аромат и цветы,
Страсти сдержанной дрожь, тайной неги мечты,
О Джульетта!

А теперь я тебя о прощеньи молю:
Не цветы и не сладкое слово «люблю»
Одинокая я принесла тебе в дар,
А молчанья тоску, слез невылитых жар...
О Джульетта!

Генріх Гейне

З «КНИГИ ПІСЕНЬ»

ЛІРИЧНІ СПІВАНКИ

(Lyrisches Intermezzo)

1

Коли настав чудовий май,
Садочків розвивання,
Тоді у серденьку моїм
Прокинулось кохання.

Коли настав чудовий май,
І пташок щебетання,
Тоді я милій розказав
Мою журбу й кохання.

3

І рожу, й лілею, і сонце, й голубку
Я все те, здавалось, любив до загину.
Тепер не люблю їх,— одну маю любку,
Дівчину-рибчину, перлину єдину;
Вона-бо кохання первісточка гожа,—
І сонце, й лілея, й голубка, і рожа.

5

Твоє обличчя любе, миле,
Колись мені щоночі снилось,
Тепер обличчя янголине
Бліде — від жалю так змінилось;
Смерть поцілунок свій положить
Блідий на устоньках прекрасних,
І згасне те небесне світло,
Що сяє в оченьках тих ясних.

6

Обличчям до мого обличчя склонись,
Хай сльози поллються в нас спільно,
І серцем до серця мого пригулись,
Хай пломінь єднається вільно.
Коли наші сльози джерелом буйним
В велике те вогнище зринуть,—
Я хочу востаннє тебе обійнять
І з жалю-кохання загинуть!

8

На небі нерухомо
Зірки ясні стоять
Літ тисячі і любо
Зглядаються, зорять.

Хороша в зірок мова,
Багата і ясна,
Та тільки невідома
Філологам вона!

Я ж тую мову знаю,
Мені вона своя,
Коханої обличчя —
Граматика моя!

9

Тебе, моя любко єдина,
На крилах пісень понесу
Над Ганг,— там розкішна країна,
Там знаю долину-красу.

В саду там при місячнім світлі
Чудовії рожі цвітуть;
Там лотосу квітки розквітли,
Сестрицю свою вони ждуть.

Сміються фіалочки гожі,
Глядять в небеса на зірки,
І тихо шепочуться рожі,
Запашнії кажуть казки.

Біжать, поступаючи злегка,
Газелі стрункі, сторожкі;
Шумлять і лунають здалека
Ті хвилі святої ріки.

Там сядемо, любко, з тобою
Де пальми красують ставні.
Нап'ємось кохання й спокою,
Присняться нам сни чарівні.

12

Ти не любиш мене, ти не любиш мене,
Я не дуже за теє журюся;
Як погляну на личенько любе, ясне,
То веселий, мов цар, я роблюся.

Ненавидиш мене, те говорять мені
Сі коханії уста-рубіни;
Але дай поцілую ті уста знадні,
То забуду всі прикрі хвилини!

13

Цілуй, а не клянись мені!
Не вірю я в слова зрадні!
Слова солодкі,— та хотів
Я б поцілунків замість слів:
Я маю їх, то й вірю їм;
А слово?.. слово — порох, дим!
Клянись, клянись, кохана, знов!
На слово вірить я готов!
Схилю голівоньку свою
До тебе — й вірю, що в раю.
Я вірю, мила, вірю знов,
Що більш ніж вічна ся любов!

14

На оченьки милої любки дивні
Я гарні складаю канцони,
На устонька милої любки дрібні
Складаю найкращі терцини;

На щічки хороші її чарівні
Складаю чудовії станси,
Якби ж було серце в дівчатка мого,
Хороший сонет би зложив на його!

16

Ти скажи мені, кохана:
Чи не мрія ти ясна,
Що співцеві в літню днину
В думці сміливій зрина?

Але ні! уста такії,
Очі любі, чарівні,
Сюю гарну, милу вроду,—
Їх співець не змислить, ні!

Упирі та василіски,
Змії, страхи, ящірки,
Всі дива страшної казки —
От співцеві сни палкі.

Але ти, твоє лукавство,
Личко, погляди твої,—
І зрадливі, і лагідні,—
Їх співець не змислить, ні!

18

Не жаль мені, хай серце розіб'є
Загублена любов! хоч промінь б'є
Круг тебе з самоцвітів,— не жалкую:
Я бачу твого серця ніч тяжкую.

Давно се знаю. Бачив я у сні:
В тім серці ніч,— не промені ясні;
Те серденько гризе змія страшенна!..
Я бачив, любая, що ти нужденна.

19

Так, ти нещасна! і не жаль мені.
Обоє, люба, ми нещасні мусим буть,

Поки розіб'є смерть серця сумні,—
Обоє, люба, ми нещасні мусим буть.

Я бачу, погляд твій палає від погорди,
Усмішка на устах немов змія,
Здіймаються високо груди горді,—
Одна нещасна ти, нещасна, як і я.

Усмішка гостра, а однак сумна,
І гасне погляд твій, од сліз, мабуть,
А в гордих грудях рана потайна,—
Обоє, люба, ми нещасні мусим буть!

20

Сопілки й сурми грають,
І скрипочка заводить;
Ох, то ж моя кохана
Танок весільний водить!

Там бубни й джоломійки
Бринять, дзвенять, лунають;
Там добрі янголята
І стогнуть, і ридають...

21

То ти вже про те і не згадуєш, ні,—
Що серце давно віддала ти мені?
Те миле й зрадливе серденько своє! —
Чи в світі миліше й зрадливіше є?

Забула й кохання моє в одну мить?
І тугу, що й досі серденько гнітить?
Що більше: кохання чи туга моя?
Обоє безмірні,— лиш те знаю я!

23

Чого так поблідли ті рожі ясні,
Скажи, моя люба, мені?
Чого у зеленій траві запашні
Блакитні фіалки — сумні?

Чого жайворонок так сумно співа
Та жалібно в небі яснім?
Чого пахне так запашная трава,
Немов погребовий той дим?

Чого навіть сонце не гріє мене,
А прикро так світить на діл?
Чого на землі все смутне і страшне,
Мов сумнеє поле могил?

Чого мені тяжко, вмираю немов?
Скажи, моє щастя ясне!
О мила, коханая любко, промов,
Чого покидаєш мене?

25

Співав соловейко, і липа цвіла,
Всміхалося сонце, скрізь радість була;
А ти цілувала мене, обіймала
І так до тремтячих грудей пригортала...

Кричав чорний ворон, і лист опадав,
І сонячний промінь так прикро блищав;
«Прощай!» — ми сказали.— Холодне прощання! —
Ти гречно вклонилась на гречне вітання.

26

Колись ми з дівчиною двоє кохались,
Одначе поводились завжди гаразд;
Не раз «в чоловіка та жінку» ми грались,—
Ні сварки у нас не було, ні образ.
Ми з нею удвох жартували, втішались,
Та все цілувались собі, милувались.
Пустуючи так, немов діточок двоє,
«Ховатись» ми здумали в лісі та в полі,—
І так заховалися мудро обоє,
Що потім уже й не знайшлися ніколи.

29

Поки на чужині я довго блукав,
Ганявся за мріями, долі шукав,—
Занудилась дома, ждучи мене, мила
І шлюбне убрання для себе пошила,
Та, любо обнявшися, тішилась з ним —
З дурнішим із дурнів, з своїм молодим.
Яка ж моя люба хороша — ясна!
Не гине з очей мені постать дивна.
Очиці — фіалки, а устонька — квіти,
Вік будуть палати, вік будуть зоріти!
І я се кохання отак змарнував! —
Із дурнів дурнішим себе показав!

31

Я бачу світ пишний і неба сіяння,
Лагідний вітрець і весни розцвітання,
Долину розкішну, квіток коливання,
Іскриться та сяє роса на них рання,
Скрізь — люди радіють, скрізь — бачу втішання.
А я?.. я хотів би в могилі лежать
І мертвую любку в обіймах держать!

35

Як я з милою розставсь,
З того часу не сміявсь;
Чув я жарти, чув я сміх,
Та сміяться сам не міг.

Як же втратив я її,—
Сльози виплакав свої;
В серці жаль, нудьга німа,
А на очах сліз нема.

37

Філістери гарно вбрані
По полях, лісах гуляють,
Раді, скачуть, мов телята,
Літо краснеє вітають.

Погляд їх блищить,— дивують:
«Як цвіте все романтично!»
Довгі вуха наставляють:
«Як співає шпак велично!»

Але чорную запону
Почепив я на віконці,—
Бо до мене завітали
Марища при яснім сонці.

То з підземної країни
Встало давнєє кохання,
Сіло й плаче біля мене...
Серце рвуть його ридання!

38

Багато з забутого часу
Картин з домовини встає,—
Я згадую, як близько тебе
Життя я провадив своє.

Блукав цілу нічку у мріях
По вулицях я самотний,
Зглядалися люди на мене,
Що я був мовчазний, смутний.

Вночі було краще,— безлюдні
Всі вулиці в місті були;
Я тільки та тінь моя власна
Мовчазно по вулиці йшли.

По бруку так швидко ступав я,
І крок мій навколо лунав,
А місяць на мене з-за хмари
Поважно згори поглядав.

Ставав я край дому твойого,
Дививсь у віконце твоє.
Так пильно дивився угору,
І серденько рвалось моє.

Я знаю, що ти виглядала
Частенько на мене з вікна,
А я, весь промінням облитий,
Стояв, мов колона сумна.

39

Хлопець кохає дівчину,—
Та другий миліше їй був;
Другий взяв іншу дружину,
Першую ж милу забув.

З жалю та мила звінчалась
З першим, хто трапився, так,
З ким вона й зроду не зналась,—
Гине забутий юнак.

Давня се байка, здається,
Все ж вона вічно нова —
І як до кого прийдеться,
Серце тому розбива!

42

Сиділи ми, любко, обоє
У легкім човенці своїм.
Ніч тиха була, ми з тобою
Плили геть шляхом водяним.

Ми острів заклятий стрівали,
Ген-ген в сяйві місяця мрів,
Там гуки чудові лунали
І млистий таночок лелів.

Так любо ті гуки бриніли,
Леліли таночки дивні,
Та геть нас відносили хвилі,
Плили ми по морю сумні.

45

Блискучого літнього ранку
Ходжу я по свому саду.

Квітки розмовляють, шепочуть,
А я, я мовчазний іду.

Квітки розмовляють, шепочуть,
Благає їх погляд смутний:
«Не гнівайсь на нашу сестричку,
Блідий чоловіче, сумний!»

46

В розкішній красі таємничій
Сіяє кохання моє
І тихої літньої ночі
Страшні, дивні мрії снує:

«В заклятім саду походжають
Коханці смутні, самотні;
Тремтить ясний місяць промінням,
І чуть соловейка пісні.

Дівчина, мов постать камінна,
Навколішках лицар стоїть.
Аж ось дикий велет надходить,
Дівчина злякалась, біжить...

В крові пада лицар додолу
Додому йде велет страшний...»
Як буду в могилі лежати,
Кінець буде казці чудній.

47

Вони мене дражнили,
До серця дійняли,
Одні тим, що любили,
Другі тим, що кляли.

Вони мені до всього
Отрути долили,
Одні тим, що любили,
Другі тим, що кляли.

Котра ж мені найбільший
Жаль серцю завдала,—
То тая не любила
Мене і не кляла!..

50

Всі за чаєм сиділи й розмову
Про любов між собою вели.
Естетичні були всі панове,
Панії надто чулі були.

«Розумію — кохать платонічно!» —
Мовив радця, страшний, як мана.
Усміхнулась madame іронічно,
«Ох!» — зітхнула тихенько вона.

Пастор вкинув до того зважливо:
«Не повинна любов буть палка:
Для здоров'я се дуже шкідливо».
«Як се?» — тихо спитала дочка.

А графиня зітхнула важенько:
«Ох, кохання — жага запальна!»
І баронові потім зграбненько
Подала склянку чаю вона.

За столом було місце маленьке,
Не було ж тебе, любко, там знов.
Як гарненько, моє ти серденько,
Розказала б ти їм про любов!

53

Якось був я в чулім настрою,
Зійшов на шпилечок, там став.
«Ох, чом я не пташка маленька!» —
Раз по раз я тяжко зітхав.

Чому я не ластівка прудка,—
Тоді б я, кохання моє,
Прилинув і звив би кубельце
Аж там, де віконце твоє.

Коли б же я був соловейком,
До тебе тоді б прилітав
І любо на липі зеленій
Щоніченьки я б щебетав.

Чому я не гава дурная,—
На серце тобі я б припав,—
Адже ти кохаєшся в гавах,—
То й я б, може, щастя дістав.

54

Крізь сон колись тяжко я плакав,
Що вмерла ти, снилось мені;
Прокинувся потім, а сльози
З очей все котились дрібні.

Я плакав крізь сон,— мені снилось,
Що сам я без тебе зостав;
Прокинувся потім і довго
Я тяжко і гірко ридав.

Я плакав крізь сон,— мені снилось,
Що знов ти кохаєш мене;
Прокинувсь — і знов полилося
Сліз гірких джерело сумне.

56

Щоночі у сні бачу, мила, тебе
З привітним на устах вітанням
І кидаюсь я тобі, мила, до ніг
З гірким, безнадійним риданням.

На мене журливо так дивишся ти,
Хитаєш собі головою,
І котяться з ясних твоїх оченят,
Мов перли, сльоза за сльозою.

І тихеє слово я чую твоє,
Букет з кипарису приймаю.
Прокинусь — букет з кипарису зника,
А слово твоє забуваю.

В гаю шумить вітер осінній,
Так холодно, вогко вночі...
Я їду самотній по лісі,
Закутаний, в темнім плащі.

Як швидко я їду, так швидко
Вперед моя думка летить,
Туди вона весело лине,
Де милої хатка стоїть.

Ось брешуть собаки... от слуги
Виходять мене зустрічать
Зо світлом. Біжу я в господу,
По сходах остроги бряжчать.

В кімнатці, у килими вбраній,
Там пахощі милі, тонкі,
Там люба мене дожидає,—
Лечу я в обійми палкі.

Шумить вітер листом дубовим,
І дуб промовляє мені:
«Мандрівцю дурний! чого хочеш?
До чого ті мрії дурні?»

60

Бог сну поніс мене у замок десь заклятий,
Там душні пахощі і світочі ясні,
Людей там хвилі, гурт швидкий, строкатий,
Мов лабіринти — ходники тісні.
Шукають всі дверей, щоб вийти з хати,
І ламлють руки, всі спотворені, страшні.
Панни та лицарі йдуть щільною юрбою,
Мене самого теж потяг той гурт з собою.

Зненацька сам зостався я і дивую,
Як швидко зник той гурт мені в очах.
По ходниках я сам блуджу, мандрую,
А стіни хиляться... Мене взяв страх!
Я на ногах немов кайдани чую,

А серце стиснув розпач, сум і жах...
Аж ось на двері я натрапив сам.
Туди! скоріше!.. Боже! хто се там?

Ох, се ж кохана! двері заступає,
Жаль на устах, від туги вид змарнів.
Я кинувсь геть,— рукою милая махає.
Чи осторога то мені? чи гнів?
Але їй в очах світло любе сяє.
Мені той погляд серце так вразив,
Так дивно, так поважно погляд той світився,
І разом з тим так мило!.. я збудився.

61

Була холодна північ та німа,
А я блукав дібровою з нудьгою;
Прокинулись дерева всі од сна
І жалібно кивали головою.

62

Похований той на розпутті,
Хто сам себе вбив, і журлива
Блакитная квітка зросла там,—
То квітка гріха нещаслива.

Холодної, тихої ночі
Стою і зітхаю журливо,
При місяці тихо леліє
Та квітка гріха нещаслива.

63

Де я не гляну, всюди очі
Темнота чорна застилає,
Бо зникли оченьки дівочі,
Для мене промінь їх не сяє.

Погасла золотої зорі
Коханая краса велична,
Скрізь — дикії страшні простори...
Прийми мене ти, ніч одвічна!

Всі давні та прикрії співи,
Всі мрії тяжкії, страшні
Я хочу тепер поховати
Навіки в великій труні.

В труні я сховаю багато,
А що — се моя таїна.
Немов Гейдельберзьке барило,
Ще й більша буть має труна.

І мари потрібні для неї
Із дощок, міцні та тяжкі,—
Як довгії вулиці в Майнці,
Повинні буть довгі такі.

І велетів треба дванадцять
Кремезних та дужих кликнуть,
Як той Христофор святий в Кельні
На Рейні,— такі мають буть.

Вони понесуть домовину
І спустять у море її,—
Велика ж потрібна могила
Такій величезній труні.

Чи знаєте ви, чого буде
Труна та велика й важка? —
Кохання моє в неї ляже
І вся моя туга тяжка.

ПОВОРІТ ДОДОМУ

(Heimkehr)

3

Сумне моє серденько трудне,—
Довкола все раде весні;
Стою, прихилившись до липи,
На замковій стрімкій стіні.

Глибоко в долині блакитна
Спокійная річка біжить;
Там хлопчик пливе у човенці,
Закинувши удку, й свистить.

Довкола розкинулись мило
Барвисті дрібні береги,
Домочки, й садочки, і люди,
Отари, і луки, й луги.

Дівчата перуть собі хустя,
Веселий їх гурт гомонить;
З лотоків летять діаманти,
Млиновеє коло шумить.

Он сіра старезна в'язниця,
Хатина при їй вартова;
Увесь у червоному хлопець
Рушницю свою набива.

Він ходить; по сталі рушниці
Проміння іскриться ясне;
Він честь віддає мені нею,—
Ох, краще б застрелив мене!

5

Ніч, дощ і негода страшенна,
На небі нема ні зорі;
Я мовчки по гаю мандрую,
А вітер шумить угорі.

Тремтить якийсь вогник здалека,—
Се, певне, в хатині лісній;
Мене той вогонь не привабить:
Неприязно в хаті сумній.

Стара і сліпа там бабуся
На кріслі понуро сидить,
Так тихо сидить, мов камінна,
Ні слова не мовить, мовчить.

Метушиться в хаті, кленучи,
Рудий карбівничого син,
Об стіну рушницею кида
І люто регочеться він.

Дівчина пряде, і на кужіль
Все котяться сльози дрібні;
Собака вищить і, тремтячи,
Прищуливсь до ніжок її.

8

Дівчино, рибалонько люба,
Човенце сюди приверни,
Ходи сюди, сядь, поговорим,
Дай рученьку білу мені.

До серця мого пригорнися,
Не бійся так дуже мене,
Щодня ж ти ввіряєшся морю,
А море і дике, й страшне!

У серці моїм, як і в морі,
Є бурі й прибої страшні,
Але й прехороші перли
В йому спочивають на дні.

9

Над морем зійшов місяченько,
Поблискують хвилі сріблом;
Я любку мою обіймаю,
Серденька тремтять нам обом.

Я тихо сиджу, мене люба,
Кохана в обіймах держить.
«Що чуєш ти в гомоні вітру?
Чого біла ручка тремтить?»

«Ох, друже, не вітру то гомін!
То співи русалок лились,
Мої то співали сестриці,
Їх море пожерло колись...»

12

Вітер смерчі білі, страшні
Із води зриває,
Вітер хвилю б'є та крутить,
Та шумить-ридає.

З неба темного невпинно
Ллється дощ без краю,—
Певне, нічка затопити
Моренько бажає.

Он сидить на щоглі чайка,
Скиглить-галасує,
Б'ється крильми і страшнеє
Горенько віщує.

13

До танцю вітер грає,
І свище, і луна...
Гей-гей, як плига човник!
Весела ніч, бучна!

Живії гори-хвилі,
А море гомонить,

В ногах безодня чорна,
Вгорі туман стоїть.

Молитви, клятьба... стогін
В каютах скрізь загув.
До щогли я тулюся.
«Коли б я дома був!..»

14

Вже вечір. На морі так темно,
Все море в туман повилось;
А хвилі шумлять так таємно,
Щось білеє з хвиль тих знялось.

Русалка з води виринає,
Сідає край мене вона;
І тяжко русалка зітхає,
Тремтить її шата срібна.

Мене пригорта і цілує,
До болю в обіймах стиска,
Занадто вже щиро милує
Вродлива дівчина морська.

«Я чуло тебе пригортаю,
Я міцно тебе обняла,
В обіймах зогрітись бажаю,—
Холодна вечірняя мла».

У сутіні хмарної ночі
Щораз блідий місяць зника;
Смутніють щораз твої очі,
Вродлива дівчино морська.

«Смутніш вони бути не в силі,
Бо й так вже вільготні й сумні,—
То крапля із синьої хвилі
Зосталася в очах мені».

Як чайка там скиглить та в'ється!
Як море шумить та гука!
Чого твоє серце так б'ється,
Вродлива дівчино морська?

«Ох, б'ється воно невгамовно
Те серце моє навісне,—
Кохаю тебе невимовно,
Ти, любе створіння земне!»

16

Вечірні промені ясні
По хвилях миготіли,
Біля хатини самотні,
Мовчазні ми сиділи.

Все море вкрили тумани,
Вгорі чайки кружляли;
А сльози милої дрібні
З очей на руки впали.

І я навколішки упав,
На сльози ті дивився,
Ті білі руки цілував
І гірких сліз напився.

Мені жаль-туга навісна
Так палить душу й тіло,
Та безталанниця сумна
Мене слізьми струїла.

20

Я знов по сьому місті йду
На вулицю знайому,
В сім домі любая жила,
Як пусто, глухо в йому!

Ох, давлять вулиці тісні!
Будова вся похила,
Здається, пада на мене!..
Геть! бути тут несила!

21

Знов прийшов я до того будинку,
Де вона присягалась колись;
Де кохана зронила сльозинку,
Там гадюки тепер завелись.

22

Ніч тиха, всі вулиці в сні спочивають.
Колись моя люба в сій хаті жила;
Її вже немає, її тут не знають,
Оселя ж лишилася та, що й була.

І там хтось стоїть, вгору глянув, здригнувся
І в розпачі руки ламає свої;
Ось місяць його освітив,— я жахнувся:
Обличчя і постать у нього — мої!

Ти, марище бліде! ти, тінь моя власна!
Нащо мене дражниш коханням моїм?
І так не забута година нещасна,
Як серцем я рвався на місці отсім!

24

Дівчина спить тихо в кімнаті,
А місяць промінням тремтить;
В садочку дивний якийсь голос
Співає і тихо бринить.

«Погляну я в теє віконце,
Що там у садку за дива?»
То ж мрець там стоїть під віконцем,
У скрипочку грає й співа:

«Танок ти мені обіцяла,
І слово зламала в той час;
На цвинтарі в нас вечорниці,
Ходи ж танцювати до нас!»

Дівчину той спів пориває
І вабить з кімнати її,
Мара її далі провадить,
Пісні їй співає свої.

І грає, й співає, і скаче,
Кістками мара стукотить,
Кива головою, а череп
При місяці прикро блищить.

25

Стою я у мріях непевних,
Дивлюсь на поличчя твоє,
І любе обличчя неначе
Живе на малюнку стає.

На устоньках усміх з'явився,
Той усміх коханий, дивний,
І сльози на очах заблисли,
І погляд той самий смутний.

Я глянув,— з очей полилося
Сліз гірких джерело сумне...
Ох, досі не можу повірить,
Що ти вже не любиш мене!

26

Ох, я нещасний Атлас! цілий світ,
Світ цілий туги мушу я носити.
Вагу ношу незмірну. Розіб'ється
Вже хутко серце в грудях.

Ти, горде серце, ти сього бажало!
Ти щастя прагнуло, без міри щастя,
Чи туги,— теж без міри. Горде серце,
Тож досить маєш — туги!..

31

Надворі негода страшенна,
Сніг, дощ, лютий вітер гуде;
Сиджу край вікна я, дивлюся:
Немов хтось у темряві йде.

Блищить одинокеє світло
І в темряві тихо зника,
З ліхтариком, певне, додому
Іде стара ненька яка.

Я думаю, масло та яйця
Несе вона в коші, муку.

Спече пиріжок, нагодує
Свою величеньку дочку.

Дочка лежить дома на кріслі
І жмурить очиці свої;
Злотистії кучері впали
На личенько гарне її.

32

Гадають усі, що я сохну
Та в'яну в коханні-журбі,
Так люди гадають,— нарешті
І сам я гадаю собі.

Ти, любко моя винозора,
Скажу тобі тільки одно:
Мені те кохання безкрає
Розшарпало серце давно.

В своїй одинокій хатині
Собі я кажу се не раз,—
Як тільки ж тебе я побачу,
Зникають слова мої враз.

Вже, певне, слова мої щирі
Тримає злий янгол який;
Ох, я через янгола того
Тепер безталанний такий!

36

Як я про свою говорив вам печаль,
То ви позіхали й мовчали;
Коли ж в красні вірші убрав я свій жаль,
О, як тоді всі вихваляли!

38

Люди! не глузуйте з чорта,—
Хвилька людськеє життя,
А довічнеє прокляття —
Не химера то пуста!

Люди! всі довги платіте,—
Довге людськеє життя,
Довго прийдеться вам набір
Брать, як перше, без пуття.

40

Були ми маленькими дітьми,—
Веселеньких пара діток;
В курник заберемось, бувало,
Сховаємось там у куток.

Після й заспіваєм, як півень;
Хто-небудь іде до хліва,—
От ми: «Кукуріку!» — він дума
На нас, що то півень співа.

В дворі нашім скриня стояла,
Ми вбрали папером її,
І хату порядну зробили
Собі ми із скрині тії.

Старая сусідська кицька,—
Ото у нас гість був такий;
Її ми вітали й низенько
Вклонялись, мов пані якій.

Питали її про здоров'я,
Чи все в неї вдома гаразд;
Ох, потім прийшлося про теє
Питать старих кицьок не раз!..

Ми часто собі, мов старії,
Поважну розмову вели
Про те, як то все було краще,
Як ми молодими були,

Про вірність, любов і про дружбу,
Що все те зо світу зника,
Що грошей немає, а кава
Тепер дорогая така!..

Минули забави дитячі,
Все гине й не вернеться знов,—
І гроші, і світ, і часи ті,
І вірність, і дружба, й любов!

42

Наче промінь місяченька
Крізь серпанок хмар блищить,
Так для мене сяє завжди
Ясний спогад з темних літ.

Гордо ми пливли по Рейні
І дивилися згори,
Як палав зелений берег
Од вечірньої зорі.

Біля милої сидів я,
Думки-гадоньки гадав,
Золотий, рожевий промінь
Бліде личко цілував.

Любі співи, бренькіт лютні,
Все раділо, все цвіло!..
Ох, тоді синіше небо,
Серце кращеє було!

Все зникало, наче в казці:
Місто, гори, поле, гай;
Я лиш погляд ясний бачив,—
В любих очах був мій рай.

45

Не дивуйте мені, люди,
Що струна гіркої туги
Ще й тепер бринить виразно,
Хоч завів я співи другі.

Ось пождіть, замовкне хутко
Ся луна журби сумная,
І в загоєному серці
Зацвіте весна новая.

46

Пора вже мені добрий розум вернуть,
Дурниці свої забувати,
Мені вже обридло актором тим буть,
З тобою комедію грати.

Мальовані дивно куліси я мав,
У стилі зовсім романтичнім,
Мій лицарський плащ ясно злотом блищав,
І був я в настрою величнім.

Хоч я схаменувся тепера зовсім,
Дурну тую гру покидаю,
А все почуваюсь нещасним таким,
Мов досі комедію граю.

Ой леле! жартуючи, я розказав
Найщирші свої почування.
Я з смертю в грудях гладіатора грав,
Що смерть удає для втішання.

48

Серце! доля ще не вмерла,
Згине ся пора сумна,
Все віддасть тобі весна,
Що зима колись пожерла.

Ще зосталося немало!
Сей широкий пишний світ,
Сей краси весняний квіт,—
Все твоє, щоб ти кохало!

50

Любко, се для тебе згуба,
Сам про те я мушу дбати,
Щоб не дати твому серцю
Від кохання запалати.

Я про тебе дбаю щиро,
А однак не раз благаю,
В думці криючи благання:
«Покохай мене, мій раю!»

51

Як уночі на ліжку
Лежу я в подушках,
Все красне, любе личко
Стоїть мені в очах.

І ледве-ледве очі
Закрию в тихім сні,
Прилине люба постать
І стане при мені.

Зникає сон над ранок,
Не гине постать з ним;
І вдень її ношу я
У серденьку моїм.

53

Хай надворі вітер грає,
Завірюха завиває,
Снігом кидає в вікно:
Се для мене все одно,—
Бо на серці весна-красна,
В ньому любки постать ясна!

54

Хто благає матір божу,
Хто святих Петра і Павла,
Я ж одну благаю тільки —
Сонце ясне, любку гожу:

«Будь до мене прихильніша,
Дай розкоші, поцілунків!
Ти, з дівчат найкраще сонце,
З сонців дівчина ясніша!»

57

Ти все не дозволяєш
Побути при собі,
Від мене ти втікаєш,
Бач — ніколи тобі.

Кажу я про шалене
Кохання, розпач, сум,
А ти глузуєш з мене,
Вклоняєшся на глум.

Ще гірш тим роздражнила
Кохання запальне,
А потім не схотіла
Поцілувать мене.

Та не гадай, що згину
Я від твоїх образ;
Ох, ні, моя єдина,—
Приймав я се не раз!

58

Сапфіри оченьки твої,
Кохані очі милі,—
Щасливий тричі був би той,
Кому б вони зоріли.

Твоє серденько — діамант,
Воно промінням грає,—
Щасливий тричі буде той,
Для кого запалає.

Рубіни устонька твої,
Немає краще в світі,—
Щасливий тричі буде той,
Хто буде їх любити.

Щасливий він!.. Коли б я знав,
Де я його спіткаю,—
Кінець би щастю положив,
Зустрівши в темнім гаю.

59

Я тобі на вірність клявся,
До серденька пригортав,
В сіті власні я попався
І за правду жарт прийняв.

Як покинеш в сю хвилину
Ти мене хоч би на жарт,—
Я застрелюсь, я загину,
Бо без тебе жить не варт!

61

Давно вже я збожеволів
Від думок-гадок вдень і вночі,
Тепер згубили вже зовсім
Мене твої кохані очі.

Де не піду я, всюди твій
Розумний, любий погляд сяє,—
Не думав сам я, що моє
Серденько ще раз покохає.

62

Сьогодні у них товариство,
У вікнах усюди вогні.
Я бачу кохануую постать
Високо у яснім вікні.

Не видко тобі, що в темноті
Стою під віконцем твоїм,
Не видко тобі, що повстало
У темнім серденьку моїм.

Розіб'ється темнеє серце,
Кохання розіб'є його,
Тремтить воно, кров'ю облите,
Ти ж мила, не бачиш того.

63

Я прагну усю мою тугу
В единеє слово зложить,
Я дам його вітру дзвінкому,
Хай весело з вітром летить.

Для тебе, моя ти єдина,
Те слово сумне забринить,
Бринітиме кожну хвилину,
Бринітиме кожнуюю мить.

Коли ж ти темненької ночі
Закриєш очиці ясні,
То слово моє ти почуєш
В глибокому, тихому сні.

64

В тебе й діаманти, і перли,
І все, що бажаєш собі,
Ти маєш чудовії очі,—
Чого ж іще, любко, тобі?

Про тії чудовії очі
Пісні я складаю мої,
Складаю я вічнії вірші,—
Чого ж іще, любко, тобі?

За тії чудовії очі
Я гину тепер у журбі,
Зовсім мене ними згубила,—
Чого ж іще, любко, тобі?

69

Я з вами розстався у літнюю спеку,
Побачився знову у лютій зимі;
Тоді ваше серце горіло-палало,
Тепер ви спокійні, холодні, німі.

Знов з вами розстанусь, знов потім побачусь,
І холод, і пал вам у серці замре,

Пройду я байдуже по вашій могилі,
І серце моє буде вбоге й старе.

70

Я з нею розстаюся, я її покину,
Вона ж мене так пестить, обіймає!
Я б так хотів зостатись хоч на днину,
Та з кіньми вже товариш дожидає.

І се — життя! лиш вічнеє, страждання,
Прощання вічне, вічне розставання!..
Чом ти мене у серці не сховаєш?
Чом поглядом навік не затримаєш?

71

Ми їхали вдвох цілу нічку
У темнім почтовім ридвані,
Сміялись собі, жартували,
Провадили речі кохані.

Та як ми після здивувались
Над ранок, моя ти єдина!
Сидів проміж нас подорожній,
Амур — та сліпая дитина.

74

Як будеш дружинонька шлюбна моя,
То можеш ти з того радіти,—
Весело живи, у всім воля твоя,
У всім тобі буду годити.

Чи лаяти будеш мене, а чи бить,
Я все теє буду терпіти,—
Коли ж моїх віршів не будеш хвалить,
То годі укупі нам жити!

77

В молодії давні літа
Від кохання без привіта
Я палав не раз;

Дорогі тепера дрова,
Згас вогонь, душа здорова,
Далебі! от се й гаразд!

Красна любко, не журися!
Нащо сльози? схаменися!
Так роби, як я:
Ти живи, поки живеться,
А журбу забудь,— минеться!
Далебі! та й будь моя.

78

Ти на мене ворогуєш?
Так змінилася відразу.
Буду скаржитись на тебе
Перед світом за образу.

Ох ви, устонька невдячні,
Нащо ж ви лихе казали
На того, кого так щиро
Що день божий цілували?

79

Ох, се знов ті самі очі,
Що колись мене вітали,
Знов уста ті самі любі,
Що так мило цілували!

Знов той самий голос чую,
Що мені й по ночах снився!
Але я вернувсь додому
Не такий, як був,— змінився.

Ті хороші білі руки
Знов кохано обіймають,
Та в моїм серденьку глухо,
Поцілунки не діймають!

82

По валах у Саламанці
Тихий вітер повіває,

Літнім вечором зо мною
Люба донна походжає.

І її стрункую постать
Мої руки обіймають,
Мені чутно, як зітхання
Груди горді їй здіймають.

Понад нами в темних липах
Вітер шепче полохливо,
Сни лихі бринить струмочок
Таємничо і журливо.

«Ох, sennora! серце чує,—
Хутко маю мандрувати,
І по мурах саламанських
Більше нам не походжати!»

84

Я бачу, що ти вже мене покохала,
По очах, по мові я теє пізнав;
Коли б твоя мати при нас не стояла,
То я б поцілунка від тебе дістав.

Ранесенько завтра я місто покину,—
Далеко жене мене доля моя;
В вікні я побачу русяву дівчину,
Їй щиро вклонюся, відходячи, я.

85

Над горами сонечко сходить з-за гаю,
Отари женуть... Тихий ранішній час.
Ти, любко моя, моє сонце, мій раю,
Коли б я побачив тебе ще хоч раз!

Біжу під віконце дівчиноньки швидко...
«Мандрую! прощай, моє щастя ясне!»
Даремне! в віконці дівчини не видко,
Ще спить... і у сні, може, бачить мене?

87

Тихо в полі, гай темніє,
Наступає літній вечір;
Злотий місяць в синім небі
Любим промінням леліє.

Десь блищить водиця тиха,
Край струмка цвірчить десь коник,
Чутно плескіт у струмочку,
Чутно, як хтось дише стиха.

У струмочку ельфа красна
Там купається самотня,
І блищить при місяченьку
Її постать біла, ясна.

88

Темна нічка на дорозі,—
Я втомивсь, болить серденько; —
Тихий промінь благодатний
Ллє на землю місяченько.

Любе місяця сіяння
Прожене темноту ночі,
Стихнуть в серденьку страждання,
І роса умиє очі.

89

Смерть — се ніч спокійна, тиха,
А життя — се день гарячий;
Вже темніє, я втомився:
Вдень прийняв немало лиха.

Я в садочку заночую,
Там виводить соловейко
Голосні кохання співи,
Я крізь сон його почую...

СВІТОВА ТЬМА

Прилинув Май у промінні злотистім
З шовковим леготом та пахощами зілля,
І вабить люд до себе білим цвітом
Та синіми очицями фіалок,
І розстила квітчастий ярий килим,
Затканий промінням і ранньою росою;
До себе кличе Май людей коханих.
На перший поклик люд блідий виходить;
Панове одягають літні вбрання,
Святкові, з гудзями, що сяють ясно;
Всі панії в невинну біль убрались;
Молодики вусок весняний крутять;
Хвилюють і тремтять дівочі груди,
Міські поети пхають у кишені
Папірчик, олівець й лорнетку;— і в нестямі
Біжить за місто геть юрба моторна,
І по зеленому розходиться моріжку,
Дивується, як пишно гай розрісся,
Яка там сила дрібних квіточок,
Як любо ллються співи пташечок,
Який ясний намет блакитний неба!

Прийшов до мене Май. Він стукнув тричі
До мене в двері і гукнув: «Я Май,
Ходи, блідий співець, я поцілую!»
Дверей не відімкнув я і гукнув:
«Даремне вабиш, мій лукавий гостю!
Я придививсь до тебе, придививсь,
Я вглядівся у світову будову
Занадто близько й глибоко,— пропали
Всі радощі, на серці вічна туга.

Я крізь кору камінно-тверду бачу
Людські оселі і серця людськії —
І бачу там брехню, нікчемність, лихо.
На всіх обличчях думки я читаю,—
Все бридкі. Крізь дівочу соромливість
Я бачу, як тремтить жага таємна;
На думній гордій голові юнацькій
Вбачаю я строкату шапку блазня;
Потвори тільки та безсилі тіні
Я бачу на землі сій, і не знаю,
Чи се шпиталь, чи дім для божевільних.
Стару сю землю я наскрізь проглянув,
Немов кришталь, і бачу там страхіття,
Даремне Май його зеленим рястом
Покрити хоче. Я там бачу мертвих.
Вони лежать у тісних домовинах,
Згорнувши руки і одкривши очі,
У білих шатах і з блідим обличчям,
І черви по виду у їх плазують.
Я бачу, син з коханкою сідає,
Знічев'я на могилу свого батька;
Глузуючи, щебечуть соловейки,
Всміхаються єхидно тихі квіти,
Порушивсь у могилі мертвий батько,—
Тремтить сира земля від жалю, болю.

Ти, бідна земле, біль твій розумію!
Пекучий пломінь бачу в твоїх грудях,
Я бачу — з жил невинно кров тече,
Я бачу, як одкрились твої рани,
І вибухнули дим, огонь і кров.
Я бачу, горді велетні, твої синове,—
Одвічне плем'я,— повстають з безодні,
Червоні світочі в руках палають;
Залізнії драбини наставляють
І дико пруться на небесний бенкет.
Малі потвори чорні лізуть вгору.
Тріщать і падають злотисті зорі.
Завісу золоту рука зухвала
Зірвала з божого намету,— заридали
І впали ниць всі ангели святії.
І сам господь поблід на свому троні,
Зірвав корону з голови і кинув.

А дика юрба ближче наступає.
І кидають всі велети на небо
Червоні світочі; потвори б'ють
Огнистими бичами янголяток,
Що гнуться і звиваються від болю,
Потвори ж їх за кучері хапають.
І бачу там я ангела мого,
З обличчям гарним, і з ясним волоссям,
І з вічною любов'ю на устах,
В блакитних очах вічная лагідність.
Аж ось бридке, страшенне поторочча
Блідого ангела мого схопило
І з реготом поглянуло на його,
І стиснуло раптово у обіймах...
Крик розпачливий залунав на світі,
Стовпи розбились, небо й земля впали,
Повстала скрізь одвічна, давня тьма.

РАТКЛІФ

Якось бог сну поніс мене в країну,
Там верби смутнії кивали на вітання
Зеленими та довгими руками,
Розумно квіти-сестри поглядали,
Лунали приязно пташині співи,
Собаки там брехали,— я пізнав їх,
І людські голоси мене вітали,
Мов друга давнього, однак те все мені
Чужим здалось,— чужим, чудним та дивним.
Перед сільським будинком гарним став я;
У серці щось озвалось, але думка
Була спокійна, я струсив спокійно
Собі з одежі порох подорожній.
Дзвінок озвався гостро, брама відчинилась.

Були пани та пані там, знайомих
Чимало. Тихий смуток був усюди
І скритий неспокій жахливий. Всі непевно
Та з дивним жалем на мене зглядались,
Так аж у мене серце похололо,
Немов якусь недолю віщувало.
Стару Маргрету хутко я пізнав там,
На неї пильно глянув,— не озвалась.
«Марія де?» — спитав я.— Не озвалась,
Взяла мене за руку стиха й повела
Через осяйні, довгії кімнати,
Там розкіш панувала й мертва тиша;
Аж ось прийшли ми в хату, і крізь сутінь
Вона мені вказала, одвернувшись,
На постать, що сиділа на софі там.
«Се ви, Марія?» — запитав я. Дивно

Мені самому стало, що так твердо
Я те промовив. Без луни, камінний
Почувся голос: «Так мене звуть люди!»
Я затремтів, пройнятий гострим жалем,
Бо то ж колись той гук,— глухий, холодний,—
То був коханим голосом Марії!
А тая жінка в фіалковій сукні,—
Недбало вбрана, груди впалі, погляд
Скляний, безтямний, те бліде обличчя
Так дуже схудло, щоки помарніли! —
Ох, жінка та була колись вродлива,
Мов квітка гарна, любая Марія!
«Вас довго не було!» — сказала вголос,
З холодною та прикрою приязню.—
Ви вже не тужите, коханий друже,
Здорові, так поправились на тілі,—
Се вказує солідність!» — усміх солоденький
Їй затремтів на блідо-жовтих устах.
Не тямлячись, промовив я до неї:
«Мені казали, що ви заміж вийшли?»
«Ах, так! — покликнула, байдуже сміючись.—
Поліно маю, шкурою окрите,
Дружиною назване; та поліно —
Поліном!» — тут безгучно, прикро засміялась.
Холодний жах пройняв мені всю душу,
Непевність узяла: чи се ж ті чисті,
Мов квітка чистії уста Марії?
Вона ж устала з місця, ухопила
Кашмірну хустку і на плечі хутко
Накинула, взяла мене під руку
І повела через одкриті двері,
Геть повела, полями, чагарями.

Розжеврене, червоне сонце низько
Спустилося, багряним світлом грало
По деревах, по квітках і по річці,
Що віддалі велично протікала.
«Дивіться, як злотисте око плине
В воді блакитній!» — крикнула Марія.
«Мовчи, нещасна!» — мовив я й побачив
У сутіні якісь дивнії рухи.
З'явились постаті туманні в полі,
Пообіймались білими руками.

Зглядалися фіалки любо — і з жагою
Одна до другої схилялися лілеї;
Палали рожі від кохання палу;
Гвоздики пахли і немов горіли;
У любих пахощах всі квіти потопали
І тихі сльози радісні ронили.
«Любов! любов! любов!» — зітхали втішно.
Метелики перелітали ясні,
Злотисті мушки грали співи ельфів,
Вітрець вечірній шепотів лагідний,
Дуби шуміли, тьохкав соловейко...
І серед співу, шуму, шепотіння
Безгучним, мов бляшаним, голосом холодним
Базікала змарніла жінка, йдучи поруч:
«Я знаю, як вночі велось вам в замку,
Та довга тінь для вас доволі добра,
Вона на все потакує й киває;
Блакитний плащ — то ангел, а червоний,
З мечем блискучим,— то ваш лютий ворог».
Речей багато дивних та строкатих
Вона провадила, а далі сіла,
Втомившися, на лаву, вкриту мохом,
Що там стояла під високим дубом.

Ми сіли поруч, смутні та мовчазні,
Одно на одного дивились і смутились.
Дуб шелестів, мов смертнеє зітхання.
Глибокий жаль лунав у співі соловейка.
Та впав червоний промінь через листя,
Заграв Марії на блідім обличчі,
І запалав той нерухомий погляд,
І давнім любим голосом спитала:
«По чім ти взнав, що я така нещасна?
Читала те в твоїх я диких співах».

Стис мені серце холод льодовий, жахнувсь я
Мов у своїй прийдешності побачив
Я божевілля, розум потьмарився,
І від тяжкого жаху я прокинувсь.

З ПОДОРОЖІ ДО ГАРЦА

ПРОЛОГ

Фраки, шовкові панчішки,
Рукавці блищать гарненько,
Гречні речі, залицяння,—
Ох, коли б їм ще серденько!

Серце чулеє у грудях,
В серці щирі почування...
Мене мучать їхні речі
Про нещиреє кохання.

Я піду собі у гори,
Там стоять хатки тихенькі,
Вільно дихають там груди,
Віють вітри там буйненькі.

Я піду собі у гори,
Темні сосни там стрункії,
Спів пташиний, шум струмочків,
Хмари гордії прудкії.

Прощавайте, ясні зали,
Ви, панове й пані ясні!
Сміючись, на вас я гляну,
Як зійду на гори красні!

НА ГАРДЕНБЕРГУ

Давні сни мої, повстаньте!
Серця брамо, відчинись! —
Красні співи, сльози туги
Дивно з серця полились.

Я піду між ті ялини,
Де джерело виграва,
Де олені горді ходять,
Де мій любий дрізд співа.

Я зійду на тії гори,
На ті бескиди стрімкі,
Де на замку на руїнах
Грають промені палкі.

Там я сяду собі тихо
І згадаю ті часи,—
Давніх лицарів хороших,
Час минулої краси!

Он майдан поріс травою,
Гордий лицар там стояв;
Він, найдужчих подолавши,
Надгороду з бою взяв.

Плющ повивсь по тім балконі,
Де вродливиця була,
Що й такого переможця
Поглядом перемогла.

Переможця і вродливу
Поборола смерть бліда,—
Той сухий з косою лицар
Всіх додолу поклада!

ПАСТУХ

Так! пастух у полі — владар,
Трон йому — гора крута,
Сонечко над головою —
То корона золота.

У ногах у нього вівці,
Мов підлесники двірські,
Двораки його — телята,
Гордовиті всі такі.

Козенята — то актори,
А пташки та корови,
З сопілками та з дзвінками,—
То музики дворові.

Все бринить, співа так любо
І так любо гомонить
Джерело та бір сосновий,—
Що король здрімавсь на мить.

А тим часом мусить править
Вірний пес, міністр його,
Люто бреше він, луна йде
Геть від галасу того.

Сонний владар промовляє:
«Влада ся така тяжка!
Я волів би дома бути,—
Королева там чека!

Там я голову владарну
Їй на ручки покладу,
В королеви ясних очах
Царство все моє знайду!»

НА БРОКЕНІ

Сонце ледве променіє,
І на сході вже світає,
А верхів'я гір, як в морі,
У тумані потопає.

Якби мав я скороходи,
Я б помчав, як вітер, прудко
Через дальнії верхів'я
До хатинки любки хутко.

Одхилив би я запони
Біля ліжечка дівчини,
Стиха чоло цілував би
І ті устонька-рубіни.

І промовив би ще тихше
На лілейне ушко любці:
«Мила, вір в кохання наше,
Вір, що завжди будем вкупці!»

ІЛЬЗА

Зовуся я Ільза-принцеса,
Зовуть Ільзенштейном мій дім;
Хто щастя захоче дізнати,—
До мене в мій замок ходім!

Голівоньку там тобі змиє
Джерело ясної води,
Там всі свої жалі забудеш,—
Мій смутний молодче, ходи!

Впадеш там в кохані обійми
На білії груди мені,
І мріями будеш літати
У давні часи чарівні.

Я так тебе пестити буду,
Тебе покохаю сама,
Як владаря Генріха свого,—
Вже ж Генріха мого нема.

Хай мертві лежать в домовині,—
Живим треба в світі пожить;
А я ж бо вродлива, мов квітка,
І серце веселе тремтить.

Ходи лиш до мене до замку,
З кришталю мій замок ясний,
Там лицарі, й панни, і джури
Заводять таночок дивний.

Шумлять там шовкові убрання,
Залізні остроги дзвенять,
Там карлики грають у сурми,
Там бубни й сопілки бринять.

Як Генріха, владаря свого,
Отак я й тебе обійму;
Як сурма, було, загукає,
Затулюю вуха йому!..

ГІРСЬКА ІДИЛІЯ

I

На горі стоїть хатина,
Там живе гірняк старий;
Там шумить ялина віттям,
Світить місяць золотий.

Крісло єсть у тій хатині,
Все в мережанні дивнім,
Хто сидить там, той щасливий,
Я — щасливцем був таким!

На ослінчику дівчатко,
Я держу її ручки;
Оченята — сині зорі,
Квіт рожевий — устоньки.

І в тих любих синіх зорях
Бачу я небесний світ,
І кладе лілейний пальчик,
Хитра, на рожевий квіт.

Ні! нас мати не побачить,—
Пильно так вона пряде;
Батько гра собі на цитрі
Й пісню давнюю веде.

І дівчатко шепче тихо,
Тихо, ледве чуть мені,
Все розказує про справи
Ваговиті, таємні:

«А тепер бабуся вмерли,
І не ходимо ми вже
На стрілецький двір у Гослар,
Ой там надто хороше!

Живемо ми тут самотні
На холодному шпилі,
А зимою сніг засипле,
То й зовсім ми як в труні.

Я ж дівчина полохлива,
Мов дитина, боязка,
Я боюсь гірського духа,
Що вночі людей ляка...»

Раптом любка мила вмовкла,
Як сказала ті слова,
І від страху оченята
Рученьками закрива.

Гомонить гучніш ялина,
Веретенечко шумить.
І дзвенить до того цитра,
Пісня давняя бринить:

«Сила зла, дитино люба,
Не страшна зовсім тобі!
День і ніч ти маєш, любко,
Янголяток при собі!..»

II

У вікно рука зелена
Від ялини стукотить.
Місяць, той підслухач тихий,
Шибки світлом золотить.

Батько, мати вже поснули,
Вже не чути їх обох;
Але ми собі кохано
Розмовляємо удвох:

«Щоб то ти молився часто,
Не йму віри я тобі,
Ти порушуєш устами,—
Та не молишся тоді.

Той холодний рух, недобрий,
Завжди він страшний мені.

Але страх той розганяють
Погляди твої ясні.

Чи ти маєш віру праву?
Маєш ти закон твердий?
Віриш ти, що є небесний
Бог отець, син, дух святий?»

«Ох, дитино, як малим я
Ще на лоні неньки був,
Вірив я, що бог о т е ц ь є,
Силу й добрість бога чув!

Знав, що бог хорошу землю
Й гарний люд на ній створив,
Сонцю, місяцеві й зорям
Путь одвічну призначив.

Як підріс я, любко мила,
Більше розуму вже мав,
Зрозумів тоді я більше,
В бога с и н а вірить став;

В сина любого, що любо
Нам провадив про любов,
І за теє, як звичайно,
На хресті пролив він кров.

А тепер дійшов до літ я,
І читав, і мандрував,
Я в святого д у х а віру
Щирим серденьком прийняв.

Дух святий із давніх-давен
Та й тепер вчиня дива,
Він ярмо неволі й замки
Злих тиранів розбива;

Давні смертні рани гоїть,
Відновля людські права,
Поміж людом чесним, добрим,—
Рівність, воля настава.

Дух святий жене темноту
І химери чорні пріч,

Що псують кохання й втіху,
Дражнять нас і день і ніч.

Збройних лицарів багато
Дух святий собі обрав,—
Щоб його чинили волю,
Душу їм одважну дав.

Дорогі мечі в них сяють,
Корогви святі у них!
Ти б хотіла, любко, бачить
Гордих лицарів таких?

Ну, поглянь на мене, любко,
Сміло глянь і поцілуй,
Бо святого духа лицар,
Сам такий я,— не здивуй!»

III

За ялину зелененьку
Тихо місяць заховавсь,
А в кімнаті огник блимав,
Ледве-ледве прокидавсь.

Та в моїх блакитних зорях
Ясне проміння сія,
Рожі-устонька палають,
Люба дівчина мовля:

«Люд маленький, гурт дідочків
Наше сало й хліб займа,
Покладем надвечір в бодню,
А на ранок вже й нема.

Ті дідки щораз приходять
З молока сметанку пить,
Не накриють потім глеків,—
Кицька решту докінчить.

Отже, кицька наша — відьма,—
В горобину ніч тіка
На закляту скелю,— башта
Там стоїть, стара така.

Замок був там; зброї поблиск,
Сміх і співи там гули,
Пані, лицарі та джури
В коло з світочами йшли.

Закляла людей і замок
Чарівниця зла колись;
Тільки звалища зостались
І сичі там завелись.

Та казали так бабуся:
«Як на певнім місці стать,
В певний час вночі на скелі
Певне слово проказать,—

Знову ясним замком стануть
Всі руїни ті сумні,
Пані, лицарі і джури
Поведуть танки дивні;

Хто ж те слово скаже,— того
Замок буде й люди всі,
Сурми й бубни честь заграють
Молодій його красі».

Так цвіли картини-мрії
На тих рожах-устоньках,
І блакитнеє проміння
Грало в синіх зіроньках.

Почала мені на пальці
Мила злотий кучер вить,
Пестить, грається, цілує,
Усміхнулася й мовчить.

Речі всі в хатині тихій
Щиро дивляться на нас,—
І здалось мені, що бачив
Шафу й стіл я вже не раз.

Б'є дзигар поважно й мило,
Цитра,— чується мені,—
Починa сама бриніти,
І сиджу я, мов у сні.

От тепера час той певний,
В місці певнім я сиджу —
І, здається, я от зараз
Певне слово те скажу.

Чи ти бачиш, любко мила,
Північ міниться й тремтить!
Давня скеля пробудилась,
Став з ялиною шумить.

Духів спів і бренькіт цитри
Із розскелини луна,
Раптом гай квіток з'явився,
Наче ярая весна.

Квіти сміливі, непевні,
Листя дивне і буйне,
Пахнуть, красні-ясні, в'ються,
Їх жага додолу гне.

Рожі, наче дикий пломінь,
Раптом блиснули в гаю,
І знялись лілеї к небу,
Мов колони з кришталю.

Зорі, мов великі сонця,
Погляд любий, палкий шлють,
В келих лілії великий
Променисті хвилі ллють.

Але ми з тобою, любко,
Теж змінилися в сей час:
Злото, шовк, походні ясні
Сяють скрізь навколо нас;

Ти принцесою зробилась,
Замість хати замок став,
Пані, лицарі і джури,
Танці... гомін залунав.

І те все моє: той замок,
Ти і люди тії всі,
Бубни й сурми честь гукають
Молодій моїй красі!

З ЦИКЛУ «ПІВНІЧНЕ МОРЕ»

(Die Nordsee)

[8]
НЕГОДА

Лютує негода,
Сердито б'є хвилі,
Хвилі піняться люто, встають,
Вгору здіймаються, наче живії,
Білії гори з води,
І кораблик зліза на них
З поспіхом тяжким
І раптом падає знов
У чорну, широко роззявлену моря безодню.

О море!
Мати краси, що вродилася з піни!
Прамати кохання! зглянься надо мною!
Вже в'ється,— трупа чує,—
Марою та білая чайка.
Наточує дзьоба на щоглі,
Пажерна чига на те серце,
Що дочці твоїй славу співа
І що онук твій, лукавець малий,
За іграшку взяв.
Даремне молю я, благаю!
Мій крик загубивсь у бурханні негоди,
В побоїщі вітрів.
Свище, гуде, гомонить і реве,
Мов гурт божевільних заводить!
І серед того я чую виразно
Арфи знадливії гуки,
Спів жаги навісний,
Він чарує і рве мою душу.
Я пізнаю отой голос.

Далеко на кручі шотландській,
Сірий замок високо стримить
Понад бушуючим морем,
Там, у високім вікні,
Хвора жінка вродлива стоїть,
Ніжно-прозора, камінно-бліда,
І грає на арфі, й співа,
Розвіває вітер їй кучері довгі
І темний спів несе
Геть у широке, бурхливеє море.

ІЗ ЗБІРКИ «НОВІ ПОЕЗІЇ»

(Neue Gedichte)

[32]

NEUE LIEBE [1]

В світлі місяця я бачив,
Гаєм ельфи проїздили,
Чув, як сурми їх бриніли,
Чув, як дзвоники дзвеніли.

Коні мали злоті ріжки,
Коники маленькі білі,
Прудко так, неначе зграя
Диких лебедів, летіли.

Усміхнулась їх цариця,
Як повз мене проїжджала.
Чи вона мені кохання,
Чи погибель віщувала?..

26 травня [1890]

[1] Нова любов (*нім.*).— *Ред.*

З ПОЕМ

АТТА ТРОЛЬ

Сон літньої ночі

ПЕРЕДМОВА

Атта Троль повстав пізньої осені 1841 р. і був уривками надрукований в «Elegante Welt», коли редактором там став знову мій приятель Генріх Лаубе. Зміст і форма поеми мусили відповідати смирним вимогам сеї часописі; я спочатку написав тільки ті глави, які могли бути надруковані, та й ті прийняли чимало змін. Я мав замір пізніше видати цілу поему досконало викінченою, але так діло й стало на сьому хвальному замірі, бо, як усім великим німецьким творам — Кельнському соборові, Шеллінговому богові, прусській конституції,— так повелося й Атта Тролеві, він ніколи не був викінчений. В такій невикінченій формі, сяк і так полатаного й тільки поверхово заокругленого, віддаю я його тепер публіці, покоряючись намаганням, що справді не від мене походять.

Атта Троль повстав, як уже сказано, пізньої осені 1841 р., в той час, коли ще не зовсім перешумів великий бунт, де найрізноманітніші вороги збивались в одну купу проти мене. Се був дуже великий бунт, і я ніколи б не повірив, що Німеччина може зростити стільки гнилих яблук, скільки мені тоді на голову полетіло! Наш рідний край справді благословенний край; правда, не ростуть в ньому ні цитрини, ні золоті помаранчі, та й лавр ледвеледве скніє на німецькому грунті, але гнилі яблука родять напрочуд рясно, і всі великі німецькі поети складали про се пісні. При тому бунті я мав згубити корону і голову, але не згубив ні тієї, ні другої, а всі безглузді обвинувачення, видумані, аби нацькувати на мене юрбу, ганебно розбились самі, і я навіть не потребував спускатись до того, щоб відповідати на них. Мою оборону взяв на себе сам час та й відповідні німецькі уряди,

мушу се вдячно признати, прислужились мені в сій справі чимало. Прикази арештувати мене, що на всіх станціях від німецької границі чекають з жагою повороту німецького поета, відновляються в належний спосіб об різдві святому, коли на різдвяних деревцях мирні (gemüttlich) ліхтарики сяють. Подорож по німецьких просторах спротивилась мені через таку непевність шляхів, тим-то я святкую собі різдво на чужині та й дні свої довершу на чужині, у вигнанні. Тим часом одважні борці за світло і правду, що винуватили мене в несталості та запобіганні, походжають собі дуже безпечно по рідній землі, як добре оплачені слуги уряду або як шановані достойники купецького стану, або як постійні члени якого клубу, де вони щовечора патріотично покріпляються виноградним соком батька Рейну та морем викоханими шлезвіг-гольштейнськими вустрицями.

Я з особливим заміром звернув увагу на те, в який час повстав Атта Троль. Тоді цвіла так звана політична поезія. Опозиція, мовляв Руге *, продала свою шкуру і стала поезією. Музам було гостро наказано не бити байдиків і не ловити гав надалі, а вступити на службу рідному краю, напр., маркитантками волі або прачками християнсько-германської національності. Надто здійнявся серед бардів в німецькому гаю той невиказний, неплідний пафос, той зайвий чад ентузіазму, що кидається, зневажаючи смерть, в океан загальностей і завжди нагадує мені того американського матроса, що впав у такий безмірний нестям від генерала Джаксона, аж виліз, врешті, на самий вершок щогли і скочив звідти в море, скрикнувши: «Я гину за генерала Джаксона!» Так, хоч ми, німці, ще й не мали тоді жодного флоту, однак мали багато повних нестяму матросів, що гинули за генерала Джаксона у віршах і в прозі. Талан був тоді дуже невигідним даром, бо наводив на підозріння в безхарактерності. Хворе безсилля знайшло собі врешті, після тисячолітнього медитування, велику зброю проти перевтомлених геніїв; власне, знайшло воно антитезу межи талантом та характером. Для великої юрби сливе особисто підхлібно було, коли говорилось таке: порядні люди бувають взагалі дуже поганими музиками, однак же добрі музики звичайно ніщо іншого, як порядні люди, отже, в світі головна річ порядність, а не музика. Тепер уже порожня голова несамовито товклась об повне серце, а головним козирем став напрям.

Я пам'ятаю одного тодішнього письмовця, що лічив собі в велику заслугу, власне, те, що він не вмів писати; за свій дерев'яний стиль він отримав срібну почесну чарку.

О вічні боги! тоді ж то саме й треба було боронити прав духа, надто в поезії. Коли ж така оборона була великим завданням цілого мого життя, то вже ж не міг я згубити її з очей у сій моїй поемі; отже, і тон, і зміст її були протестом проти плебісцитів сучасних трибунів. І справді, вже перші уривки, що були надруковані з «Атта Троля», зворушили жовч моїх героїв характеру, моїх римлян, що обвинуватили мене не тільки в літературній, але й в громадській реакції, навіть в зневазі найсвятіших людських ідей. Щодо естетичної вартості моєї поеми, то не боронив її тоді, як і тепер; я писав її для власної втіхи і забави химерним, маячливим стилем тієї романтичної школи, де я свої наймиліші, молоді роки прожив і нарешті свого вчителя одлупив *. З сього погляду, може, моя поема й негідна. Але ж ти брешеш, Бруте, ти брешеш, Кассію, та й ти брешеш, Азінію *, коли запевняєте, ніби мій жарт виміреннй проти тих ідей, що складають коштовний здобуток людськості і за які я сам стільки боровся і страждав. Ні, власне, через те, що поетові сі ідеї з'являються в найкращій ясності і величі, бере його непереможний сміх, коли він бачить, як грубо, недотепно та незграбно можуть виражатись ті ідеї у вузькодумних сучасників. Він жартує тоді з дочасної ведмежої шкури тих ідей. Є свічада, так нерівно одшліфовані, що навіть сам Аполлон одбивається в них карикатурою і зриває в нас сміх. Але ми сміємось тоді тільки з потвори, а не з бога.

Ще слово. Чи потребує ж особливого роз'яснення, що свавільна і жартівлива пародія одного Фрейліґратового вірша, зроблена комічною основою «Атта Троля», зовсім не має на меті зневаги поета? Я його високо ціню і тепер і залічую його до найзначніших поетів, які настали в Німеччині після іюльської революції. Його перший збірник віршів попався мені на очі дуже пізно, власне, в той час, як я складав Атта Троля. Може, се залежало від мого тодішнього настрою, що, власне, «Князь-мурин» розвеселив мене так. Сей твір, однак, прославився як дуже вдатний. Для читачів, що сього твору не знають,— можуть же й такі знайтись де-небудь в Хінах або в Японії, чи навіть над Нігері та Сенегалом,— для таких роблю примітку. Князь-мурин, що виходить з початку поеми з білого

шатра, немов якась місячна темрява, має чорну любку з чорним обличчям, обмаєним білими струсевими перами. Але в вояцькому запалі він її покидає, йде до бою з неграми, де гуде бубон, обвішаний черепами,— ох, там він знаходить своє чорне Ватерлоо, і переможці продають його білим. Тії тягнуть благородного африканця до Європи, і тут ми знаходимо його знову на службі у переїзного товариства комедіантів, що доручило йому бити в турецький бубон під час своїх мистецьких представлень. Отже, стоїть він там при вході на арену, сумний та поважний, і бубонить, але при тому думає про свою колишню величність, думає про те, що він був колись абсолютним монархом понад далеким, далеким Нігером, що він полював на лева, на тигра...

«Заплакав і вдарив! глухий то був гук,
Як бубон, загувши, розбився і впав з рук».

Писано в Парижу, в грудні 1846.

Генріх Гейне

Мотто:

Ось вийшов з блискучого свого шатра
Князь-мурин узброєний — в битву пора!
Так з брами блискучої хмар визира
Потьмарений місяць, мов темна мара.

«Князь-мурин», Фрейліграта *.

I

Геть оточене узгір'ям,
Темним, сміливим, стрімчастим,
Заколиханеє шумом
Диких піпистих потоків,

Розляглось, як мрія, красне
Котерé *. В домочках білих
Скрізь балкони; красні дами
Там стоять, сміються щиро.

Сміючися, споглядають
На базар строкатий, гучний:

Тож під дудочку танцюють
Там ведмедиця з ведмедем.

Атта Троль і чорна Мумма —
Звалась так його дружина —
Виступають, і від дива
Аж не тямляться всі баски.

Твердо, повагом, велично
Атта Троль танцює гордий,
Та дружиноньці кудлатій
Цноти й повагу бракує.

Так мені здавався часом
Той її танець канканом,
Бо при вискоках зухвалих
Grand' Chaumière [1] мені згадалась.

Навіть сам поводар жвавий,
Що її провадив в путах,
Теж, здається, зауважив
Неморальність того танцю.

І не раз за теє Мумму
Батогом він бив по спині,
І ревіла чорна Мумма,
Що аж в горах віддавалось.

Сей поводар мав на шапці
Шість мадонн, що боронити
Мали голову від кулі,
Ворога або й від кузьок.

А на плечах мав поводар
З олтаря покров барвистий,
Що служив за плащ у нього
І скривав ножі й пістолі.

Був ченцем колись поводар,
Потім ватагом злодійським;
Щоб і тим, і другим бути,
Став на службу в Дон Карлоса *.

---

[1] Розважальний заклад в Парижі (*франц.*).— *Ред.*

Як втікать Дон Карлос мусив
Разом з цілим товариством,
А найкращі паладини
Діла чесного шукали

(Пан Шнапганський * став письмовцем),
Тож тоді й наш лицар віри
Став ходить по всьому краю,
З ним же й Атта Троль, і Мумма.

І ведмеді танцювали
Перед людом на базарах.
На базарі в Котере
Атта Троль танцює в путах!

Атта Троль, що жив колись-то
Наче гордий князь дикарський,
На верхів'ях вільних гірських,—
Для юрби в долині скаче!

Так, за ті нікчемні гроші
Він танцює, він, що перше
Був величним, жах наводив,
Чув себе таким всесильним!

Як згадає ж молодощі,
Панство втрачене ліснеє,
Заревуть сумнії гуки
У душі у Атта Троля.

Сумно гляне він, мов чорний
Фрейліґратів мурин-князь,—
Той погано бив у бубон,
Сей же зле танцює з жалю.

Співчуття йому немає,
Тільки сміх. Сама Жюльєтта *
Засміялася з балкона
Розпачливим скокам звіра.

Бо нема в Жюльєтти в грудях
Почуття, вона француженка,
Врода — все для неї; справді,
Чарівна сама на вроду.

В неї погляди — то милий
Невід з проміння, в той невід
Наше серденько, мов рибка,
Попада, тріпоче й мліє.

II

Фрейліґратів мурин-князь
Якось так в запалі трахнув,
Не розваживши, в свій бубон,
Що, загувши, він розскочивсь.

Факт вражаючий! від нього
Затремтить усякий бубон!
Погадайте ж, що буває,
Як ведмідь розірве пута?

Раптом сміхи і музики
Заніміли, з жахом, з криком
Люд з базару геть посунув,
Дами всі побігли разом.

Так з невільничих кайданів
Швидше вирватись потрапив
Атта Троль. Він диким скоком
Геть по вулиці погнався.

Перед ним всі розступились.
Він же видерся на скелю,
Вділ з презирством подивився,
Потім зник поміж горами.

На порожньому майдані
Зосталася чорна Мумма
І поводар — він шалено
Кинув шапкою об землю,

Потоптав на ній ногами
Всі мадонни! Скинув плащ
І зоставсь, огидно голий.
Проклинати став ведмежу,

Чорну та бридку невдячність!
Бо вважав він Атта Троля
За товариша свойого,
Навіть вивчив танцювати.

Адже він тому ведмедю
Дарував життя! давали
Недаремне сто талярів
За ведмежу пишну шкуру!

І нещасна чорна Мумма
У німій стояла тузі
Та, благаючи, спиналась
Перед гнівним господарем.

Та господар той ще гірше
Розлютився, бив і лаяв:
«Ти, Христина-королева!
Пані Муноц! * ти, розпусто!»

Все те сталось в теплу, гарну
Пообідню годину;
Ніч, що потім наступила
Після дня, була розкішна.

Я просидів половину
Теї ночі на балконі,
При мені була Жюльєтта
І на зорі поглядала.

І промовила, зітхнувши:
«Кращі зорі сі в Парижі,
Як увечері зимою
Одбиваються в калюжах!»

III

Літня мрія! фантастичний,
Без мети мій спів, так само,
Як життя усе й кохання,
Як творець і всі створіння!

Бо для власної забави
Виграває і літає
По країні поетичній
Мій прудкий Пегас коханий.

Не цнотливая він шкапа,
Не робочий кінь міщанський
І не огир він партійний,
Що в нестямі рже й басує.

Золоті підківки має
Мій крилатий білий коник,
А вуздечку — низку перлів —
Я її пускаю вільно.

Ти неси мене, де хочеш!
У повітря, в гори-кручі,
Де клекочуть так потоки:
«Бійсь безодні божевілля!»

Ти неси в долини тихі,
Де дуби стоять поважні,
З-під коріння плине давнє
Джерело пісень солодких.

Хай я там води нап'юся,
Очі вмию,— ох, я прагну
Сеї чистої водиці,
Що видющим, мудрим робить,

Сліпоту здійма! Мій погляд
Бачить глибоко в проваллі
Атта Тролеву печеру!
Розумію, що він каже.

Дивно, як мені знайома
Видалась ведмежа мова!
Чи не чув я де тих гуків
У коханім ріднім краю?

IV

Ронсеваль *, долино славна!
Як твоє імення чую,
Затремтить, запахне в серці
Квітка синяя забута!

Постає країна мрії,
Що літ з тисячу, як зникла,
І великі очі духів
Глянуть так, що я злякаюсь.

Гомін, брязкіт, люта чвара!
Б'ються франки й сарацини;
Розпачливо і криваво
Сурма грає у Роланда!

У долині Ронсевальській
Видко «поруби Роланда»,—
Так прозвано їх, бо лицар,
Щоб собі пробить дорогу,

Так смертельно, тяжко вдарив
Тим своїм мечем Дюрандо
В скелю, що сліди зостались
І по сей день на камінні.

Тож в одній щілині темній,
Геть зарослій чагарями,
Ялівцем, лежить глибока
Атта Тролева печера.

Серед любої родини,
По трудах він спочиває
Після втоми, споглядання,
Подоріжжя світового.

Як то мило повернутись
До дітей, в печеру любу!
Дві дочки й синів чотири
Вкупі з Муммою зростив він.

Гарно вилизані доні
І русяві, мов попівни;
Хлопці бурі, лиш найменший
Одноухий син, той чорний.

Сей найменший був мазунчик
Материн, вона, з ним гравшись,
Відкусила в нього вухо
І, милуючи, пожерла.

Молодець він геніальний,
Має зграбність гімнастичну,
І такії робить штуки,
Мов штукар славутній Масман *.

Цвіт краєвої освіти,
Любить він лиш рідну мову,
Зроду він не вчив жаргону
Ні гелленів, ані римлян.

Свіжий, вільний, жвавий, гречний,
Він ненавидить всі мила,
Умивання — нову розкіш,
Так, як і дотепний Масман.

А найбільш він геніальний,
Як на дерево дереться,
Що над кручею із скелі
Із щілини виростає.

І на гору він вилазить,
Де вночі уся родина,
Коло батька посідавши
Розмовляє в тихий вечір.

І розказує їм батько,
Як він жив колись у світі,
Як людей, міста він бачив,
І терпів багато лиха,

Мов той славний син Лаертів *,—
Атта Троль лиш тим не схожий,
Що й дружина з ним ходила,
Вірна, чорна Пенелопа.

Атта Троль розповідає
Їм про славу колосальну,
Що, танцюючи мистецьки,
Залучив собі між людьми.

«І старі, й малі,— казав він,—
Аж не тямилися з дива,
Як, було, під гуки дудки
Він танцює на базарах.

А найбільше тії дами
(Знаються ж на тім найбільше!)
Страх плескали у долоні
І очима любо грали».

О мистецьке славолюбство!
З усміхом старий танцюра
Згадує, як свій талан
Уявляв він перед людом.

І в великому натхненні
Хоче ділом доказати,
Що не марний самохвалець,
А митець великий справді:

Миттю схоплюється з місця,
І спинається на диби,
І танцює, як давніше,
Той гавот, танець свій славний.

Мовчки всі, пороззявлявшись,
Поглядають ведмежата,
Як вистрибує їх батько
Дивно в місячному сяйві.

V

Між родиною в печері
На спині, слабий душею,
Атта Троль лежить, задумавсь,
Лапу ссе, гарчить невпинно:

«Муммо, Муммо, чорна перло!
Я тебе в світовім морі
Уловив, і в тім же морі
Я тебе згубив ізнову!

Чи з тобою я побачусь
В сьому світі чи на тому,
Де душа твоя від шерсті
Буде вільна й просіяє?

Ох! коли б я міг іще раз
Милу мордочку лизнути,
Любу Мумму ту солодку,
Наче вимащену медом!

Щоб хоч раз мені почути
Пах, що завжди від моєї
Мумми чорної походить,
Наче пахощі від рожі!

Ох! в кайданах Мумма гине,
В теї бридкої звірини,
Що людиною зоветься —
І кричить: я пан створіння!

Смерть і пекло! Тії люди,
Ті пани ясновельможні,
З високості, гордо, пишно
Поглядають вниз на звірів,

В нас жінок, дітей хапають,
В'яжуть, мучать нас, мордують,
Ще й провадять торг поганий
Шкурою і тілом нашим!

Ще й себе вважають в праві
Отакі бридкії вчинки
Над ведмедями вчиняти,
І зовуть се людським правом!

Людське право! людське право!
Хто ж се дав вам теє право?
Не натура ж, бо вона
Не бува ненатуральна.

Людське право! хто то дав вам
Привілегії отії?
Вже ж не розум, бо ніколи
Не бува він нерозумним.

Люди! та невже тим ліпші
Ви од інших, що їсте ви
Все печене та варене?
Ми — їмо сировину;

А вкінці виходить скуток
Все однаковий,— не їжа
Робить славним: той славетний,
В кого вчинки й думки славні.

Чи не тим ви, люди, ліпші,
Що наука й хист ведеться
Добре вам? Але ж і ми
В тім'я довбнею не биті.

Чи нема ж собак учених?
Або коней, що рахують,
Мов купці? чи ж не чудово
Зайці в бубон вибивають?

Чи бобри не мають слави
В гідростатиці віддавна?
Хто ж то винайшов клістири
Для людей, коли не буцли?

Чи ж осли не пишуть критик?
Чи комедії не грають
Мавпи? Хто ж є кращий мімік,
Як батавія, кіт морський?

Солов'ї чи ж не співають?
Де ж співець над Фрейліграта?
Хто співав про лева краще,
Як земляк його верблюд?

Танцюристий хист підняв я
Сам високо так, як Равмер *

Хист письмацький: чи ж не гірше
Пише він, ніж я танцюю?

Люди, чим же так ви ліпші
Нас? Високо ви несете,
Голову, та в голові
Думки низькії снуються.

Люди, чи не тим ви ліпші
Нас, що маєте ви шкуру
Гладку й слизьку? поділяйте ж
Із гадюками ту вроду.

Людський рід, двоногі змії!
Розумію я, для чого
Одіж вам! Чужою шерстю
Криєте гадючу нагість.

Діти, діти! стережіться
Від безшерстої потвори!
Дочки! не впевняйтесь тому
У штанах бридкому звіру!»

Дальш доводити не хочу,
Що ведмідь в своїй зухвалій
Нісенітниці провадив,—
Ніби звірі людям рівні.

Бо таки ж нарешті сам я
Чоловік, і я не хочу
Переказувать бридню,
Бо нарешті се ж образа!

Чоловік я сам, і ліпший,
Ніж усі другії звірі;
І користі свого стану
Я ніколи не зречуся.

І до бою з кожним звіром
Стану й буду битись вірне
За людей і за святеє
Природженне людське право.

VI

Але, може, то й корисно
Нам, створінням вищим, ліпшим
На землі від звірів інших
Знати, що гадають нижчі.

Так, в тих низьких, темних, бідних
Сферах нижчої громади
Поміж звірів всюди чути
Гордість, лихо й нарікання.

Все природне, історичне,
Все звичайне, справедливе,
Всім літ з тисячу відоме,—
Одверта зухвала морда.

Молодим старії гордо
Все гарчать про злу науку,
Що загрожує культурі
І гуманності на світі.

«Діти! — Атта Троль гукає
І качається по голім
Незастеленому ложі,—
Нам належиться прийдешність!

Якби всяк ведмідь, всі звірі
Та були моєї думки,
Ми б, злучивши наші сили,
Подолали б всіх тиранів.

Якби дикий вепр з'єднався
Із конем, а слон, як брат,
Хоботом своїм обняв би
Роги чесному волові,

Вовк з ведмедем різних мастей,
Мавпа з цапом, навіть заєць,—
В товариство всі з'єднались,
Перемога б стала певна.

Згода, згода! се найперше,
Що нам треба. Поодинці
Нас потопчуть,— але вкупі
Ми гнобителів затопчем.

Згода, згода! — переможем,
Скинемо те горде панство
Монополії бридкої!
Буде звірське праве панство.

Головні закони — рівність
Всіх створіннів божих,— дарма,
Хто якую віру має,
Хто на масть який, чим пахне.

Рівність правая! осел в нас
Буде вищим урядовцем,
Лев при тому часом мусить
До млина мішки возити.

Щодо пса, то, правда, єсть він
Здавна вже послугач людський.
І багато тисяч років
Як собака жив між людьми;

Але в вільнім краю верне
Він собі права одвічні,
Що не мають буть зламані,
Скоро він придбає слави.

Так, жиди в нас навіть мусять
Право рівності одержать,
І закон їх постановить
Нарівні з другими звірми.

Тільки танець на базарах
Заборонений їм буде,—
Заборону сю роблю я
В інтересі мого хисту.

В раси їхньої немає
Почуття до стилю,— в танці
Пластики нема, а сеє
Смак псує поміж народом».

VII

Сумно в логові сумному,
В колі рідному сидить
Атта Троль, той ворог людський,
І реве, і зуби скалить:

«Люди, наволоч химерна!
Все вам смішки! — ваші смішки
І кормига ваша бридка
Згине хутко в день великий!

Обража мене найгірше
Рух отой кисло-солодкий
В них на мордах,— не терплю я
Того усміху людського!

Як на білому обличчі
Я побачу рух сей клятий,
Повертаються від злості
В животі в мене всі кишки.

Ще зухваліше, ніж в мові,
Виступає в тій усмішці
Вся глибока безсоромність,
Що сидить у людських душах.

Все посміхуються! Навіть
І тоді, коли повинні
Найповажніш буть,— у хвилю
Урочистую кохання!

Все посміхуються! В танці —
Й там сміються! Зневажають
Тим сей хист, а він повинен
Завжди культом буть поважним.

Так, танець за давніх-давен
На меті мав благочестя;
І жреці кругом престолу
Йшли, було, в святому колі.

При ковчезі заповітнім
Танцював колись Давид;
Танець був служінням богу,
То — молилися ногами!

Отже, й я танець так само
Розумів, як танцював я
На майданах перед людом —
І придбав собі тим слави.

Слава та, я признаюся,
Завдавала серцю втіхи;
Бо від ворога почути
Дивування — любо нам!

Та вони й в ентузіазмі
Усміхаються! Безсилий
Проти них той хист танечний,
Легкодушні люди завжди!»

VIII

Часто в світі чесні люди
Не конечне гарно пахнуть,
Слуги ж панські уживають
Завжди амбру та лаванду.

Від людей, душею чистих,
Часто тхне зеленим милом,
На негідному ж створінні
Аж блищить олій рожевий.

Хай же носа не копилить
Любий мій читець, коли він
В Атта Тролевій печері
Не згада арабських спецій.

Хай побуде він зо мною
В душнім та важкім повітрі,
Де герой мій своєму сину
Мов із хмари промовляє:

«Сину, сину мій мизинний!
Притулись до морди батька
Ти своїм єдиним вухом,
Вислухай поважне слово!

Стережись від людських думок,
Бо загубиш душу й тіло!
Між всіма людьми немає
Справедливої людини.

Німці перш були порядні,—
Ті сини Туїскіона *
Наші родичі віддавна,—
Отже й тії зледащіли:

Віру стратили й побожність,
Атеїзм вони провадять...
Сину, сину, стережися
Бауера й Фейєрбаха! *

Та не будь ти атеїстом,
Незвіром, що без поваги
До творця,— бо то ж творець
Нам створив сей світ великий!

Угорі і сонце, й місяць,
І зірки усі,— хвостаті
Так же само, як безхвості,—
Все то одсвіт його сили.

Долі і земля, і море —
То луна святої слави,
На землі створіння кожне
Почува величність бога.

Навіть щонайменша кузька
В бороді у богомільця
З мандрівцем іде на прощу,
Вічному хвалу співає!..

Там у зорянім наметі,
На престолі золотому,
Владар наш сидить величний,—
Се ведмідь здоровий білий.

Біла, наче сніг, без плями,
Ясна шерсть його; над чолом
Діамантова корона,—
Небеса всі осіяла.

Скрізь гармонія в обличчі
І діла німії думок;
Тільки берлом він порушить —
І лунають співом сфери.

А в ногах сидять лагідно
Ведмеді святі, що в світі
Тихо все терпіли,— в кігтях
Держать мученицькі пальми.

Часом інший раптом скочить,
Потім другий, святим духом
Зрушений, і — глянь! — танцюють
Дивний танець урочистий...

Ласки божої проміння
Заміня талан їм в танці
І, раюючи душею,
Виплигнуть хотять із шкури!

Чи то й я, Троль недостойний,
Буду гідний того щастя,—
Від земної злої долі
Перейти в той край відради?

Чи й мені перед престолом,
Там, у зорянім наметі,
Танцювати доведеться
З пальмою, в промінні слави?»

IX

Мов язик червоно-ярий,
Що той чорний Фрейліґратів
Негрський князь з досади люто
Витріщає з чорних уст,—

Вийшов місяць так із темних
Хмар небесних. Десь далеко
Б'ють джерела невсипущі,
Цілу ніч вони лютують.

Атта Троль стоїть самотньо
На шпилі, на любій скелі,
Самітний реве на кручі,—
Свище вітер опівночі.

«Так, ведмідь я! я ведмідь той,
Що незграбою, кудлаєм,
Ревуном і товстолапим,
І бог зна ще як взивають!

Так, ведмідь я! я ведмідь той!
Я опудало отеє,
Я той дурень, що приймає
Ваші посміхи й наругу!

Я на глум вам здавсь! і мною ж,
Мов яким страшилом, завжди
Дітвору лякати звикли,
Дітвору ледачу людську.

Я посміховище отеє,
Що баби в казках виводять,
І я вголос визнаю се
Перед всім нікчемним людом.

Чуєте ви всі? — ведмідь я!
Свого ж роду не стидаюсь,
Я пишаюсь, мов походжу
Від Мойсея Мендельсона!» *

X

Постаті суворі й дикі
Десь бредуть на четвереньках
І дорогу пробивають
В темнім гаю опівночі.

Батько Атта Троль ступає,
З ним синочок одноухий.
Там вони спинились в гаю,
Де лежить кривавий камінь.

Атта Троль реве: «Сей камінь —
Се алтар; отут друїди *,
Ще за часів бузувірства,
Для богів — людей вбивали.

О страшенная бридота!
Як подумаю, то дибом
Шерсть мені встає на спині,—
Лити кров для слави бога!

Правда, що тепер мудріші
Люди стали,— не вбивають
Одне одного в догоду
Богові й небесним силам!

Не побожне божевілля,
І не мрії, і не дурість,—
Заздрість тільки й самолюбство
До гризні людей призводить.

Всі навзаводи спішаться
До розкóшів сього світу,
Скрізь гармидер, колотнеча,
Кожний з них для себе краде!

Хтось один — маєток спільний
Для себе загорне в спадок,—
Та й кричить, що має право,
Право власності й маєтку!

Право власності й маєтку!
О брехні й крадіжки право!
З дурістю лукавство сплести
То людина тільки вміє.

Бо натура не створила
Жодних владарів; без сховів,
Без кишень на наших шкурах
Всі на світ ми породились.

I ні в кого з нас немає
Природжених тих мішечків,
Щоб росли на шкурі зверху,
Де б ми крадене ховали.

Тільки те створіння гладке,
Що в чужую шкуру штучно
Одягається,— те вміє
Штучно й торбу змайструвати.

Схов, кишеня! неприродна
Та кишеня, як і власність,
Як і право на маєтки,
Злодіяки тії люди!

Ненавиджу я їх палко!
Се прийми ти, сину, в спадок.
Мусиш тут, при алтареві,
Присягнуть ненависть вічну!

Ворогом будь злому кодлу,
Що в кормизі нас тримає,
Не прощай ти їм довіку.
Присягай же тут, мій сину!»

Син присяг, як в давні часи
Ганнібал *. А місяць страшно
Освітив промінням жовтим
Камінь той і мізантропів...

Іншим часом розкажу вам,
Як ведмедик той дотримав
Свого слова; наша ліра
Вславить теє в іншій пісні.

Що ж до Атта Троля, власне,
Ми його тепер покинем,
Чим пізніше пустим кулю,
Тим вона певніше влучить.

Бо вже всі розвідки слідчі
Скінчені. Злочинцю лютий
Проти маєстату люду,—
Завтра виступлять на тебе!

XI

Наче сонні баядери,
Гори дивляться холодні
В сорочках з туману білих,
Що колише ранній вітер.

Але хутко їх розбудить
Сонця бог, промінням скине
Покриття із них останнє
І нагу красу осяє.

Раннім ранком ми з Ласкаро
Подались на полювання
На ведмедя. Уполудні
Ми до Pont d'Espagne [1] дійшли.

Так місток звуть, що провадить
Від французів до іспанців;
Тії варвари західні
Літ на тисячу одстали,

Літ на тисячу одстали
Від нових звичаїв світу;
Наші варвари на сході —
Ті одстали лиш на сто літ.

Тихо й сумно покидав я
Землю славную французьку,
Рідний край святої волі
І жінок, мені коханих.

Серед Pont d'Espagne убогий
Там сидів іспанець,— злидні
Крізь дірки плаща світились,
Злидні і в очах світились.

Він старую мандоліну
Сіпав пальцями худими;
Прикрий дренькіт відбивали
Кручі,— наче насміхались.

---

[1] Іспанського мосту (*франц.*).— *Ред.*

Він раз по раз нахилявся
Над безоднею й сміявся,
Грав дедалі все безладніш
І співав слова такії:

«Маю я в моєму серці
Золотий маленький столик,
Там при столику маленькім
Золотих стільців чотири.

На стільцях маленькі дами,
Золотії стрілки в косах,
Всі сидять і грають в карти,
Тільки Клара виграє.

Виграє й сміється хитро.
Ох, в моєму серці, Кларо,
Будеш завжди вигравати,
Бо всі козирі ти маєш».

Далі йдучи, сам до себе
Говорив я: «Божевілля
Там співа на тому мості,
Що в Іспанію провадить.

Чи то хлопець той єсть образ
Думок двох країн сусідніх,
Чи він, може, свого люду
Неподобний заголовок?»

Перед вечором дійшли ми
До нещасної Посади,
Там же ollea-potrida [1]
Парувала в брудній мисі.

Там же їв я і garbanzos [2]
Тверді й тяжкі, наче кулі,
Що й для німця вже нестравні,
Хоч і зріс він на галушках.

---

[1] Страва з овочів та м'яса (*іспан.*).— *Ред.*
[2] Галушки з горохового борошна; страва бідняків (*іспан.*).— *Ред.*

Ліжко теж було до пари
Кухні тій. Блощиць в нім сила,
Мов наперчено. Блощиця —
Найлютіший ворог людський!

Гірш, ніж сильний натиск гніву
Тисячі слонів сердитих,
Злість єдиної блощиці,
Що по вашім ліжку лізе.

Дать себе кусати тихо —
Се погано,— тільки ж гірше
Роздушить її, тоді вже
Не заснете цілу ніч.

Найстрашніша річ на світі
Бійка з поганню тією,
Із блощицями змагання,
Що за зброю мають сморід!

XII

Що вигадують поети
Навіть тихі! де ж,— говорять
І співають, що натура —
Се велика церква божа;

І краса тієї церкви
Славу господа ясує;
Місяць, сонце й зорі висять
Під склепінням, наче лампи.

Хай так буде, добрі люди!
Та признайтеся — в тій церкві
Сходи дуже невигодні,
Препогані, подлі сходи!

Те влізання та злізання,
Те стрибання й дряпанина
По камінням — се мені
Томить душу, томить ноги.

Поруч мене йшов Ласкаро,
Довгий та блідий, мов свічка!
Не говорить, не сміється
Той умерлий син відьомський.

Так, бо кажуть, що він мертвий,
Вмер давно, а тільки мати,
Та Урака,— чарівництвом
Ще держить його на світі...

Ой ті проклятії сходи!
Як в безодню не злетів я,
Як зостались в'язи цілі,—
Того й досі не збагну я.

А джерела гомоніли!
Вітер так ялини шарпав,
Аж гули! Зненацька збіглись
Темні хмари... от негода!

У хатиночці рибальській
Близько Lac de Gaube [1] знайшли ми
Врешті захист і форелі;
Лепська риба ті форелі!

Там сидів на м'якім кріслі
Сивий дід, старий рибалка,
Дві хороші сестрениці,
Мов ті ангели, при ньому.

Ангели гладкі, фламандські,
Наче вискочили з рамок
Рубенсових: злотокосі,
Ясноокі, заживненькі.

На червоних щічках ямки,
Хитрощі на них сміються,
Тіло міцне та розкішне,
Так що й страх бере і втіха.

Гожі, милії створіння!
Так вони змагались любо:

[1] Озера Гобе (*франц.*).— *Ред.*

Що дать пить слабому дядьку,
Що йому більш до сподоби?

Ось одна приносить склянку
З цвітом липовим вареним,
Друга конче напосілась
Напоїти бузиною.

«Та не хочу я нічого! —
Дід покликнув нетерпляче.—
Дайте лиш вина, то краще
Я гостей ним почастую!»

Чи було вино то справді,
Що я пив при Lac de Gaube,
Я не знаю. В Брауншвейгу
Я б гадав — погане пиво.

Чорний був той міх козиний,
І смердів він надзвичайно,
Дід же пив вино так втішно,
Звеселився й поздоровшав.

Розказав нам про події
Переносчиків, бандитів,
Що по волі проживають
У дібровах піренейських.

Ще і давніх розповідків
Знав багато дід, між іншим
Розказав, як в давні часи
Бились велети й ведмеді.

Так, то велети й ведмеді
Там змагалися за владу,
За долини та за гори,
Поки люди не настали.

Люд прийшов, і повтікали
Велети всі геть з країни,
Збиті з толку; мало мозку
В головах таких великих.

Ще ж говорять: тії дурні
Як допхалися до моря
І побачили, що небо
В хвилях синіх одбивалось,

То й подумали на море,
Що то небо,— і сунули
Хутко, мавши віру в бога;
Там усі і потопились.

А ведмедів, що зостались,
Чоловік тепера нищить,
І щороку менше й менше
Зостається їх по горах.

«Так одні,— старий промовив,—
Другим місце одступають,
А як наші люди згинуть,—
Панство карликів настане,

Тих людців лукавих, мудрих,
Що тепер живуть у горах,
Золоті багаті руди
Все копають та збирають:

Як вони з гір виставляють
Хитрі голови маленькі,—
Сам при місяці я бачив,—
Жах мене брав за прийдешність!

Влада грошей і дрібноти!
Ох, боюсь, що наші внуки,
Мов ті велети дурнії,
В небо-море повтікають!»

XIII

Між горами в чорній балці —
Озеро, вода глибока.
З неба смутно поглядають
Бліді зорі. Ніч і тиша.

Ніч і тиша. Плескіт весел.
З тихим плеском, таємничо
Плине човник. Замість діда
Перевозять нас дівчата.

Зручно правлять. У темноті
Часом блискають при зорях
Їхні дужі, голі руки
І великі сині очі.

Край мене сидить Ласкаро,
Як і перш, блідий, мовчазний.
Жах пройняв мене,— я здумав!
Чи один він тільки мертвий?

Може, я і сам вже мертвий,
І пливу тепер під землю
З марищами поруч себе
У холодне царство смерті?

Може, озеро — то темні
Хвилі Стіксу? * Прозерпіна *
По мене замість Харона,
Може, сих служниць послала?

Ні, я знаю, ще не вмер я,
Ще не згас — в душі у мене
Ще горить, палає, грає
Полум'я життя живеє.

Сі дівчата, що веслують
І зручненько правлять, часом
Бризкають водою в мене,
І сміються, і пустують —

Сі дівки здорові, свіжі,
Се не марища непевні,
Не кошачі душі з пекла,
Не служниці Прозерпіни!

Щоб допевнитися добре,
Що вони не з того світу,
Що я сам живу і чую,
Я себе запевнив ділом,

Притулив уста хутенько
До тих ямочок на щоках,
І я зважив зараз в думці:
Як цілую, то живу!

А на березі іще раз
Цілував дівчаток любих;
Бо вони за переправу
Тільки сю приймали плату.

XIV

В сяйві-золоті сміються
Фіалковії узгір'я,
А на пригорі сільце,
Мов гніздечко, чепурнеє.

Видряпавсь туди я — бачу,
Що старі всі полетіли,
А зосталась дома тільки
Молодь, що літать не вміє.

Гарні хлопчики й дівчатка,
Всі закутані в червоні
Й білі хусточки вовняні,
Всі вони в весілля грались.

Я грання не перебив їм,
Бачив, як той закоханець,
Князь-пацюк [1], став на коліна
Перед кицькою-княжною.

Бідний князь! До шлюбу стане
З кралею. Мурчить суворо,
Укусила, потім з'їла;
Миш сконала, гра пропала.

Цілий день сливе пробув я
З дітьми, з ними розмовляв я
Дуже щиро. Знать хотіли
Діти, хто я й чим займаюсь?

---

[1] Пацюк — миш, щур.

«Друзі,— мовив я,— німецька
Та земля, де я вродився;
Там багато є ведмедів,
Отже, я собі мисливець.

Облупив я не одного
З тих ведмедів, так за теє ж
Шарпали-таки не мало
І мене ведмежі кігті.

Ті невилизані дурні,
Що я з ними битись мусив
В себе в милім ріднім краю,
Хутко вже мені обридли.

І сюди помандрував я
Звіра кращого шукати;
Хочу спробувати сили
На великім Атта Тролі.

Отакий сперечник славний
Варт мене. Ох, в ріднім краю
Часом я з такими бився,
Що й за перемогу сором!..»

Як прощавсь я, танцювали
Всі малі навколо мене
І співали в тому крузі:
«Girofflino, girofflette!» [1]

І, хизуючись, до мене
Уклонилась наймолодша
Двічі, тричі, штири рази
І тоненько заспівала:

«Короля коли зустріну,
Я йому вклонюся двічі,
Як зустріну королеву,
То вклонюся їй аж тричі.

---

[1] Жирофліно, жирофлетте! *(франц.)*.— Приспів у французьких дитячих піснях без конкретного змісту.— *Ред.*

Як же шлях мені заступить
Чорт з рогами, то вклонюся
Двічі, тричі, штири рази...
«Girofflino, girofflette!»

«Girofflino, girofflette!» —
Залунав гурток, химерно
Вирував навколо мене
Їх танок, бриніли співи.

Як зійшов я у долину,
Здалека лунало мило,
Мов пташине щебетання:
«Girofflino, girofflette!»

XV

Величезні кручі, скелі,
Скрізь потріскані, побиті,
Дивляться, немов потвори,
З давніх-давен скам'янілі.

Дивно! сиві хмари в'ються
Понад ними, наче тіні,
Мов бліді наслідування
Тих фігур камінних диких.

Здалека потік лютує,
Вітер виє між горами!
Гучний гомін, невмолимий
І фатальний, наче розпач.

Скрізь непевна самотина!
Чорна галич посідала
На кривих старих ялинах,
Важко б'є слабкими крильми.

Поруч мене йде Ласкаро,
Мовчазний, блідий; та й сам я
Був, неначе божевілля,
Рядом з смертею лихою.

Бридка, дика то містина,
Певне, проклята! Здається,
Кров я бачу на корінні
Там, під деревом струхлілим.

У тіні стоїть хатина,
Вросла в землю, соромлива,
Наче з боязким благанням
Дивиться убога стріха.

Люди, що у тій хатині,
То каготи, то зостанки
Племені *, що у темноті
Доживає вік злиденно.

В серці басків ще і досі
Не зникає обридливість
До каготів. Темний спадок
Давніх темних часів віри.

У Баньєрському * соборі
Є маленька хвіртка в гратах;
Паламар казав,— ті двері
Зроблені задля каготів.

Бо вони колись не сміли
Входить в інші двері в церкву,
А скрадались потихеньку
В божий дім на бічні двері.

Там на низькому ослоні
Осторонь кагот молився,
Мов заражений, окроме,
Одрізнившись від громади.

Та свічки церковні ясно
Й весело тоді горіли,
Світло теє розганяло
Марища віків середніх.

Надворі зоставсь Ласкаро,
Я ж зайшов у низьку хату
До кагота. І подав я
Руку братові, як друг.

Я поцілував дитину,
Що, до грудей його жінки
Причепившись, жадно ссала,
Павуком слабим здавалась.

XVI

Глянути на те верхів'я
Здалека,— воно сіяє,
Наче в злоті, в кармазині,
Гордо в сонячнім промінні.

Але зблизька геть зникає
Та краса,— так і при інших
Всіх земних дивах буває —
Дурять нас ефекти світла.

Зблизька злото й кармазини —
Ах! то тільки марний сніг!
Марний сніг,— журливо, тихо
Нудиться він в самотині.

Ставши там вгорі, почув я,
Як рипів той сніг нещасний
І байдужим, зимним вітром
Скаржився на білі злидні.

Він зітхав: «Ох, як тут довго
Лізе час у цій пустині!
Сі години безконечні!
Кожна з них замерзла вічність.

Ох, я бідний сніг! Якби ж то
Міг я геть з сього верхів'я
На долину тую впасти,
На долину, вкриту квітом!

Я б розлився там потоком,
Дівчина з села найкраща
З усміхом собі вмивала б
Личко хвилею моєю.

Так! і, може б, я поплинув
Аж у море, там я став би
Перлою, тоді я міг би
Буть оздобою в короні!»

Я почув ту річ і мовив:
«Любий снігу, я не знаю,
Чи тебе спітка в долині
Отака велична доля.

Заспокойся! Мало хто в нас
Перлою стає,— скоріше
Міг би ти в калюжу впасти
Та й зробитися болотом».

Поки я такії речі
Промовляв до того снігу,
Стрілив хтось, і з височості
Впав додолу темний шуляк.

То був жарт мого Ласкаро,
Жарт мисливський. Вид в Ласкаро
Був поважний, нерухомий.
Тільки йшов димок з рушниці.

Мовчки вирвав він перо
Птахові з хвоста й, за шапку
Гостроверху застромивши,
Далі він собі подався.

Дуже прикрий був то вигляд,
Коли тінь з пером на шапці
По снігу нагірнім білім
Довга й чорна посувалась.

XVII

Є долина, мов провулок,
Звуть її «дорога духів»;
Стрімкі бескиди знялися
Вгору по обидва боки.

Там, на кручі найстрашнішій,
Високо стоїть на чатах
Хатка, де живе Урака;
Я пішов туди з Ласкаром.

З матір'ю держав він раду,
Таємничую, на мигах,
Як би того Атта Троля
Приманити і забити.

Слід його ми добре взнали,
Не втече від нас тепера.
Вже тобі тепер не жити
На сім світі, Атта Тролю!

Чи стара ота Урака
Справді відьма знаменита,
Як то люди піренейські
Поговорюють про неї,

Не берусь я того зважить.
Знаю тільки, що подоба
То непевна. І непевний
Погляд тих очей червоних.

Злий, проникливий той погляд.
Кажуть люди, що як гляне
На корову,— в ту ж хвилину
Молоко в корови згине.

Запевняють, що їй треба
Лиш погладити рукою,
Щоб свиня пропала сита,
Або навіть віл здоровий.

За такі її злочинства
Люди часто позивали
До судді, але суддя той
Був новітній вольтер'янець.

Світським був він чоловіком,
Легким мислями, без віри,
Одвертав скептично скарги,
Навіть часом насміхався.

Працю теж Урака має
Чесную, про людське око:
Продає гірськеє зілля
Та набитих клоччям птахів.

Тож була тих натуралій
Повна хата. Страх як пахло
Блекотою, бузиною,
Різним зіллям та корінням.

Шуляків там збір великий
Виставовлено чудово,
Все з розпущеними крильми,
З величезними дзьобами.

Чи то пахощі від зілля
В голову мені вступили?
Тільки моторошно стало,
Як побачив я тих птахів.

Може, то закляті люди,
Може, їх лихії чари
Обернули в сих набитих
Нещасливих мертвих птахів.

Дивляться так нерухомо,
Жалібно та нетерпляче,
І, здається, часом скоса
Погляд кидають на відьму.

Та вона, ота Урака,
Біля коминка присіла
Вкупі з сином, із Ласкаром,
Топлять оливо, ллють кулі.

Ллють вони згубливі кулі,
Щоб забити Атта Троля.
Як же прикро пломінь блиска
На відьомському обличчі!

Шепче тонкими губами
Раз у раз, але без гуку.
Певне, то вона чарує,
Щоб вдалися добрі кулі.

Усміхається й киває
Часом синові. Ласкаро
Діло робить, все поважний
І мовчазний, наче смерть.

І мені враз млосно й жаско
Стало в хаті, освіжитись
До вікна пішов я й глянув
На широкую долину.

Що я там в той час побачив,—
А було то в час північний,—
Розкажу про те по правді
І гарненько в главах дальших.

XVIII

Місяць був якраз уповні
В ту непевну ніч на Йвана,
Як мисливська дика зграя
По «дорозі духів» гналась.

Стоячи в гнізді відьомськім,
Я з вікна міг дуже добре
Бачить поїзд тих привидів,
Як летів він по долині.

Вибрав я хороше місце,
Досхочу міг надивитись
На непевную забаву
Виходців із того світу.

Ляск нагайок, свист, гукання!
Кінське ржання, брех собачий!
Сміх і гук мисливських сурем!
Як то весело лунало!

Мов переднє військо, бігла
Дичина чудна юрбою,
Дикі вепрі та олені,—
Мчала вслід собача метка.

Там мисливі з різних сторін,
Та й зовсім із різних часів,—
При Німвроді Ассірійськім *
Був, наприклад, Карл Десятий *.

Мчали всі на білих конях,
Наче буря. Поспішали
Піші ловчії з хортами,
Тут же з посвітами джури.

Пізнавав я не одного
В навісній тій зграї: лицар,
Що в злотистій зброї сяяв,
Не король же то був Артус? *

Чи ж не з Данії Ож'є *
Там у панцирі зеленім
Зеленів так, що здавався
Наче жаба весняна?

Там були й герої думки,
Їх пізнав я там багато.
Взнав я нашого Вольфганга *
По блискучих ясних очах.

Бо, проклятий Генгстенбергом *.
Він не може спати в гробі,
А з поганською ордою,
Мов живий, полює буйно.

Там по усміху лагіднім
Я пізнав теж і Вільяма *;
І його теж пуритани
Прокляли; тепер сей грішник

Мусить в дикій юрбі їздить
На коневі вороному.
Біля нього близько їхав
На ослі хтось — боже правий!

По набожній, в'ялій міні,
По нічній шапчині білій,
По тривозі духа взнав я
Свого друга Франца Горна *.

Ба, на славного Шекспіра
Коментарії писав він,—
Мусить їздить з ним по смерті
В заметні у дикій зграї!

Мусить їздить Франц мій тихий!
Він, що ледве смів ходити,
Він, що тільки й оживлявся
У балачці та в молитві!

Що почнуть панни старії,—
Він од них не мав спокою,—
Скам'яніють, як почують,
Що вже Франц — мисливець дикий!

Коні вчвал пішли — і глянув
З посміхом Вільям величний,
Як нещасний коментатор
На ослі за ним трусився;

Збитий, втомлений, чіплявсь він
До сідла свого ослятка,
Та й по смерті, як в житті,
Вірно автора держався.

Вглядів я і дам чимало
В навіснім гурті привиддів,
Більше все хороші німфи,
Молоді, стрункі та гарні.

Всі вони сиділи верхи,
Всі міфологічно голі,
Лиш волосся кучеряве
Золотим плащем їх крило.

Всі уквітчані вінками,
Всі одкинулись зухвало,
В гордовитих смілих позах,
А в руках держали тірси.

Біля них я вглядів скілька
Дам, убраних призвоїто,
Ті були у дамських сідлах,
Соколів в руках тримали.

Мов пародія, за ними
На худих мізерних шкапах
Їхав гурт комедіантський
Смішно вбраного жіноцтва.

Чарівні були обличчя,
Тільки трошки безсоромні.
Розмальовані безстидно,
Всі кричали, мов скажені.

Як то весело лунало!
Сміх і гук мисливських сурем!
Кінське ржання, брех собачий!
Ляск нагайок, свист, гукання!

XIX

Мов прекраснеє трійзілля,
Поміж поїздом ясніли
Три вродливиці — ніколи
Не забуду я їх, любих!

Я пізнав одну з них легко,
Молодик над чолом мала,
Горда, мов камінна постать,
Та величная богиня.

Підперезана високо,
Груди й бедра ледве вкриті,
Світло місяця й походнів
Миготить на білім тілі.

Їй лице, як мармур, біле,
І холодне теж, як мармур.
Страх бліді та нерухомі
Ті суворі праві риси.

Тільки там, у чорних очах,
Пломенів огонь пекельний,
І страшний, і дивно любий,
Осліпляючий, жеручий.

Як змінилася Діана! *
За її цноту і гордість
Актеон * зробивсь оленем,
Здавсь собакам на поталу!

Тож покутувати мусить
У галантнім товаристві.
Наче прокляте привиддя,
Уночі літа в повітрі.

Пізно вже, та тим міцніше
В ній жага заговорила,
І горить вона їй в очах,
Наче той вогонь пекельний.

Жаль їй втраченого часу,
Як були коханці кращі,—
А тепер надолужати
Треба вартість хоч числом.

Поруч їхала вродлива,
Що не мала вже тих правих
Грецьких рисів, та була в ній
Кельтська жвавість і моторність.

То була Абунда-фея *,
Я пізнав її одразу
По солодкій тій усмішці,
По дурнім та щирім сміху!

Личко повне і рум'яне,
Мов малюнок майстра Греза [1] *,
Ротик сердечком, одкритий,
І чудові білі зуби.

Вдягнена в блакитну сукню,
Що по вітру хвилювала;
Навіть у найкращих мріях
Я плечей таких не бачив.

Мало я з вікна не плигнув,
Щоб її поцілувати!

---

[1] Greuze.

І було б то дуже кепсько,
Бо скрутив би в'язи певно!

Ох! вона б лиш засміялась,
Коли б я в провалля кинувсь
І в крові упав до ніг її...
Ох! я знаю сміх той добре!..

Хто ж та третя гарна жінка,
Що мені вразила серце?
Чи й вона була чортиця,
Як ті постаті обидві?

Чи то д'явол, чи то ангел
Я не знаю. Бо з жінками
Не вгадаєш, де в них ангел
Одрізняється від чорта.

Вид палкий і помарнілий,
А в очах південні чари,
Шати пишні та коштовні,
Мов в казках Шехерезади.

Устонька, немов гранати,
Вигнутий лілейний носик,
А гнучка, стрункая постать,
Наче пальма та південна.

В неї кінь високий, білий,
Золоту його вуздечку
Скороходи-маври держать,
Що біжать біля княгині.

Справді, то була княгиня,
Іудейськая цариця,
Ірода прекрасна жінка,
Що Хрестителя згубила *.

То ж вона за гріх кривавий
Проклята; нічним привиддям
До страшного суду мусить
Їздити у зграї дикій.

На руках вона тримає
В мисі голову Івана,
Раз у раз її цілує,
Так, цілує у нестямі.

Бо вона любила Йвана,—
Сього в Біблії немає,
Та народний є переказ
Про кохання те криваве.

Зрозуміть інакше трудно
Дивну примху теї дами:
Жінка зроду не скарає
Нелюба такою смертю.

Може, гнівалася трошки
На коханця, то й скарала;
Як побачила ж по тому
Любу голову на мисі,

Заридала і умерла
Від кохання й божевілля
(Плеоназм! адже кохання
Все одно, що божевілля!).

І тепер у зграї дикій
Завжди возить за собою
Тую голову криваву,—
Та з жіночим пустуванням

Підкида її угору
І сміється, мов дитина,
Кине, потім знов уловить
Дуже зручно, наче пилку.

Як поз мене проїздила,
Глянула вона й кивнула
Так зальотно і жадібно,
Що мені зов'яло серце.

І, хвилюючи в повітрі,
Зграя тричі пролетіла,
Кожний раз мене вітало
Те привиддя чарівне.

I коли вже зграя зникла,
I замовк останній гомін,
Все мені палило мозок
Теє любеє вітання.

Цілу ніч я потім кидавсь
Змучений, зовсім знебулий,
На соломі — бо перини
Не було в Ураки в хаті.

Все гадав я: що то значить
Те кивання таємниче?
Нащо глянула на мене
Любо так Іродіада?

XX

Сонце сходить, кида стріли
Золоті в тумани білі,
Що, мов ранені, червоні,
У блискучім сяйві гинуть.

От настала перемога,—
День, неначе тріумфатор,
Просіявши в повній славі,
Став на голову узгір'я.

Голосна сім'я пташина
Заспівала в скритих гніздах,
I здійнявся дух від зілля,
Наче з пахощів концерт.

Вкупі з ранньою зорею
Ми з'явились на долині,
I поки слідів ведмежих
Там розшукував Ласкаро,

Я старався час зайняти
Думками, але з тих думок
Утомився щось я хутко,
Навіть трошки зажурився.

І з журби та втоми хутко
Я на мох м'який схилився
Там, під ясенем високим,
Де текло мале джерело.

Дивним плескотом джерело
Дивно так зачарувало
Розум мій, що з нього зникли
Всі гадки та думки разом.

В дикій тузі я запрагнув
Смерті, сну, чи божевілля,
Чи тих постатей коханих,
Що я в зграї духів бачив.

Ох ви, любії привиддя!
Вас зоря прогнала рання.
Ви скажіть, куди ви скрились?
Де ви днюєте, скажіте?

Між руїнами старими,
Там де-небудь у Романьї *
(Певно там) Діана скрилась
Від Христа денної влади.

Тільки в темряві північі
Важиться вона гуляти
І втішатись полюванням
В нехрещенім товаристві.

Та й Абунда, красна фея,
Теж боїться назареїв *.
Цілий день вона проводить
У затишнім Авалуні *.

Острів той лежить далеко
В романтичнім тихім морі,
До його дістатись можна
На коні хіба крилатім.

Там нема причалу злидням,
Там не ходять пароходи
З тим нависним філістерством,
Що табаку вічно смалить.

I туди не долітає
Дзвін глухий, нудний, безсилий,
Теє бомкання сумнеє,
Що таке противне феям.

Там, у радощах безжурних,
В цвіті вічних молодощів,
Прожива весела пані,
Яснокудрая Абунда.

З соняшників сад у неї,
Сміючись, вона там ходить,
А за нею вслід — веселий
Гурт заклятих паладинів.

Але ж ти, Іродіадо,
Де ти? Ох, я знаю теє!
Мертва ти й лежиш в могилі
В місті Єрушолаїмі *.

Цілий день сном мертвим, міцним
Спиш ти в гробі мармуровім!
І тебе упівніч будять
Ляск нагаїв, свист, гукання!

І летиш ти в дикій зграї
Край Абунди та Діани,
У веселім товаристві,
Що хреста і мук не любить.

От чудове товариство!
Як би хтів я з ним по ночах
Полювати! поруч тебе
Все б я був, Іродіадо!

Я тебе найбільш кохаю!
Більш над ту богиню грецьку,
Більш над ту північну фею
Я люблю тебе, жидівко!

Так, люблю тебе! те знати
По тремтінню мого серця.
Будь коханою моєю,
Ти, красо Іродіадо!

Будь коханою моєю!
Кинь ту голову дурную
Вкупі з мискою, та краще
Спробуй ліпшої потрави.

Лицар я якраз для тебе,
Мало то мене обходить,
Що ти мертва і проклята,—
Я не вірю в забобони.

Як там ще з моїм спасенням
Діло буде, та чи й сам я
До живих людей належу,
Я в тому зовсім не певний!

Лицарем твоїм я стану,
Cavalier-servente [1] вірним.
Плащ носитиму і буду
Норови твої терпіти.

Буду їздити щоночі
Поруч тебе в дикій зграї,
Вкупі будем ми сміятись
З божевільних слів моїх.

Бавити тебе я буду
Уночі. А вдень одразу
Зникне радість, я в сльозах
На твоїй могилі сяду.

Так, удень я буду плакать
На руїнах склепів царських,
Де коханої могила,
В місті Єрушолаїмі.

Там старі жиди запевне
Будуть думать, що я плачу
Над руїнами святині
Міста Єрушолаїма.

---

[1] Слугою (*франц.*).— *Ред.*

XXI

Аргонавти * без човна,
Що по горах пішки лазять
І не руна золотого,
А з ведмедя шкури хочуть.

Ох! ми бідні сіромахи,
Ватажки новітніх часів,
Ні один поет класичний
Співом славить нас не буде!

А проте і ми приймали
Тяжке лихо! що за дощ
Нас напав на тім верхів'ї,
Де ні древа, ні фіакра!

Мовби небо розірвалось,
Мовби із цебра, дощ полився!
Певне, той Язон * в Колхіді
Так не промокав ні разу.

«Парасоля! я дарую
Королів аж тридцять шість
За одного парасоля!» *—
Я кричав, а дощ нас тюжив.

Змучені на смерть, лихії,
Мокрі, наче ті собаки,
Пізно ми вночі вернулись
У високу хату відьми.

При яснім огні Урака
Там сиділа і чесала
Мопса грубого, гладкого,
Та вона його лишила

І дала обом нам раду.
Для мене послала ліжко,
Розв'язала еспадрілли *,
Те узуття невигодне,

Помогла мені стягнути
Ще й одежу, що пристала
Вірно так до ніг і щільно,
Наче щира приязнь дурня.

«Шлафрок! тридцять шість царів
За сухий і теплий шлафрок!» —
Я гукнув,— сорочка мокра
На мені аж парувала.

Я тремтів, зубами цокав,
Стоячи перед багаттям.
Заморочений вогнем,
Хутко впав я на солому.

Спать не міг. Очима блимав
І дививсь на тую відьму,
Що сиділа при коминку
І роздягненого сина

До грудей тулила. Тут же
Товстий мопс, на задніх лапах
Стоячи, тримав зручненько
У передніх лапах горщик.

Брала з горщика Урака
Жир червоний і мастила
Свому сину груди й ребра,
Терла шпарко, аж тремтіла.

Терла, мастячи, й співала
Стиха пісню колискову,
Тонко так; при тому дивно
У печі тріщав огонь.

Наче труп, сухий та жовтий,
Син лежав на лоні в неї;
Мертві, широко розкриті,
Тьмяні, смутні в нього очі.

Чи то справді він умерлий,
Тільки матері кохання
Та відьомські міцні чари
При житті його тримають?..

Сон дивний, мов у гарячці!
Я безсилий, обважнілий,
Почуття ж при тім дражненні
І не сплять, і мучать жахом.

Як душив мене в тій хаті
Дух від зілля! Я все думав,
Голову сушив, де чув я
Пах такий? Даремне думав.

Як той вітру плач в каміні
Поривав мене! мов стогін
Грішних душ без покаяння —
По знаку мені той стогін.

Та найгірш мене дражнили
Ті набиті клоччям птахи,
Що над ліжком на полиці
В головах в мене стояли.

Тихо, страшно ворушили
Крилами і нахилялись,
І дзьобами все кивали,
Наче довгими носами.

Ах! де я носи такії
Бачив? В Гамбургу, здається,
Чи на вулицях франкфуртських?
Спогад прикро-невиразний!

Врешті я зовсім знемігся,
І тоді, замість безсонних
Мрій непевних, обгорнув
Сон мене міцний, здоровий.

І мені приснилось, наче
З хати раптом стала зала,
В ній високії колони
Та блискучі жирандолі.

Невидимії музики
Грали там з «Robert le Diable» *

Соромні танки черничі,
Сам-один я походжав там.

Аж зненацька розчинились
Двері широко, й вступили
Урочистою ходою
Надзвичайно дивні гості.

Все ведмеді та привиддя!
Всяк ведмідь, на задніх лапах
Виступаючи, провадив
Марище в смертельній шаті.

Отакі цікаві пари
Стали вальця витинати
Скрізь по залі. Вид цікавий!
Страх і сміх було дивитись!

Бо ведмеді нерухмані
Аж потіли, щоб поспіти
Так, як ті привиддя білі,
Що кружляли прудко й легко.

Без спочивку метушились
Тії звірі бідолашні,
А сопли, аж заглушали
Баса грубого в оркестрі.

Часом штовхалися пари,
І тоді ведмідь привиддю
Неуважному давав
Виспятка ногою в спину.

В заметні бувало часом,
Що ведмідь зривав намітку
З голови своєї пари;
Раптом череп одкривався.

Коли се втяли дрібніше
Гучні сурми та цимбали,
Загриміли бубни дужче,
Почалася галопада.

Та мені се не доснилось,—
Бо якийсь ведмідь-незграба
Наступив мені на ногу,
Тут я скрикнув і прокинувсь.

XXII

Феб у сонцевім візочку
Поганяв огнистих коней,
І якраз до половини
Свій небесний шлях проїхав,—

Я ж лежав у сні і мріяв
Про ведмедів та привиддів,
Що спліталися химерно
В неподобні арабески.

Уполудні я прокинувсь
І побачив, що я сам.
Господиня і Ласкаро
Рано вибрались на лови.

У хатині зоставався
Тільки мопс. Перед багаттям
Він стояв над казаном
І тримав у лапах ложку.

Знати, вивчений був добре
Не давать збігати юшці,
А мішать її хутенько
І чистенько шумувати.

Чи й мене зачарували?
Чи мені гарячка й досі
Палить мозок? Власним вухам
Я не вірю,— мопс говорить!

Так, говорить, ще так мило
Закида по-швабськи; стиха,
Мов затоплений у думах
Та у мріях, промовля він:

«Ох, поет я бідний швабський! *
На чужині мушу з туги
Пропадать заклятим мопсом
Над відьомським казаном.

Ох, яке гидке злочинство
Тії чари! як трагічно
Доля склалась: людське серце
Я ношу в собачій шкурі!

Ох, коли б же був я дома,
Там Карл Майєр, там і любі,
Рідні, жовті пташенята,
Там же добра юшка з м'ясом!

А тепер я гину з жалю...
Та коли б хоч дим побачить,
Що встає понад Штуккертом *
В час, як локшину там варять!»

Вчув я те — і жаль глибокий
Обгорнув мене; я хутко
Скочив з ліжка, при комині
Сів і мовив чуле слово:

«О співець, як ти попався
У відьомськую хатину?
За що так немилосердно
Ти обернутий в собаку?»

Тут він радісно покликнув:
«Отже, значить, не француз ви?
Німець ви і зрозуміли
Мій самотній монолог?

Ох, земляче, от в чім лихо:
Келле *, радця при посольстві,
Як в шинку при люльці й пиві,
Мав дискусію зо мною,

Кожний раз звертав на тему,
Що культура дістається
Лиш в мандрівках, що і сам він
В чужині її набрався!

Я тоді й собі наважив
Трохи ноги розім'яти,
І, як Келле, щонайвищих
Світських звичаїв набратись.

Попрощався з рідним краєм
І культури здобувати
Я подався в Піренеї,
До Ураки в сюю хату.

Дав мені листа до неї
Юстін Кернер *, я ж не думав,
Що мій друг до сеї відьми
Мав відносини інтимні.

Прийняла мене Урака
Приязно, та хутко з жахом
Я побачив, як та приязнь
На палку жагу змінилась.

Так, стидка, бридка загара
Спалахнула в грудях в'ялих
У розпусної нікчеми,—
Спокусить мене хотіла.

Я ж благав її: мадам,
Ох, простіть, я не фривольний
Гетеанець, я належу
До моїх поетів швабських.

Наша Муза єсть моральність,
Має товсті шкуратяні
Ногавиці. Пошануйте
Ви мою невинність чисту!

Хто з поетів має розум,
Хто фантазію, хто тільки
Стиль палкий, але моральність
Маєм ми, поети швабські.

Се ж бо наш єдиний скарб!
Не беріть його,— моральний,
Релігійний плащ убогий
Наготу мою вкриває!

Так я мовив; іронічно
Усміхнулась жінка, потім
З омели взяла гіллячку
І мене торкнула нею.

Зараз я почув холодне
Прикре почуття, неначе
Шкуру гусячу на тілі.
Та не гусячая шкура

То була, а шерсть собача.
В ту нещасную годину
Я зовсім перемінився.
І, як бачите, я мопс!»

Неборак! Він вголос хлипнув
І не зміг провадить далі,
Він ридав так тяжко, гірко,
Мало слізьми не розлився.

«Слухайте,— сказав я з жалем,—
Чи б не міг я з вас собачу
Шкуру скинути й вернути
Вас поезії і людям?»

Тут здійняв він безнадійно,
Розпачливо вгору лапи,
І з зітханням та стогнанням
Так промовив він нарешті:

«До страшного суду мушу
В шкурі мопсячій сидіти,
Якщо дівчина велична
Не розіб'є лютих чарів.

Так, лиш дівчина невинна,
Що не мала чоловіка,
Визволить мене, як тільки
Вірно сповнить сю умову:

Чиста дівчипа та мусить
В ніч Сильвестрову читати
Вірші Пфіцера Густава,
Дочитати — не заснувши!

Якщо зможе при читанні
Не стулить очей невинних —
Зникнуть чари, і зітхну я,
Як людина, не як мопс!»

«Ох! — я мовив,— коли так,
Я не можу взять на себе
Визволення; перш усього
Я не дівчина невинна,

А удруге — ще тим більше —
Я не в стані прочитати
Вірші Пфіцера Густава
І при тому не заснути!»

(В первісному списку тут стоїть така глава):[1]

Сам, задуманий, сидів я
При огні в відьомській хаті
Біля мене мопс моральний
Все мішав у казані.

Чи то голод, чи цікавість?
Тільки взяв я врешті ложку
В нього з лап і в казані
Виловив шматочок м'яса.

То було велике серце,
Смачне, зварене чудово;
Та не встиг його я з'їсти,
Як почув десь близько голос:

«Ой німецькая прожеро!
Серце злодія жереш ти
Що повішений в Толозі!
Можна ж буть таким пажерним!»

Сеє слово крикнув шуляк
З-поміж птиць, набитих клоччям,
І за ним всі заячали
Хором: «Прожир ти німецький!»

---

[1] Пояснення Лесі Українки.— *Ред.*

Той, хто з'їсть злодійське серце,
Розуміє все пташине
Щебетання й свист; я, власне,
Тут дізнав, що тому правда.

Бо від того часу став я
Всі пташині мови знати,
Розумію навіть мертві
Всі набиті діалекти.

Щось в вікно застукотіло,
Я побіг, щоб відчинити.
Семеро великих круків
Крізь вікно влетіли в хату.

Стали зараз при багатті
Гріти кігті, у нестямі
Крилами заворушили,
Крячучи прокльони різні.

Надто тяжко виклинали
Все Мендізабеля-жида,
Що монастирі закрив,
Їх кохані давні гнізда.

Поспитали в мене шляху
До Monacho [1] Monachorum.
«Вліво, вліво, вбік,— сказав я,—
Мій поклон отцю Йозефу!»

Але чорні емігранти
Не барились при багатті,
Хутко вилетіли знову
Крізь одчинене вікно.

Тут крилаті різних сортів
Почали перелітати
Хата стала, мов вітальня
Задля птахів подорожніх.

Скільки лебедів та буцлів,
Розмаїті сови,— сії

---

[1] Монако (*лат.*).— *Ред.*

Нарікали на негоду,
Атеїзм та світло сонця.

В товаристві двох гусей,
Що були, мов компаньйонки,
І в літанні помагали,
Пелікан слабий прилинув.

Груди ранені погрів він,
Глянув з мукою й презирством
На совиную породу,
У вікно знов геть полинув.

Скілька голубів примчали
До вогню, побуркотали,
Посміялись, відпочили
І в дорогу подалися.

Врешті одуд прилетів,
Шкутильгає, підлітає,
Засміявся та до мене:
«Чи пізнав Гут-Гута друга?»

Сам тоді я засміявся,
Справді, був то друг мій Гут-Гут,
Півтретя вже тисяч років
Кабінеткур'єром був він,

І премудрий Соломон
Посилав із ним депеші
До своєї Балькаїзи,
Теї савської цариці.

Палко він кохав вродливу,
Чув, що гарна надзвичайно;
В неї в мислях був премудрий,
Що по всіх світах був славний.

Щоб дотепність показати,
Загадки вони писали,
І з депешами такими
Гут-Гут біг через пустиню.

Врешті втомлена цариця
Прибула в Єрушолаїм,
Зашарілась і в обійми
Кинулась до Соломона.

Він притис її до серця
Й мовив: «Загадка найбільша,
Любко мила, то — кохання...
Не розгадуймо ж її!»

Так-то Гут-Гут, давня птиця,
Приязно признавсь до мене
В зачарованій вітальні,
В хатці, де жила Урака.

Птах старий! і не змінився
Він зовсім. І так поважно,
Мов toupet [1], на голові
Все стримів гребінчик з пір'я.

Закладав на ногу ногу,
Як і перш, і балакучий
Був, як перш; мене він бавив
Розповідками двірськими.

Розповів мені наново
Те, що вже поет арабський
Нам казав,— як Соломон
Смерті ангела подужав.

І живим зоставсь — несмертний.
Він живе у Джінністані
І над духами панує
Повновладним королем.

«І цариця Балькаїза,—
Мовив Гут-Гут,— теж живая,
Талісман життя є в неї,
Що колись їй дав коханець.

В горах Місячних, далеко,
В Ефіопії цариця,

[1] Чуб, пучок волосся над чолом (*франц.*).— *Ред.*

Та відносин не порвала
Із премудрим Соломоном.

Хоч пристарілись обоє,
Прохололи, все ж провадять
Листування і, як перше,
Загадки пересилають.

І радіє Балькаїза,
Мов дитина, якщо владар
Загадки не відгадає,
Попомучившись даремне.

«З милим посміхом цариця
Запевняє, що з літами
Цар на голову став слабший,
Зве його «лінюх» та «Шеллінг».

Отже, й цар послав недавно
Розкусить горішок твердий
Любій подрузі, послав їй
Через мене се питання:

«Хто найбільшая падлюка
Межи всіх падлюк німецьких,
Що живуть по всіх німецьких
Тридцяти шести країнах?»

Сто іменнів подавала
У листах йому цариця;
Цар одписує щораз їй:
«Любко, то ще не найбільша!»

Дуже прикро то цариці!
Хоч уже її посланці
Всю Німеччину сходили,
Та відповідь все за нею.

Тільки що яку падлюку
Прокламує за найбільшу,
Соломон одпише зараз:
«Любко, я ще більшу знаю!»

Як почув я те, сказав я:
«Любий друже, Балькаїза
Довго буде ще шукати,
Хто падлючих лаврів гідний.

(Там, у любім рідні́м краю,
Стан падлючий поступає,
Конкурс надто вже великий
На брудний вінець лавровий.

Вчора думав я, що ****
Вже найбільшая падлюка,
А сьогодні він здається
Лиш падлючкою при ****.

Може, хутко де в газеті
Ще нова архіпадлюка
Нам об'явиться, що навіть
І **** переподлить)».

XXIII

От з відьомської оселі
Знов ми сходимо в долину:
Ми ступаємо ногами
Знов на позитивний грунт.

Гетьте, марища! привиддя!
Хворі сни! нічнії мрії!
Мусим ми тепер розумно
Атта Тролем знов зайнятись.

У печері, вкупі з дітьми,
Ліг старий, він спить глибоко,
І, мов праведник, хропе.
Ось прокинувсь, позіхає,

Одноух сидить край нього
І потилицю скребе,
Мов поет, що рифми ловить;
Ще й на лапах він скандує.

Ще лежать там близько батька
Маячливі та невинні
Лілії четвероногі,
Любі дочки Атта Троля.

Що ж за думоньки кохані
Процвітають в чистих душах
Тих біленьких ведмедівен?
Очі в них од сліз вільготні.

А найбільше наймолодша
Неспокійна. В неї серце
Мов свербить від щастя, знати,
Чує владу Купідона.

Так, стріла божка малого
Через шкуру їй проникла,
Як «його» вона узріла;
Боже! милий той — людина!

І зовуть його Шнапганський.
У великім одступленні
Він пробіг поз неї ранком,
Утікаючи у гори.

Жінці жаль героя в смутку!
Наш герой мав на обличчі
Жаль фінансовий, як завжди,
Блідий смуток, темний клопіт.

Вся його військова каса,—
Двадцять два тих зільбергрошів,
Що в Іспанію приніс він,—
Вся зосталась в Еспартеро *.

І дзигар пропав навіки!
Він лишився в Пампелуні *
У заставі. Був то спадок,
Срібла щирого самого.

Він втікав зо всеї сили,
Та втікавши, несвідомо,
Виграв він ще кращу справу,
Бо завоював він — серце!

Ворога вона кохає!
О нещасна ведмедівна!
Якби взнав про теє батько,
Тяжко, люто заревів би.

Мов старий той Одоардо, *
Що Емілію Галотті
Заколов у гніві гордім,
Тож так само й Атта Троль.

Краще смерть дочці завдав би,
Задушив би в лапах власних,
Аніж мав би сам позволить
Їй в обійми принца впасти!

Але він в сю мить лагідний,
І не має він бажання
Поломити гарну рожу,
Поки буря не зломила *.

Атта Троль лежить лагідний
У печері між своїми.
Вже він чує смертний подих,
Думка лине в інший світ.

«Діти! — він зітха, а сльози
Капають з очей великих.—
Діти! вже мій шлях наземний
Скінчений, я вас покину.

Я сьогодні уполудні
Бачив сон, значіння повний.
Духом я пізнав солодке
Причуття близької смерті.

Я не вірю в забобони
І в дурниці — та є речі
Межи небом і землею,
Що й змисленник не збагне.

Думав я про світ, про долю,
Позіхав, а там заснув.
І приснилось, мов лежу я
Попід деревом високим.

З віття дерева рясного
Капав білий мед і падав
У мою розкриту пащу,
Я вживав солодку втіху.

Мій щасливий погляд бачив
Угорі на верховітті
Сім маленьких ведмежаток,
Що стрибали по гіллячках.

Ніжні, зграбнії створіння,
Шкурка, наче квіт рожевий,
Червоніла, щось на плечах
Мріло, мов шовкові крильця.

Так, шовкові крильця мали
Ті ведмедики червоні,
Голос був у них надземний
І виводив, наче флейта!

Заспівали, й похолола
В мене шкура, та із шкури
Вирвалась душа, мов пломінь,
І знялась просвітла в небо».

Атта Троль казав тремтячим,
М'яким, хрюкаючим тоном.
І замовк на мить у тузі...
Але раптом в нього вуха

Насторожилися якось.
З ложа шпарко він схопився,
Затремтів, ревнув утішно:
«Діти! чуєте сі гуки?

Чи ж не матерній то голос,
Любий голос? О, я добре
Знаю рев моєї Мумми!
Мумма, Мумма! чорна Мумма!»

І з тим словом Атта Троль
Кинувсь, мов несамовитий,
З логова на згубу наглу!
Ох, він кинувся на смерть!

XXIV

На долині Ронсевальській
Там, в тім самім згубнім місці,
Де небіж Caroli Magni [1]
Душу богові оддав,

Там поліг і Атта Троль
Від засідок, мов той лицар,
Що його лицарський Юда,
Ганелон із Майнца *, зрадив.

Ох! найкращеє ведмеже
Почуття, любов подружню,
Ужила Урака злая
Для згубливої омани:

Мумми чорної ревіння
Удала так натурально,
Що привабила із ями
Затишної Атта Троля.

Він летів, немов на крилах,
По долині, часом ніжно
Він обнюхував каміння,
Думав,— там сховалась Мумма.

Ох! сховався там Ласкаро
Із рушницею; він стрілив
Просто в серце, повне втіхи,—
Кров струмочком полилася.

Троль кивнув ще головою
Скільки раз, а потім кинувсь,
Застогнав, стинувся страшно:
«Мумма!» — і зітхнув востаннє.

Так поліг герой величний,
Так умер він. Та несмертним
По сконанні він повстане
В співі славному поета.

---

[1] Карла Великого (*лат.*).— *Ред.*

Він воскресне в тому співі,
Тая слава колосальна
На четверостопнім вірші
Буде високо стояти.

У Валгаллі ****
Пам'ятник йому поставить,
І на ньому у ****
Лапідарнім стилі напис:

«Атта Троль, звір тенденційний;
В вірі твердий; в шлюбі щирий;
Був під впливом духа часу
Щиро дикий санкюлот.

Танцював він зле та чулість
У кудлатих грудях мавший;
За життя смердів почасти;
Недотепний, але щирий!»

XXV

Тридцять три старії жінки,
Всі повбирані в червоні
Капюшони давніх басків,
Біля царини стояли.

І одна з них, мов Дебора,
Танцювала з тамбурином
І Ласкаро вихваляла,
Що забив ведмедя злого.

Четверо людей здорових
Несли вбитого ведмедя
Тріумфально; він на кріслі
Був посаджений, мов хворий.

А за ним, неначе родич
Мерлого, ішов Ласкаро,
А Урака всіх вітала,
Хоть збентежена дуже.

Річ держав помічник мера,
Перед ратушею ставши,
Як проходив гурт поз нього,
Наказав він там чимало:

Так, наприклад, о розвитку
Мореходства, теж о пресі,
О питанні буряковім,
О партійній лютій гідрі;

Спогадавши всі заслуги
Короля Луї-Філіппа *,
Річ звернув він на ведмедя
Й на одважного Ласкаро.

«Ти, Ласкаро! — крикнув речник,
І при тому піт обтер він
Геть з чола трибарвним шарфом,—
Ти, Ласкаро! ти, Ласкаро!

Ти французів і іспанців
Визволив від Атта Троля,—
Ти, обох країн герою,
Лафайєте * піренейський!»

Як же вислухав Ласкаро
Ту хвалу офіціальну,
Злегка він всміхнувся радо
І від втіхи зчервонівся,

Річ уривчасту він зняв,
Заплітаючись у мові,
Склав він дяку невиразну
За велику честь, велику!

З дивом кожний тут поглянув
На нечуваний сей вчинок,
Таємничо і тривожно
Всі баби зашепотіли:

«Глянь, Ласкаро засміявся!
Глянь, Ласкаро зчервонівся!
Глянь, Ласкаро обізвався!
Він, сей мертвий син відьомський!..»

Того ж дня таки обдерли
Атта Троля й продавали
З нього шкуру. За сто франків
Сторгував її кушнір,

Виробив її напрочуд,
Дав червоную лямівку,
І продав її він знову
За подвійну ціну іншим.

З третіх рук її Жюльєтта
Здобула і положила
В себе в спальні у Парижі
Перед ліжком, наче килим.

О, як часто я босоніж
Уночі стояв на темнім
Покритті земнім героя,
Чорній шкурі з Атта Троля!

І тоді в глибокім смутку
Шіллера слова я думав:
«Хто повік не вмре у пісні,
Той в житті загинуть мусить!»

XXVI

Як же Мумма? Ох, і Мумма
Жінка теж! її імення —
Нетривалість! всі жінки
Не тривкіш від порцеляни.

Як славетную дружину
В неї доля одібрала,—
З жалю Мумма не умерла,
Не загинула від туги.

Навпаки, життям веселим
Утішалась, танцювала,
Як і перше, при громаді,
Щоб здобути марну славу.

І становище поважне,
Забезпечення про старість
Здобула собі нарешті
У Jardin des Plantes [1] в Парижі.

Того тижня у неділю
Я водив туди Жюльєтту,
Показав їй там натуру,
Різні звірі та ростини,

І жирафу, й кедр ліванський,
І верблюда-дромадера,
Золотих фазанів, зебру.
Так провадячи розмову,

Ми вкінці застановились
Край окопаної ями,
Де ведмеді проживали,—
Боже правий, що я вглядів!

Кремезний ведмідь пустині
Із Сибіру, сніжно-білий,
Надто любе залицяння
До ведмедиці провадив.

І ведмедиця та — Мумма!
Атта Тролева дружина!
Я пізнав її по ніжнім
І вільготнім блиску в очах.

Так, вона! дочка полудня,
Чорна Мумма! тая Мумма
З москалем живе в приязні,
З диким варваром північним!

Приступив до нас тут негр,
Зуби скалячи, промовив:
«Що є кращого на погляд,
Ніж отся кохана пара?»

Я відмовив: «З ким се тута
Маю честь я говорити?»
Він здивований поглянув:
«Чи ж мене ви не пізнали?

[1] Ботанічний сад (*франц.*).— *Ред.*

Я ж той мурин-князь, що перше
Грав на бубні в Фрейліграта.
Кепський був то час, я в німцях
Почував себе самітним.

Але тут, де я служу
Вартовим, де я ростини
Рідних тропіків знаходжу,
Де я лева й тигра бачу,—

Тут мені на серці легше,
Ніж на ярмарках німецьких,
Де щодня я бив у бубон,
А харчі лихі мав дуже.

Взяв недавно я русяву
Куховарочку з Ельзасу,
І тепер в її обіймах
Я зовсім як в себе дома!

Як погляну їй на ноги,
То згадаю любих слонів.
А в її французькій мові
Чую рідну чорну мову.

А як жінка розкричиться,
Я спогадую той бубон,
Що убраний черепами;
Він страшив гадюк і левів.

В ясні ночі жінка плаче
Чуло так, мов крокодил,
Що із теплих вод зринає,
Щоб зажити прохолоди.

Вже ж вона мене й годує!
Одгодовує! Я з давнім
Африканським апетитом,
Як над Нігером, жеру!

Я собі живіт кругленький
Вже відпас. Він з-під сорочки
Вигляда, мов чорний місяць,
Що виходить з білих хмар».

XXVII

*(До Августа Фарнгагена фонЕнзе *)*

«Майстре Людвігу *, на бога!
Де се ви таку дурницю
Вискіпали?» — сі слова
Крикнув кардинал d'Esté,

Прочитавши ту поему
Про безумного Роланда,
Що велебності його
Присвятить смів Аріосто.

Так, Фарнгаген, друже давній.
На устах твоїх, я бачу,
Теж тремтять слова ті самі
І той самий тонкий усміх.

Часто ти в житті смієшся!
Але, може, що й поважно
Зморщиш ти чоло високе,
І прокинеться той спогад:

«Чи не мрії се лунають
Молоді, що бачив я —
Й Шаміссо, й Фуке, й Брентано *
В ночі місячні блакитні?

Чи не дзвін лунає тихий
В самотній, лісній каплиці?
Чи не дзвонять теж дзвіночки
На знайомій шапці блазня?

Любі хори солов'їні
Бас ведмежий заглушає,
Злий, глухий, та він змінився
Хутко шепотінням духів.

Дурість мудрі міни строїть!
Мудрість раптом губить глузд!
Смертний стогін тут зненацька
Переходить в сміх веселий!..»

Так, мій друже, все то гуки
З часу мрій давно минулих;
Та новітні трелі часто
Пробігають в давнім співі.

Ти в моїй свавольній пісні
Вчуєш де-не-де несміліcть...
Я ласкавості твоїй
Поручаю сю поему!

Ох, се, може, вже остання
Вільна пісня романтична!
Серед крику, чвар, пожару
Смутно спів сей пролунає.

Інші часи, інші птахи!
Інші птахи, інші співи!
Як гвалтують, наче гуси
Ті, що Рим відрятували.

Як щебечуть! гороб'ята,
Свічечки лойові в лапках,
А надулись, мов орли,
Що розносять грім Зевесів!

Як буркочуть! голубочки,
Щастям ситі, хочуть лиха,
І тепера не Венерин,
А Беллонин * повоз тягнуть!

Як гудуть,— земля дрижить!
Се тепер весна народів,—
Колосальнії хрущі
Загули несамовито.

Інші часи, інші птахи!
Інші птахи, інші співи!
Може б, я їх і вподобав,
Якби мав я інші вуха!

[1893 року, 6-го лютого]

ІЗ ЗБІРКИ «ROMANZERO»

МАВРСЬКИЙ КОРОЛЬ

У вигнання з Альпухари
Молодий король подався;
Тихо, з серцем, повним туги,
Їхав він поперед гурту.

А за ним на виноходцях
Та в носилках позлотистих
Всі жінки його сиділи;
На ослах рабині чорні.

Сотня вірних слуг за ними
На арабських добрих конях,
Коні гордо виступають,
Верховці поникли в сідлах.

Ні цимбалів, ані бубнів,
Ні пісень — не чутно й гуку.
На ослах дзвіночки срібні
Смутно плачуть серед тиші.

На верхів'ї, звідки погляд
Досяга у діл Дуеро,
Де шпилі будов гранадських
Можна бачити востаннє,—

Там з коня король зіходив,
Щоб поглянути на місто,
Що в вечірнім світлі сяло,
Наче в злоті, в багряниці.

О аллах! що він побачив!
Там, де був коханий місяць,

Хрест і стяг стримить іспанський
На Альгамбрі скрізь на вежах.

Ох, як те король побачив,
Здійнялись зітхання в грудях,
Сльози раптом полилися,
Мов джерело, по обличчі.

На коні сиділа смутна
Королева-мати, хмуро
На журбу його дивилась
І картала гірко й гордо:

«Боабділ ель Хіко, сором!
Ти оплакуєш, як жінка,
Теє місто, що не тямив
Боронить, як чоловік!»

Тільки вчула гостру мову
Королева — краща, мила,
Миттю скочила з носилок,
Обняла свого владаря.

«Боабділ ель Хіко,— мовить,—
Заспокойсь, моє кохання,
Бо з сії безодні-туги
Лавр тобі зросте розкішний.

Тож не тільки тріумфатор
Перемогою вінчаний,
Щастя темного обранець,
Але й син кривавий лиха,

І борець величний духом,
Той, що долею лихою
Подоланий, буде жити
Вічно в пам'яті народній».

«Місцем сліз останніх Мавра»
Звуть до сього дня ту гору,
Де король колись востаннє
Подивився на Гранаду.

Отже, справдилася любо
Провість любої дружини,—
Йменння маврського владаря
Здобуло шанобу й славу.

Тая слава не загине,
Аж поки струна остання
Не порветься на останній
В Андалузії гітарі.

[20]

ENFANT PERDU [1]

Стояв на чатах я в війні за волю
аж тридцять літ забутим вартовим.
Боровся без надії, гинув з болю;
я знав — не вийду з боїська живим.

Як день, так ніч я чатував. Не спалось
мені, як товариству по шатрах,
а ледве трошки і мені дрімалось,—
вони схропнуть — і знов я на ногах!

Нудьга бере було вночі на варті
та й страх (не знають страху лиш дурні),
щоб те розбити, зло зривав я в жарті;
і свист і глум були мої пісні.

Було не сплю та зброю все готую.
Ось тільки йде який мерзенний шпиг —
гарячим оливом так влучно почастую,
що звалиться поганець миттю з ніг.

Та часом... треба щиро говорити...
поганець був до бою теж готов
і бив незгірш... Ох, ніде правди діти!
я весь поранений... я трачу кров...

Впав вартовий! на рани знемагає...
Один упав, то другі прийдуть в час...
Я неподоланий... глянь, зброя сяє...
Се тільки серце розірвалось — враз!

---

[1] Втрачена дитина (*франц.*).— *Ред.*

[20]

ENFANT PERDU

Забытый пост я в битвах за свободу
Держал без смены верно тридцать лет.
Сражался без надежды на победу,
Я знал, что мне домой возврата нет.

Стоял я день и ночь, и спать не мог я,
Как в тихом лагере мои друзья
Да эти воины меня будили храпом,—
Чтоб не заснул за ними вслед и я.

Мне ночью на посту бывало скучно
И страшно (дуракам одним неведом страх),
Чтоб разгонять тоску, свищу себе, бывало,
И рифмы дерзкие звенят в моих стихах.

Да, чутко сторожил, всегда с оружьем,
Едва ко мне подкрадывался вор,
Я брал прицел и тотчас метко пулю
Горячую пускал врагу в упор.

Но иногда бывало, что и враг мой
Отстреливаться тоже был готов,—
Ах, да, стрелки лихие попадались,—
Тогда из ран лилась ручьями кровь.

Свободен пост! — нет сил, открылись раны.
Я падаю, пора меня сменить.
Но падаю непобежденный, целым
Оружье сохранил — а сердце дал разбить.

ІЗ ЗБІРКИ «З ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ»

(Nachlese zu den Gedichten)

[17]

ТКАЧІ

Вже очі смутнії не плачуть сльозами,
Ткачі за станками цокочуть зубами:
«Країно! тобі смертну одіж ми тчем,
Потрійний проклін у тканину вплетем!
Ми тчемо, ми тчемо!

Проклін тому ідолу, богу безодні,
Йому ж ми молились голодні й холодні,
Даремне з нас кожний до нього зорив,—
Він з нас насміявся, він нас одурив!
Ми тчемо, ми тчемо!

Цареві проклін, що панує з панами,
Чому він не зглянувсь над бідними нами?
Остатню копійку бере у ткачів,
А потім ще каже стрілять, наче псів.
Ми тчемо, ми тчемо!

Проклін отій нашій-ненашій країні,
Де сором та ганьба панують єдині,
Де гинуть дочасно хороші квітки,
Де в цвілі та в гною живуть робаки...
Ми тчемо, ми тчемо!

Літа прудкий човник, тріщать наші кросна,
Вдень мучить нас праця, зрива навіть зо сна...
Державі старій смертну одіж ми тчем,
Потрійний проклін у тканину вплетем!
Ми тчемо, ми тчемо!»

Віктор Гюго

* *
*

Лагідні поети, співайте! в гніздечку, у листі,
До вас і на заході літ
Всміхається ранок, і кучері сиві в злотисті
Зміняє вам Музин привіт!

Поет — се той спів, що до слуху нам лине й чарує,
Життя його — промінь; малим
Його, мов Платона малого, і пчілка цілує;
Мов Анакреон він старим.

Поети! живіте, кохайте, плещіте крилами,
Сіяйте в затишку своїм!
Бо щастя провадить свій бенкет одвічний із вами.
Коли ж ви зближаєтесь з ним,

З тим гордим хаосом повстаннів: страшні там, суворі
І темні провалля без дна,
Верхів'я усі там, неначе голгофськії гори.
Зречіться блакитного дня!

Зречіться своєї розкоші! зречіться кохання,
Щоб серцем величними буть!
Ставайте до більшого бою, на більше страждання,
Щоб більш перемоги почуть!

Рід людський вже тисячі літ на собі ніс кайдани,
Підвів же тепер він чоло,
Повстав і помстився за давні образи і рани,
Помстився за давнєє зло.

Поважнії бути повинні, потужні, суворі,
Як в бій той вступаєте ви.
Пташками єсте ви, тоді не летіть в ті простори;
Як ні — будьте сильні леви!

СІРÓМА

(Переспів)

(Посвята моєму любому
і вельмиповажаному дядькові Михайлові)

I

Ніч. Зачинена добре убога хатина.
В хаті темно зовсім, бо вже пізня година,—
Тільки мріється, наче б у чорній тіні...
Висить мокра рибальськая сіть при стіні;
У далекому закутку мисник виднів,
А на йому убоге начиння ясніє;
Ліжко видко й заслони спадають над ним,
Біля його постіль на помості старім,—
П'ять маленьких діток сплять, в кубелечку наче.
У печі блима вогник, і світло тремтяче
Червонить темну стелю. Склонившись, бліда,
Жінка молиться й думку турботну гада.
То їх мати. Сама. Надворі десь, ревучи,
Вітру, небові, ночі, туманові, кручі
Кида чорне ридання страшний Океан.

II

Чоловік десь на морі. Він в бурю, в туман
Йде на герець затято: рибалка він зроду!
Він пливе, не зважає на дощ, на негоду,
Бо голодні дітки. Виплив,— темно було,
Сходи в пристані море зовсім залило.
Править сам він човном на чотири вітрила.
Жінка вдома лишилась, старе дещо шила,
Потім невід справляла, робила гачки,
Приставляла в печі до багаття горшки,
Потім богу молилась, як діток приспала.—
Він самотний (а хвиля щораз набігала).
Він пливе — по безодні понурій,— скрізь тьма...

Тяжкий хліб! холод, ніч; ні зоринки нема.
Між валів навісних, там, де хвилі, мов гори,
Місце єсть дуже рибне в безмірному морі.
Місце темне, рухливе, непевне, страшне,
Та вже срібная риба його не мине.
Невеличке воно,— двічі більше, ніж хата,—
Ніч осіння на дощ та тумани багата!
Щоб знайти теє місце в пустелі хибкій,
Пильнувать треба хвилю і вітер швидкий.
О, він мусить тепер пильнувать при деме́ні!
Край човна повзуть хвилі, вужі ті зелені;
Котить чорна безодня безмірні вали.
І від жаху всі снасті в човні загули.
Він на морі студенім Жанні споминає,
А Жанні його кличе і плаче; стріває
Думка думку у тьмі. Думки — серця пташки!

III

Вона молиться. Скиглять так прикро чайки,
Мов на сміх... Їй каміння підводні здаються
В океані лихім... Мрії тяжкі снуються
В її думці: рибалки по морі пливуть,
Розлютовані хвилі їх кидають, б'ють...
А байдужний дзигар б'є, мов кров тая в жилі,—
Кида в вічність таємную хвиля по хвилі
Доби, дні; то весна, то зима настава;
Кожний стук той в безмірних світах відкрива
Людям,— зграї шулік і голубок,— без впину
То колиску одним, то другим домовину...

Вона дума-гадає,— ох, злидні які!
Ходять босі і літо і зиму дітки.
Опріч ячного хліба нічого немає.
Боже! вітер, як міх той ковальський бурхає!
Берег, наче ковадло, лунає, мигтять
Зорі в чорному там урагані, летять,
Мов над огнищем іскор рої. В сій годині
Північ, мов танцюристка в єдвабній личині,
Скаче, світить очима, регоче й гуде.
Північ, мовби таємний розбійник, іде,—
Чо́ло вкрите дощем, вітром, бурею-млою,—

Схопить бідну тремтячу людину рукою,
Брязне раптом об скелю, об бескид страшний.
Леле! хвиля тлумить крик рибалки гучний.
Чує бідний рибалка,— човен потопає;
Тьма і безодня — розкриті... і він споминає
Свій причал і у про́міні беріг рідний!..
Серце темне, як ніч. Думок рій тих сумний
Її мучить. Тремтить вона й плаче.

IV

O бідні
Ви, рибальські жінки! страх сказати: «Всі рідні,
Батько, милий, брати і сини, вся любов,
Все в хаосі тому!.. серце, тіло і кров!»
Боже! хвилям віддатись — то звірам віддатись.
Ох! ті ж любії мусять на хвилях гойдатись!
Син матрос там і батько керманич пливе,
А у сурму гра вітер над ними, реве,
Розвіва свою довгую, буйну чуприну...
Вона в розпачі, може, у сюю годину!
Що там з ними,— ніхто про те певне не зна;
Вони мусять бороться з тим морем без дна,
Навкруги їх темнота, і зорі не сяють,
Вони ж дошки й вітрила шматок тільки мають!
Гірка доля! на берег потім вибігать,—
Хвиля рине,— «віддай їх!» до неї гукать.
Леле! що ж відповість на те тяжкеє горе
Безпросвітнеє, вічно турботнеє море?..
Ще смутніша — Жанні. Чоловік її — сам!
В ніч лиху, мов під смертним страшним
покриттям,
Безпомічний, дітки ще маленькі... О ма́ти!
Кажеш: «Дітки малі, батько сам!» Що казати!
Як зростуть, будуть вкупі з отцем при веслі,
Скажеш, плачучи: «Ох! чом вони не малі?!»

V

Плащ бере вона й світло. «Час глянуть надворі,
Чи вертається він, чи не тихше на морі,
Чи світає, чи ясно маяк той блищить.

В путь!» — і вийшла. Вітрець іще ранній мовчить,
Ще не віє. Нічого ніде. Тьма на морі.
Не біліє ще й смужка в далекім просторі.
Найчорніше на світі — се дощ світовий.
День непевний, тремтячий встає, боязкий.
Мов дитина, зоря, нарождаючись, плаче.

Йде вона. Ще не світиться світло тремтяче
По хатах. Коли раптом, шукаючи шлях,
Вона вздріла сумне, мов живе щось. В очах
Перед нею хатина похилая стала.
Ні вогню в ній, ні світла. І буря хитала
Двері. Стріха на стінах старезних тряслась,
І солома злиденна од вітру вилась,
Наче річка руда, каламутна, широка.
«А! то ж тута живе та вдова одинока,
Що, казав чоловік мій, слаба й не встава.
Дай одвідаю, як там вона пробува».
Жінка стукає в двері і слуха; немає
Ані гуку. Жанні морський вітер проймає.
«То ж недужа! а діти! десь хліба нема!
Двоє їх,— так вона ж удовиця, сама!»
Стука ще. «Гей, сусідко!» — уголос гукає.
В хаті тихо, як перше. «Ох, боже! — мовляє.—
Вже ж і спить! доки маю на неї гукать?»
На сей раз,— наче мали б вони почувать
Якусь жалість таємную,— двері сумнії
Одчинилися тихо в темноті самії.

VI

Увійшла. Освітилася хата німа,
Що стояла над морем шумливим сама,
Мов крізь сито, крізь стелю вода протікала.

У кутку якась постать страшлива лежала;
Нерухомая, навзнак лежала вона,
Боса, око тьмяне, вся подоба страшна;
Труп; — колись була мати і дужа, й щаслива.
Се голодної смерті мара розпачлива;
От що робить з людей боротьба та тяжка!
На солому одкинулась мертва рука

І звисає холодна, важка, посиніла.
Мов від жаху, вуста свої мертва одкрила,—
То ж душа, вилітаючи з тіла того,
Смертний видала крик; чула вічність його.

Близько ліжка своєї померлої неньки
І дівчатко, й хлоп'яточко, дітки маленькі,
Усміхаючись, спали в колисці удвох.
Мати, чуючи смерть, їх укрила обох:
Ноги вкрила плащем; фартушиною тіло;
Вже саму її смертною тінню покрило,—
Хай не чують вони, як зникає тепло.
Похолоне вона,— їм щоб тепло було!

VII

Тихо сонних двойко у колисці гойдалось,
Ясне чоло і тихе дихання. Здавалось,
Що не збудить ніщо тих сиріток зо сна,
Навіть суду останнього сурма гучна.
Бо той суд не страшний для того, хто невинний.
А надворі, неначе потоп, дощ невпинний.
Вітер віє крізь стелю і ллється вода,
Часом крапля на мертвеє чоло спада,
По лиці, мов сльозина покотиться тихо...
Гудуть хвилі, мов дзвони, віщуючи лихо.
Мертва слуха безтямно ту тьму таємну.
Тіло наче шука свою душу ясну,
Просить ангела свого віддать її знову
І здається, що дивну провадять розмову
Бліді вуста і око журливе, сумне:
«Де поділи дихання ви?» — «Погляд твій де?»

О, живіте, кохайтесь, первістки зривайте,
Розкошуйте, танцюйте, вино наливайте!
Як у темному морі кінець всім струмкам,
Так в кінці дає доля утіхам, діткам,
Матерям, що діток, як ті квіти, кохають,
Поцілункам, що душу людську осліпляють,
Співам, усміхам, милій любові ясній,
Всім — холодний спокій у могилі німій!

VIII

Що Жанні біля мертвої тої робила?
Що вона своїм довгим плащем так укрила?
Що забрала Жанні, із хатини йдучи?
Чого серце їй б'ється? Чого, тремтячи,
Поспіша в суточках там швидкою ходою?
Навіть глянуть боїться назад за собою!
Що у темряві, в хаті, турботна, чудна,
Там ховає на ліжку? Що вкрала вона?

IX

Як додому прийшла вона, скеля біліла
Берегова від моря.— Прийшла вона й сіла
На стільці біля ліжка, бліда. І чоло
На подушку склонила,— їй прикро було.
І уривчаста мова зривалась часами.
Хиже море здалі гомоніло валами.

«Бідний мій чоловік... Що казатимеш ти?
Стільки клопоту й так,— треба ще принести!..
П'ять своїх на руках! батько завжди в роботі.
Мало праці тії... ось йому по охоті
Я іще додала!.. Чи се він? — Ні.— Нема.
Буде бить,— і є зá що,— скажу я сама!
Не гаразд... Чи не він? — Ні.— То й добре...
Торкнув
Хтось у двері немов... Ні. Коли б повернувся
Неборак, то тепер я б злякалась його!»
І тремтіла Жанні з неспокою того.
Обгорнули її думки тяжкі самотні.
І в турботі поринувши, мов у безодні,
Ні на гуки вона не вважа надворі,
Ні на крик чорних птах, що кружляють вгорі,
Ні на вітер лихий, на прибої страшні.

Раптом гучно відкрилися двері ясниї,
І в хатину з дверей промінь світла упав;
На порозі рибалка із неводом став;
Сіть — як хлюща! «От влови!» — веселий мовляє.

X

«Ти се?!» — крикнула вголос Жанні й пригортає,
Мов коханця, вона чоловіка свого,
І цілує в нестямі свитину його.
«Я се, жінко!» — промовив рибалка їй мило,
Йому хатнє багаття чоло освітило,
Добре ж серце йому освітила Жанні.
«Я летів. Чистий ліс — тії хвилі страшні».—
«Так негода була?» — «Страх!» — «А влови?» —
«Не дуже,
Та ось я коло тебе,— й про все вже байдуже!
Не піймав я нічого і невід подер!
То сам чорт, певне, з вітром літає тепер!
Що за ніч! просто пекло якесь! Я боявся,
Що мій човен потоне, бо й шнур перервався!
Що ж ти тут поробляла? Скажи лиш мені?»
Затремтіла й збентежилась бідна Жанні.
«Я? То що ж! — одмовляла.— Як завжди, нічо́го...
Шила перш, прислухалась до гуку морського —
І боялась... Тяжка ся зима,— та дарма!..»
І тремтячи, мов щось провинила, сама
Почала: — «От іще я сказать тобі мала:
Вмерла наша сусідка. Чи вчора сконала,
Чи надвечір, як ви були в морі,— хто зна!
І діток малих двоє лишила вона:
Хлопчик,— зветься Гільйом, та Мадлена —
дівчатко,
То́й не ходить, я ся теж мале немовлятко.
Бідна жінка! Тяжкий був їй хліба шматок...»

Чоловік став поважний — і геть у куток
Кинув шапку бідарську, змокрілу до лиха,
Став потилицю чухать...—«Чорт зна! — мовив
стиха.—
Тепер п'ятеро маєм, а то ж буде сім!
Вже й тепер в лиху пору не раз ми зовсім
Без вечері лягаємо. Що ж тут почати?..
Ба! тим гірш! я не винен! Те — богові знати.
Чоловікові трудно доходить тих справ.
А нащо ж в тих пискляток бог матір забрав?
Дрібні, дрібні дітки!.. Як тут ладу добитись?
Щоб те все розуміти, то треба учитись.

Тож не скажеш: «Робіте!» малятам таким.
Жінко, йди лиш по їх! страшно ж буде малим,
Як проснуться: самісінькі й мертвая мати!
То ж покійниця стука до нашої хати:
Заберімо у гурт, відчинімо діткам!
На коліна малеча злізатиме нам.
Будуть рідними нашим п'ятьом, будуть жити!
А як прийдеться з нашими вкупі живити
Те дівчатко маленьке і теє хлоп'я,
То, дасть бог, більше риби ловитиму я.
Хліб — з водою, робитиму більш, не журися!
Так кажу! Йди по їх! Та чого ж ти? Гнівишся?
Завжди ти моторніша бувала-таки!»

«Ось! — мовляла, відкривши малих: — ось дітки!»

(З В.Г.)

З «РІГ-ВЕДИ»

ГІМНИ ДО РАННЬОЇ ЗОРІ

I

[R. V. 1, 123]

В повіз великий богині щасливої впряжені коні.
Всі несмертельні боги посідали в той повіз.
Славна з'явилась богиня, живуча в повітрі,
з лона темноти з'явилася людські оселі красити.
З цілого світу найперша встає вона й шле нам здалека
пишні дари. Народилась зоря молодая, новая,
будить створіння, найперше приходить на поклики ранні[1].
В наші оселі несмертна зоря завітала,
нашу хвалу прийняла в високостях повітря,
вільна, осяйна іде, щедро сипле розкішнії скарби.
Наче дівчина струнка, так, богине, ідеш ти
хутко на наші поданки. Всміхаючись, ти, молодая,
линеш раніше від сонця, осяйнеє лоно відкривши.
Наче дівча молоденьке, що мати скупала, така ти;
бачим блискучу красу твого тіла! О зоре щаслива!
Ясно палай! Ні одна ще зоря не була така гарна!

II

[R. V. 1, 113]

Світло лагідне займається, промінням красить всю землю.
Слово й молитву провадить зоря, сипле барви блискучі
і одчиняє ворота деннії. У сні всі лежали;
ти ж сповістила, що час нам повстати, життям утішатись,
час нам приносити жертви і дбати про власний достаток.
Темрява скрізь панувала; зоря ж освітила край неба
і до живих завітала. О дочко небес, ти з'явилась!

---

[1] На ранні молитви до неї.

Ти, молодая, серпанком блискучим укрита!
Скарбів наземних усіх ти цариця! Ідеш ти
вслід за минулими зорями, ти ж і найстарша
зір всіх прийдешніх, зір вічних. Іди веселити живучих
і оживляти умерлих!.. Зоря відколи нам сіяє?
Зорі сіяли нам досі і потім сіяти нам будуть.
Сяя зоря, в свою чергу, сіяє для нашого щастя.
Вмерли ті люди, що бачили сяйво предвічної зорі,
бачим зорю ми сьогодні, судилась же й нам тая доля,
згинуть і наші нащадки, що зорі прийдешні побачать.
В давні віки красно-пишно зоря променіла; сьогодні
щедро нам світить, і потім блищатиме ясно.
Смерті нема їй, ні старощів, завжди в промінні
приходить.
Повідь огнисту зоря розливає в долинах небесних.
Темряву чорну жене промениста богиня.
В повіз чудовий запряжені коні червоні. Вже їде
світ весь будити зоря. Вставайте! бо знову з'явився
нам дух життя, щоб усіх оживляти! Ось темрява гине,
день наближається! Час до роботи прийматься! Час
жити!
Мати богів! ясне око землі! вістовнице поданків!
Зоре прекрасна! Світи нам і зглянься на наші поданки!
Славу нам дай, ясна зоре, ти, радоще світу!

ГІМНИ АГНІ [1]

I

Батько всієї родини приносить поданки.
Агні швидко біжить по всім вітті кострища.
Вже не такий він слабкий, молоденький, як був на початку,
в час, як дві матері [2] його на світ породили.
Хутко він займе ті гілочки, ще не доткнуті.
Шириться, стелеться, кинувсь на гілки найвищі,
швидше, все швидше... он кинувсь на нижчії знову.
Гляньте, як раптом Агні боговитий змінив свою постать!
Вітром розмаяний, в'ється, тріщить, гоготить і вирує,
ділить свій промінь, і палить, і чорні сліди полишає.

[1] Агні — вогонь.
[2] «Дві матері» — тож саме ті дві тріски «Афані» та «Праманта», що з їх витирається святий вогонь.

Мчить наче повіз, червоним промінням вже неба сягає.
Швидко від сяйва його никне темрява, наче ті птахи,
що поспішають сховатись від сонця упалів.
Вчуй нас, ти, боже поданків! Ти маєш прекраснеє світло,
коней прудких, пишний повіз ти маєш!
Мудрий, щасливий ти, Агні! о, зглянься на наші
благання!
О, допровадь нас скоріше до щастя й багатства!

II

[R. V. 2, 4]

Ясного Агні для вас викликаю, господаря люду,
ми його хвалимо в гімнах, поданки даємо,
він же на світі держить все створіння й богів усіх вічних.
Любо нам бога такого хвалити, що всім дає щастя,
любо дивитися, як він росте, як він сяєвом грає!
Полум'ям має на вітті, мов гривою в повозі кінь.
От, роз'ярившися, дерево їсть він і жевріє-сяє.
Наче вода, він біжить і гуде, наче повоз.
Палячи, стежку лишає він чорну. Він вабить, мов небо,
що усміхається ясно до нас із-за хмари.
Він по землі розстеляється, й землю він палить,
він розбігається врозтіч, неначе без догляду стадо.
Агні, розкинувши пломінь, пече, пожирає ростини!..
Дай нам, Агні, товариство хоробре й багатство щасливе,
дай нам хорошу сім'ю і великі достатки!

ГІМН ПРО ПЕРЕМОГУ ІНДРИ НАД АГІ [1]

[R. V. 1, 32]

Маю співати про ту перемогу, що вчора одержав
Індра-стрілець. Переміг він Агі, розділив усі хвилі,
визволив він з гір небесних потоки... І ринули води...
Як до обори корови біжать, так летять вони в море...
Індро! Подужавши первістня хмар, ти розбив єси чари
тих чарівниць, народження дав сонцеві, місяцю й зорям!
Перед тобою твій ворог зника... Індра вдарив на Врітру,
то ж найхмарніший був ворог. Потужним смертельним
перуном

[1] Індра — бог неба, Агі або Врітра — чорна хмара.

він йому тіло розбив. Мов підтяте сокирою древо,
долі простягся Агі. Наче прорвана гребля, лежить він,
водами вкритий, а там тії води утішили серце,
Врітра колись їх держав у своїх величезних обіймах,
отже, Агі подоланого давлять вони і стискають.
Кидають вітри турботні, буйні тіло Врітри, і води
топлять його, він тепер така річ, що і назви нема їй!..
Сон, вічний сон покрива тепер ворога Індри!..

ГІМН ДО СОНЦЯ

[R. V. 1, 50]

Сонце святе, що все віда, встає перед поглядом світу,
коні блискучі несуть його. І перед сонцем,
оком світовим, зникають, як злодії, темрява й зорі.
Промені, наче палкії вогні, освітили живучих.
Сурія, прудкий їздець! ти нам світло приносиш,
сяєвом небо сповняєш! Перед богами ти сходиш,
перед людьми, перед небом, всі бачать тебе і дивують.
Ти очищаєш, від лиха бbuilds бороним! Ти світлом вкриваєш
землю і люди, а небо й повітря ти ним заливаєш.
Міряєш ночі і дні, споглядаєш створіння наземні.
Сім ясних коней твій повіз везуть, о Сурія, боже!
Боже-споглядачу, маєш вінець ти з проміння над чолом.
Їде твій повоз, сім коней упріг ти у ярма окремі.
Вглядівши сяйво твоє, що блищить після темряви ночі,
падаєм ниць: ти найвищий з богів! Ти найкращеє світло!
О доброчинець, зійшовши сьогодні високо на небо,
тугу з серденька мого прожени, а з лиця мого блідість.
Кидаю блідість пташкам лісовим, щоб мені не марніти,
а жовтяницю на жовтії квіти я кину.
Син Адіти встав потужний,— він ворога мого поборе!
Сам же не маю я сили змагатися з лихом жеручим.

ГІМН ДО НАЙВИЩОГО ДУХА PRAMATMA

[R. V. 10, 129]

Як не було ще нічого: буття й небуття, ні етеру [1], ні неба,
що покривало усе те, чого не було ще?
Де було скрито таємне? У хвилях? В безодні?

[1] Етер — повітря.

Смерті й безсмертя тоді не було; і ніщо не ділило
темної ночі від ясного дня, і жило тоді тільки
«Все» неподільне, а в ньому ніщо не жило.
Отже, і все, що було. Його темрява крила,
мов океан, безпросвітна. І «Все» було скрите глибоко,
скрите в самому собі, і вродилось воно, і зростало
під своїм власним теплом. Тож найперше кохання
«Все» прийняло, бо кохання — духовного світла
первісток.
В думці міркуючи, мудрії Ріші [1] почули той зв'язок,
що то єднає буття з небуттям. Але де ж був той промінь,
що то побачили Ріші? Чи був він вгорі, чи в безодні?
Впало насіння, і сили зродились; внизу — народження,
сила і воля — вгорі. Але хто теє знає?
Хто ж нам повідав те, звідки взялися світи всі безкраї?
Адже пізніше, ніж тії світи, всі боги народились.
Хто ж може відати, звідки пішло все? Хіба тільки той сам,
з кого повстали безкраї світи,— чи створив він,
чи не творив їх,— він бачив усе з високості,
він певне знає усе; а може, і він не відає?..

ПОГРЕБОВІ ГІМНИ

I

[R. V. 10, 18]

Все має чергу свою: по житті і смерть приходить.
Хай же сей поклик, що ми до богів посилаєм тепера,
буде почутий. Ми ж будьмо веселі, танцюймо,
будьмо щасливі і дбаймо, щоб довше прожити.
А від померлого долі я бороню всіх живучих,
хай в його путь жоден з люду сього не відходить,
хай всі живуть по сто літ! Міртйо [2] в яму закиньмо.
Жінко, іди в ту господу, де маєш свій вік доживати.
В дітях, що він полишив тобі, знайдеш небіжчика свого.
Ти була гідна дружина тому, з ким навік заручилась.
Сей сагайдак у руках у померлого — міць наша, сила
і слава.

---

[1] Співці, що складали святі гімни.
[2] Смерть.

От що з тобою [1] зробилось!... А ми, на сім світі зоставшись,
будьмо одважними людьми, щоб з ворогом гордим змагатись.
Ти ж повернись до землі, до широкої, доброї неньки,
що розстелилась широко... О земле, розкрийся!
Будь ти до нього лагідна та добра, сховай його кості!
Вкрий його, земле, як шатою мати вкриває дитину.
Землю я сиплю на тебе тепера, копаю могилу,
щоб твоїм костям спокійно, вигідно лежати.
Предки глядітимуть гріб сей. Йама [2] тут зробить оселю.

II

[R. V. 10, 14]

Підеш, одійдеш від нас тим шляхом, що по ньому ходили
наші батьки! Ти побачиш богів двох величних
владарів Йаму й Варуну, що наші подання приймають.
З Йамою жити на небі високім ти будеш,
бо заслужив ти на теє. Покинь все лихеє,
потім вернись до нас знову у постаті ясній, блискучій.

III

[R. V. 10, 16]

О, не пали його, Агні [3], не завдавай йому болю!
Не роздирай його тіла! Як проймеш його ти, премудрий,
вічним батькам його дай! Хай до Сурії вернуться очі,
Вайу дихання хай прийме. Дай небу й землі їм належне.
Водам, ростинам верни сього тіла частини.
Тільки безсмертну частину пройми своїм пломінем ясним,
боже Агні, і зогрій своїм палом ту душу,
в постаті ясній неси її в край, де правдиві люди.
Агні! Нехай він полине до прадідів наших!
Хай він приходить на поклики наші й подання.
Потім нехай оживе і прийме яку постать.
О, Дйатаведас! Хай знову з'єднається він з яким тілом.

---

[1] З помершим.
[2] Йама-Іата, певне, бог, що живе на тім світі, бог померших душ.
[3] Мертвих арійці палили на кострищі, потім кості збирали й ховали в землю.

IV

[R. V. 10, 17]

Хай понесе тебе звідси Пушан [1] той премудрий
цілого світу пастух, що глядить своє стадо.
Хай тебе Агні віддасть до батьків та богів доброчинних.
Хай захищає й глядить тебе вічний мандрівець,
мудрий Пушан у обладі своїй. Хай провадить Савітрі
в тую країну тебе, де живуть праві люди і предки.

ГІМН ДО ЙАМИ

[R. V. 10, 154]

Всіх, що одважні були на війні, що померли славутні,
всіх, що поданки великі давали, прийми їх до себе,
всіх, що чинили добро, що любили його й боронили,
правих, поважних батьків наших, Йама, прийми їх до
себе!
Мудрих співців, що складали багато пісень в божу
славу,
сонця сторожу, тих Ріші поважних і правих,
всіх їх до себе прийми ти, о Йама!

[1890]

---

[1] Пушан, Савітрі — іменння сонця.

Джордж-Гордон Байрон

Коли сниться мені, що ти любиш мене,
Ти на сон мій не гнівайся, люба,—
Тільки в мріях я маю те щастя ясне,
Кожний ранок — оплакана згуба

Любий сон! забери собі силу мою,
А мені дай безсилля розкішне,
Може, знов, як і в ту ніч, я буду в раю,
Ох, яке ж то життя буде пишне!

Смерть і сон — кажуть люди,— то браття рідні,
Сон єсть образ мовчазної смерти,
Коли смерть може дать кращий рай, ніж у сні,
То я прагну скоріше умерти.

Ох! не хмур, моя мила, брівок лагідних,
Не гадай, що я надто щасливий!
Коли грішний був сон,— я спокутував гріх:
Зник без сліду мій сон чарівливий...

Хоч я бачив, кохана, твій усміх у сні,
Не карай ти мене за примари!
Після мрій чарівних прокидатись мені —
Се страшніше від всякої кари!

ІТАЛЬЯНСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ

(Переспів)

Тебе не бачу, хоч вікно низенько,
Недобра мила! з туги я загину.
Як свічка яра, так пала серденько,
Коли на йменння кличе хто дівчину.

Ой подивись на сніг, ти, горда мила,—
Холодний сніг і той дається в руки,
Ти ж бачиш добре, що мене зв'ялила,
Чом не рятуєш від тяжкої муки?

Хотів би я хорошим стать на вроду,
Під ганками гукав би серед міста,
Як ті, що продають холодну воду:
«Мої красуні, ось водиця чиста!»

Спитала б, може, люба гордівниця:
«А хто сей красень, що іде з відерцем?»
Я б гречно відповів з тремтячим серцем:
«Кохання сльози се, а не водиця!»

Ада Негрі

КІНЕЦЬ СТРАЙКУ

Всі переглянулись, бліді, знеможені
Безсонням, голодом, змаганням, горем.
Один промовив, злиднями загнічений:
«Що ж?.. смерті не поборем...»

Озвався другий: «Діти в мене хиріють
З нужди».— «Моя стара давно у шпиталю»,—
Додав ще третій. Жах насунув хмарою,
Всі похололи з жалю.

Тут скрикнув парубок з вогнистим поглядом,
Моторний, дужий: «Ні! Сього не буде!
Борімось до загину всі! Не даймося!
Ми ж не товар, ми — люде!»

...Всі переглянулись, бліді, знеможені
Безсонням, голодом, горем.
Мовчали всі, а в думці озивалося:
«Ні... смерті не поборем...»

І всі, величні, хоч в нужденній одіжі,
Здавивши в серці сорому ридання,
Пішли робить, сумні й страшні, мов привиди.
Та доки ж те страждання?

* *
*

Смутної провесни, серед травиці,
Фіалки цвіт дочасний розцвітав;
Зимовим холодом повіяло з діброви —
І ніжний цвіт зів'яв.

Був вечір сумний, на устах у мене
Із серця поцілунок виникав;
Не привернувся ти — і любий поцілунок
Ще не розцвів, зів'яв.

ЛІРИЧНІ ПІСНІ ДАВНЬОГО ЄГИПТУ

ПЕРЕДМОВА

Пісні, подані тут, не фантазія і не наслідування. Се справжні твори давньої єгипетської поезії, що довалися до нашого часу на каміннях, у трунах молодих дівчат — і на смітниках великих давніх міст (через те декотрі маємо тільки в уривках). Кожна з них має більш ніж 3000 літ, одна тільки («Напис на стовпі») «молодша», бо походить з 700-го року зо р[іздва] Х[ристового].

Перекладені вони на нашу мову не з єгипетського первотвору, звичайно, а з наукового німецького перекладу проф. А. Відемана [1], причому з прозаїчної форми повернені в віршовану. Зроблено се тому, що коли однаково точного перекладу дати не можна, не бувши єгиптологом, і коли ритміка єгипетського вірша та й сама вимова єгипетських слів нікому не відома (єгипетське ж письмо дає тільки ідеї, а не звуки), то зоставалося єдино можливим перекладати не букву, а дух первотвору. Дух же той, гадаю, не можна було б передати, перекладаючи пісню не піснею, а прозаїчним переказом,— не можна собі уявити ніякої пісні в такій формі. Крім того, деякі з тих пісень, попри екзотичні подробиці, в цілому промовляють чимсь таким близьким, знайомим, що ритм рідної нашої пісні самохіть пристає до того тричі тисячолітнього змісту. Таке було почуття перекладача, а якщо воно привело до помилки, то, може, колись український єгиптолог настане, що ту помилку поправить. Тим часом хотілося показати хоч так сі зразки ясної, радісної поезії великого загадкового народу. Доля того народу не була веселою — вся історія його пройшла під гнітом або своїх деспотів, або чу-

[1] Див.: A. Wiedemann. Die Unterhaltungs-Literatur der alten Aegypter. Leipzig. 1903.

жих напасників — і все ж таки десь бралася сила не закривати очей на радощі світу й життя; може, тому той народ і прожив так довго!.. Ясними радощами усміхаються сфінкси, веселі барви сяють навіть на стінах гробовищ і рідко трапляється сумний вираз на скульптурних та мальованих поличчях тих папірусових трун, де замикались мумії чорні. Така сама ясність і радощі духа виявляються і в перекладених тута піснях. Проф. Відеман вважає їх не «народними», а «літературними», але, минаючи вже те, що сі терміни взагалі не мають твердої наукової основи, українцеві, звиклому до своїх «високолітературних» народних пісень, скоріше, либонь, здається правдоподібним, що, власне, н а р о д н а душа могла зродити сі співи, прості, нештучні і щирі, хоч не позбавлені й майстерності в вислові. В перекладі додержано якнайближчої точності щодо тексту, поданого у проф. Відемана, і ніде зміст не віддавався на жертву формі (скоріш навпаки), тож коли ці прадавні пісні промовляють до душі новітньому читачеві, то се буде заслугою не перекладача, а народу-творця.

1

Ой далеко до берега того,
До розкошів закохання мого!
Поміж нами річка протікає,
На мілизні крокодил чигає.
Я пущуся річкою тією.
Та й поплину низом течією.
Не боюся я лихої долі,
Мчу по хвилях, мов по суходолі.
Від кохання виростає сила!
Маю чари, бо навчила мила.

2

(Уривок)

Як вона уста розкриє, щоб напитись поцілунку,
Я п’янію і без трунку!
Як надійде час вечірній, щоб для неї постіль слати,
Ой слуго, май пильнувати!
Ти повий тонким серпанком постать любу чарівниці,
Постели їй, мов цариці.
З полотна царського хуста маєш милій постелити,
Ще й олієм покропити...

3

Ох, якби я був при милій негритянкою тією,
Я б ходив слідком за нею!
Ох, тоді б на любу постать досхочу я надивився,
То б то радощів напився!...

4

Так любов до тебе всю мене проймає,
як вино водицю,
пахощі живицю,
Мов солодкий сік, що наскрізь проникає.

Ти ж, ти так спішишся, щоб уже скоріше
бути нам з тобою,—
рветься так до бою
Огир, що вбігає на побойовище.

По наказу неба милої кохання,
як вогонь, палає,
милого бажання
списом пробиває.

5

Чи ж моє серденько не пристало щиро
до твого кохання?
Я б тебе не кинув, хоч би дізнавав я
щодень катування,
Хоч би мене гнали в Сірію киями,
в Нубію різками,
Хоч би проганяли вгору канчуками,
в доли колючками.
Я ж би не послухав нічиєї ради,
Зроду б я не зрікся любої відради!

6

Ой ляжу я долі посеред осади,
уже ж бо я хворий з тяжкої досади.
Ось ідуть одвідать сусіди зблизенька,
а помежи ними йде моя миленька.
Оступись, лікарю, хай мила лікує,
тільки мила знає, що мені бракує.

7

На хуторі в коханої моєї,
де серед двору є нова криниця,
відскочив засув, двері відчинились,—
я чую — милая моя гнівиться.
Що, якби я був тим рабом придверним
і то б на мене сердилась дівчина!
Якби почув той гнівний голосочок,
від страху я б зробився, мов дитина.

8

Мій хороший! Серце прагне
господарити для тебе,
годувати, доглядати,
забуваючи про себе.
Щоб моя рука спочила на руці твоїй!

Якби ж ти мені відмовив
цілування-милування,
говорило б серце потай,
притлумляючи благання:
«Я самотнє серед ночі, зник величний мій!
Я тепера наче мертве, мов лежу в труні,
бо хіба ж не ти здоров'я і життя мені?..»

А якби ти привернувся
до мене близенько,
«От, знайшлося любе щастя!» —
мовило б серденько.

9

Кличе голос голубиний:
«Світ осяйний та милий!
Ой куди б нам полинути?»
Ні, голубоньку білий,
Ні, не клич, я ж тут, край нього,
я його обіймаю,
Ми так любо розмовляєм,
ми щасливі без краю!
Не розлучимось довіку,
ручка ручку стискає,

Де хороше походити,
він мене проводжає.
Між усіма дівоньками
я найкраща на вроду,
Бо не журив мого серця
мій коханий ще зроду.

10

НАПИС НА СТОВПІ

(Хвала царівні)

Люба! Любе кохання її!
Люба! Любе кохання її перед всіми царями!
Люба! Любе кохання її перед всіми мужами!
Мила вона перед всіми жінками!
Люба в коханні царівна!
Ні з жінок, ні з дівчат щонайкраща не буде їй рівна!
В неї коси від темряви ночі темніші,
від ягід тернових чорніші.
В неї зуби міцніші від зубців кремінних в серпочка,
а рукою прислонені груди — немов два квітчасті віночки...

Далі напис розбито.

11

Спів, що вибито в храмі нагробнім покійного царя Антефа, що стоїть там перед співцем з арфою [1].

Єсть же то Доброго Владаря [2] наказ, хороша встанова.
щоб наше людськеє тіло зникало із часом минущим,
іншії ж речі величні тривали від літ предковічних.
Навіть боги [3], що колись панували, спочили в гробницях.
Люди, в шанобу заквітчані, розумом сяючі, й тії
в гробах поховані. Той, хто творив собі храми,—
де він тепер? Де поділись його всі діла?

---

[1] Сей спів (під таким заголовком) знайдено переписаним у кінці одного збірника ліричних пісень про кохання, що тут перекладені.
[2] Добрий Владар — Озіріс, що вважався переважно богом над мертвими.
[3] Тут поет, може, мав на увазі не справжніх богів, а фараонів, що вважалися втіленням богів на землі.

Чув я слова Імготепа, слова Гордудуфа[1],
тож-бо за тії слова прославляють їх так по всім світі,—
де ж тепер місто царів тих і що їм тепера належить?
Мури їх знищено, міст їх немов не бувало ніколи.
І вістовець не приходить од їх, щоб за їх розказати
та призвести наше серце податись у тії місця,
звідки вони одійшли на той світ...
Заспокой своє серце,
щоб не вражалось воно, не журилось думками такими,
слухай бажання його, поки ти ще живеш на сім світі!
Пахощі лий на волосся твоє, із найтоншого льону
хай тобі буде одежа, покроплена сутим
соком чудовим, пахучим з усякого божого зілля.
Більше утіх заживай, аніж досі, нехай твоє серце
буде невтомним. Йому потурай і тому, що хороше.
Справи свої на землі так рихтуй, як наказує серце,
поки надійде до тебе той день, повний смертної муки,
день, коли бог нерухомого серця[2] не вчує благання.
Слізьми життя не вернути людині, що зложена в гробі.
Отже, святкуй собі радісний день, не бажай відпочинку.
Бачиш, не дано людині забрати з собою маєтків,
бачиш, ніхто ж, одійшовши туди, ще назад не вертався.

12

Щиро народними проф. Відеман уважає отсі дві невеличкі пісеньки, написані над барельєфами. Одна написана над пастухом, що жене отару по залитих Нілом луках, а друга над волами, що гармanують (молотять). Наводжу їх тут у примітці, бо вони не належать до загального характеру тих, що уміщені в тексті.

А. ПІСНЯ ПАСТУХА ДО ОТАРИ

Ваш пастух живе з бідою,
день у день бреде водою;
він з рибою вітається,
з німиною змовляється.

Б. ПІСНЯ ДО ВОЛІВ

Молотіть собі, молотіть собі,
гей, ви, волики, молотіть собі!
Дбайте соломи собі на обрік,
а господарю пшениці на рік.
Не приставайте, не спочивайте,
бо не гаряче́, сонце не пече.

[1/I 1910]

---

[1] Імготеп і Гордудуф (або Дадуфгор) — славні в давньому Єгипті царі-мудреці.
[2] Озіріс.

НЕЗАКІНЧЕНІ ПОЕТИЧНІ ПЕРЕКЛАДИ

Гомер

ОДІССЕЯ

ПІСНЯ III

В Пілосі

Геліос вихопивсь,— озеро красне лишивши,
В небо міднястеє, щоб там для безсмертних сіяти
І для тих смертних — вмирущих на землі родючій.
В Пілос вони ж, у Нелевсове красно збудоване місто,
Вже прибули. Там на березі моря чинились подання
З чорних волів темнокудрому двигачу землі.
Дев'ять там лавок було, по п'ятсот що на кожній сиділо,
І від кожної та по дев'ять волів було дано.
Вкупі вони споживали і богові стегна палили,
Тії ж причалили просто, й вітрило на човні порядніім
Склали здійнявши, самого спинили і вийшли із його:
Вийшов з човна Телемахос, вийшла й Атена.
Перша мовляла йому ясноока богиня Атена:
«Тож, Телемахос, тобі не подоба стидатись нітрохи,
Бо ти для того і море проплив, щоб розвідать про батька,
Де його криє земля і яка його доля спіткала.
Йди лиш тепер ти до Нестора, коней смирителя, просто,
Знатимеш, раду яку він ховає у грудях.
Сам ти благай його, так щоб по правді промовив.
Він же неправди не скаже, бо вельми розсудливий
есть він».
Їй знов розумний Телемахос так одповідав на теє:
«Менторе, як же піду я та й як я із ним привітаюсь?
Я ж бо невправний зовсім в речах зручних.
Сором молодшому мужу старшого питати».
Мовила йому на те ясноока богиня Атена:
«Дещо, Телемахос, сам ти у серці свойому зміркуєш,
Інше ж дорадить і бог, бо я мислю,
Що не без волі богів ти родився й зростився».
Мовивши так, попереду пішла тая Паллас Атена
Швидко, а він поступав за богинею слідом.

І приступили до збору пілоських мужів і до лавок,
Нестор сидів там з своїми синами, кругом товариство,
Бенкет готуючи, м'ясо пекли й на рожни настромляли.
Ледве ж гостей вони вгляділи, разом пішли всі назустріч,
Руки до їх простягли і умовляли сідати.
І Несторенко найперше Пейзістратос зближивсь,
Взяв їх за руки обох і при бенкеті посадовив їх
Та на баранячих шкурах м'яких і на пісках тих морських
Край Тразімедеса-брата і батька свойого,
Дав із спільного частку й вина теж налив їм
В кубок із золота і, привітавши, промовив
До Атенайї Паллас, до дочки земледержця Діоса:
«Гостю, владарю, тепер Посейдаону ти помолися,
Бо то на бенкет його ви натрапили, тута прийшовши.
Як вже зіллєш і помолишся, як подобає,
Дай і йому потім кубок з вином як мед добрим,
Та щоб і злив, бо я мислю, що й він теж несмертним
Буде молитись: бо люди усії (нуждаються) в богах.
Але молодший він єсть однакових літ ізо мною,
Тож через те тобі першому дам золотого я кубка».
Мовивши так, вклав у руки з вином добрим кубок.
Рада була Атенайя з правдивого мудрого мужа
Та що він злотого кубка подав їй найпершій.
Потім вона Посейдаона вельми благала владаря:
«Вчуй, земледержець Посейдаон, і не одмов же
Нам, що благаємо тії діла покінчати.
Несторові і синам його слави вділи ти найперше,
Потім подай надгороду приємную іншим
Всеньким пілосцям за тую препишну сошпицю.
Дай Телемахосу теж і мені повернутись, скінчивши
Те, задля чого сюди прибули ми на чорному
прудкому човні».
Потім, як все вже скінчила й сама помолилась,
То віддала Телемахосу кубок двойнястий, хороший,
І помолився однаково син Одіссевса коханий.
Тії ж тоді, що найкраще м'ясо пекли і здіймали,
І, розділивши на частки, бенкет владнали преславний,
Отже, коли до пиття й до їди вдовольнили жадобу,
Річ тоді зняв до їх Нестор Геренський-візниця:
«Краще тепер уже у гостей розпитати,
Вивідать, хто вони суть, коли вже наситились їдою.
Хто єсте, гості? звідкіль приплили ви по вільготній дорозі?
Чи то за ділом яким, чи так даремне блукали

Морем, наче розбійники, которі блукають,
Гублячи душі та зле все чужинцям несучи».
Так Телемахос розумний на теє йому одповідав,
Зважившись, бо йому в серце Атена сама ту одвагу
Вклала, щоб він розпитав про давно вже відбувшого батька
(Та й щоб він здобув собі добрую славу між людьми):
«Ой ти, Нелеєнку Несторе, славо велика ахайців!
Звідки, питаєш ти, ми; отже, я розкажу тобі теє:
Ми із Ітаки сюди прибули, що лежить під Нейоном.
Діло ж це, власне, моє, не народне, про котре скажу я.
Слави шукаю широкої батька мого і не вчую
Про Одіссевса терплячого; кажуть, колись він,
Разом з тобою б'ючись, зруйнував те троянськеє місто.
Тож про всіх інших, котрі воювали троянців,
Чули ми,— дехто загинув від згуби лихої,
Згубу ж його учинив невідому для нас Кроніенко:
Жоден не може напевне сказать, де він згинув,
Чи то на суші він згинув від мужів ворожих,
Чи то у морі у тих Амфітритиних хвилях.
Отже, коліна тобі обіймаю я, чи не волиш ти
Про його згубу лихую вповідати, може, ти бачив
Очима своїми чи розповідь чув від мандрівця?
Надто нещасним десь мати його породила!
Тільки не жалуй мене, боячися, і не заспокоюй,
Але вповідай по правді, як бачив на очі. Благаю,
Якщо з тобою коли-небудь батько мій, славний Одіссевс,
Слово яке а чи діло вчинив, загадавши,
В краю Троянськім, де лихо приймали ахайці,
Теє для мене тепер пригадай і по правді вповідай».
Тож одповідав йому тоді Нестор, той кінник Геренський:
«Любий! то ж ти нагадав мені лихо, що в тому
Краю приймали невтримливі в гніві синове ахайські;
Тож, коли всі ми човнами по морю туманнім блукали
Та за здобичею, де лиш водив нас Ахіллевс;
І коли всі за великеє місто Пріама-владаря змагались,
Скільки тоді там загинуло мужів найкращих!
Там же і Айяс коханець Арея поліг, і Ахіллевс,
Там і Патроклос, отой богорівний порадник,
Там і коханий мій син, бездоганний, найкращий,
Мій Антілохос, вояк і в бігу найпрудчіший!
Та і багато лиха ми при тім терпіли! Хто ж теє

Зміг би усе розказати з людей умирущих?
Хоч би на п'ять і на шість літ зоставсь ти,
Не розпитав би про все, що стерпіли там божі ахайці,
Краще вернися та їдь в свою рідную землю.
Дев'ять-бо літ піклувались ми й лихо їм [1] ткали
Різними хитрощами, ледве що вдіяв Кроніон!
Там же ніколи ніхто не гадав дорівнятися йому,
Розумом надто-бо вже переміг всього божий Одіссевс
Різними хитрощами, той твій батько, коли вже ти справді
Його нащадок єси. Мене диво бере, як погляну!
Справді що й мовою схожий зовсім не сказав би,
Щоб такий муж молодий та отак промовляв би.
Отже, і там тоді ми, я і божий Одіссевс,
Ані на зборі, ні в раді ніколи не мовили різно,
Мали-бо дух ми єдиний у думці й в розумній пораді,—
Так говорили аргейцям, як тільки найкраще здавалось.
Як же Пріамове місто високеє ми зруйнували,
Сіли в човни, тоді бог розрізнив всіх ахайців,
Зевс-бо тяжкеє тоді вороття для аргейців замислив
В серці своїм, бо не всі були мудрі й правдиві.
З їх же багато кого тоді доля лихая спостигла
Гнівом згубленим дочки ясноокої дужого батька,
Котра поміж обома Атреєнками чвару вчинила.
В раду тоді поскликали вони всіх ахайців,
Швидко, але непорядно, при заході сонця,
Як же зійшлися п'яні од вина ті синове ахайські,
Річ промовляли до їх, задля чого народ ізібрали.
Тож наказав Менелаос тоді всім ахайцям
Про воріття пригадати по спині широкого моря,
Та Агамемнону не сподобалось усе те, він радив
Люд затримати й принести святії сотниці.
Та щоб власкавити гнів Атенайї страшенний,
Тож не знав, нерозумний, що теє не мало буть вчутим,
Бо не так швидко міняється звага богів вічносущих!
Так вони вдвох все змагалися прикрими тими словами,
Стоячи. Тії ж повстали, наніжжями красні ахайці,
Чвара була, бо подвійну вони уподобали раду.
Спали ж вночі, замишляючи злеє один на другого
В серці свойому, бо Зевс теє лихо послав їм за злеє.
Зрана ж ми човни спустили у божеє море,
Там ми поставили статки й жінок, уперезаних красно.

---

[1] Троянцям.

Тож половина народу зосталась сидіти
Там біля пастиря люду Атреєнка Агамемнона;
А половина, на човни вступивши, поїхала. Дуже
Прудко плили ми, бо вигладив бог многорибнеє море.
До Тенедоса ж припливши, богам принесли ми подання,
В дім повертаючись. Зевс не бажав вороття нам,
Лютий, він чвару лихую чинив знов, удруге.
Тії, котрі відділились, зійшли на закручені човни
За войовитим владарем Одіссевсом тим хитроумним,
Роблячи те на догоду Атреєнку Агамемнону.
Я ж із човнами, котрі були разом зі мною,
Втік, бо я відав, що лихо нам бог замишляє.
Втік і коханець Ареса Тідеєнко враз з товариством.
Потім уже прилучився до нас Менелаос русявий,
Як на Лесбос прибули ми й про довгую путь наряджались:
Чи нам повище Хіоса скелистого плисти,
Маючи острів Псірію по лівую руку,
А чи понижче Хіоса, край Мімоса вітряного.
Бога отож ми просили подати ознаку, тоді він
Те показав і звелів посередині моря в Евбойю
Просто плисти, щоб скоріше від лиха втекти нам.
Вітер здійнявся і з свистом повіяв, і дуже ми прудко
По многорибній дорозі примчалися і у Герайстос
Ми прибули уночі. Посейдаону там ми багато
Стегн із волів принесли, перемірявши море широке.
День був четвертий, як з красними човнами вже у Аргосі
Все товариство того Діомедеса, сина Тідея,
смирителя коней,
Стало. А я простував до Пілоса, весь час не спинявся
Вітер, котрого для нас послав віяти бог іще перше.
Так я прибув, любий сину. Не чув і не знаю
Про усіх інших, хто згинув з ахайців і хто з їх зостався.
Теє ж, що, сидячи тута у наших палатах,
Чув я, що правда була, теє, знай, не втаю я від тебе.
Кажуть, що добре прийшли списоборнії ті мірмідонці,
Тож Ахіллевса величного син той осяйний привів їх.
І Філоктетес, син ясного Пойяса, добре вернувся.
В Крету привів Ідоменевс усе товариство,
Котре втекло од війни, не взяло в його й жадного море.
Про Атреєнка й сами ви вже чули, далеко живучи,
Як повернувсь і як Айгістос згубу лихую замислив.
(Правда, що й той заплатив теж страшенно!)
Як же то добре, коли, умираючи, сина покине

Муж! Тож помстився він потім на батька забійці
Злому Айгістосі, котрий убив йому славного батька.
(Отже й ти, любий,— як бачу, який ти величний
і гарний,—
Дужий, єси, і про тебе теж добре хтось скаже
нащадкам)».
Так Телемахос розумний на теє йому одповідав:
«Ой ти, Нелеєнку Несторе, славо велика ахайців!
Правда, він сильно помстився, і всії ахайці
Знають широкую славу і чутимуть теє нащадки.
Якби мені дали силу такую боги, щоб помстивсь я
Над женихами за їхню пилу лиходійну,
Тож замишляють на мене зухвальці отії злочинства.
Але боги ще не випряли щастя такого
Батьку моєму й мені. Тож тепер все терпіти повинен».
Тож оповідав йому тоді Нестор, той кінник
Геренський:
«Любий, тож ти нагадав мені теє й промовив,
Кажу-бо, що женихів тих у неньки твоєї багато
Є у господі, й вони, проти волі твоєї, лихе замишляють.
Мов мені, чи ти по волі коришся, чи люди тобою
Нехтують в краї твоєму, послухавши голоса бога.
Хто знає, може, коли за наругу помститься, прибувши
Сам лиш один він або із ахайцями всіми?
Як би воліла тебе так любить ясноока Атена,
Як Одіссевса славетного, так-бо за ним піклувалась
В краю Троянськім, де лихо приймали усі ми, ахайці;
(Я ж бо не бачив ніколи, щоб бог кого явно любив так
І пробував з ним так явно, як з ним тоді Паллас Атена).
Якби й тебе так воліла любити й в душі піклуватись,
Дехто з їх [1], певне, забувся б про теє весілля».
Так Телемахос розумний на теє йому одповідав:
«Діду! те слово не може сповнитись, я знаю.
Надто багато сказав! мене диво бере! Тож не буде
Того, хоч би й сподівавсь я, хоч би і боги так бажали!»
Знов ясноока богиня Атена йому промовляла:
«Що ж то за слово в тебе з-за огради зубів пролетіло?
О Телемахосе! богові легко, як схоче, й далеко з чужини
Визволить мужа. Волю я, натерпівшись лиха багато,
Знову додому вернутись і день повороту побачить,
Аніж, прибувши, загинуть при хатнім багатті, як згинув
Агамемнон від Айгістоса хитрощів і від своєї дружини.

[1] Женихів.

Правда, що навіть боги від звичайної смерті
Мужа коханого їм захистити не можуть, коли вже
Доля згублива пошле тую смерть (розтягаючу тіло)».
    Їй Телемахос розумний на теє отак одповідав:
«Менторе, не говорімо про те, хоч і журимось вельми,
Бо для його воріття неможливе, йому вже
Смерть присудили несмертні і чорную Керу.
Іншеє слово бажаю тепер я спитати й промовить
Нестору, він же найкраще за всіх знає правду і мудрість,
Кажуть, він владар уже над трьома поколіннями мужів,
Тим і здається мені він, немов вигляда, як несмертний.
Ой ти, Нелеєнку Несторе, ти розкажи лиш по правді,
Як то умер Агамемнон Атреєнко славний широко?
Де був Менелаос? як тому згубу замислив
Той зломисленний Айгістос? убив він дужого вельми.
Чи він не був у Аргосі ахайському, тільки деінде
Поміж людьми він блукав, що одважившись убити?»
    Тож одповідав йому тоді Нестор, той кінник
Геренський:
«Отже, тобі я, дитино, усе розкажу те по правді.
Легко ото собі думати можеш, як теє вчинилось,
І чи живого Айгістоса ще у палатах побачив,
З Трої прибувши, Атреєнко той Менелаос русявий.
Тож над умершим ніхто не насипав могильної землі,
Тільки собаки та хижеє птаство його розірвали,
Як він в долині далеко від міста лежав, і ахаянка жодна
Не голосила за ним: змислив надто велике злочинство.
Тож ми, велику воївлю кінчаючи, там пробували,
Він [1] же спокійно в куточку в Аргосі, що коней годує,
Агамемнона дружину облещував довго словами,
Спершу ж вона одмагалась від того ганебного вчинку,
Божая та Клітаймнестра, бо добре було в неї серце!
Був ще й співець при їй й муж, що йому доручив
то найбільше,
Їдучи в Трою Атреєнко, оберігати дружину.
Але коли її вирок богів оковав, щоб згубити,
То вже, співця того вивізши на незаселений острів,
Кинули там на поталу і здобич для хижого птаства,
І він охочу охотою в дім свій її запровадив.
Стегон багато тоді попалив він богам на престолах,
Ще ж він багато оздоб начіпляв, і тканин теж, і злота,

[1] Айгістос.

Діло велике вчинив-бо, що й сам у душі не надіявсь.
Ми ж тоді разом плили, повертаючи з Трої,
Я й Атреєнко, бажали добра ми один для другого.
Але коли прибули ми в Суніон святий, ріг Атенський,
Там керовничого вбив Менелаосу Фейбос Аполлон,
Влучивши в його своїми ясними стрілами,
Як той держав у руках демено біжучого човна,
Онеторенко Фронтіс, що відзначивсь в людському роді
Тим керуванням човна, як вітри на його напирали.
От і затримавсь він там (хоч і дуже спішився в дорогу),
Щоб поховати товариша й почесть віддать погребову.
Але коли уже й він, пливучи по виновому морю
В довбаних човнах своїх, до Крутої гори до Малеїї
Швидко прибув [1], тоді Зевс далевидець дорогу страшную
Змислив; од подиху вітрів гучних розходились
Хвилі великі потворні, із горами рівні.
Човни тоді розгубивши, до Крети прибились,
Та біля Іарданоса хвиль проживають кідони,
Єсть іще скеля висока і рівна на морі
Близько границі Гортіноса, в морі туманнім,
Нотос великую хвилю жене там на скелю західну
Файстос, а сей малий камінь великую хвилю одгонить.
Човни ж туди приплили і ледве втекли там від згуби
Мужі, бо човни об скелі тоді розтрощили
Хвилі. Інших п'ять човнів (з темно-синіми носами)
Вітер з водою понісши, прибили їх аж у Айгіптос.
Тож він, багацько зібравши там злота і статків,
Все із човнами блукав та поміж чужомовними людьми.
Вдома ж тим часом Айгістос лихеє замислив,
Вбив Атреєнка, а люд же собі покорив він.
Сім літ він владав в багатій на злото Мікені,
Але на восьмий на лихо йому прибув божий Орестес
Знов із Атен і убив тоді батька-забивцю
Злого Айгістоса, котрий убив йому славного батька.
Вбивши його, із аргейцями бенкет владнав погребовий,
По легкодухому тому Айгістосу й матері бридкій.
В той самий день і приїхав до його з війни Менелаос,
Віз так багато він скарбів, що ледве човни їх держали.
Отже ти, любий, не довго блукай від господи далеко,
В домі своєму покинувши скарби, ще й мужів
Скільки зухвалих, щоб часом тобі усього не пожерли,

---

[1] Менелаос.

Ділячи скарби, поки з подоріжжя даремного прийдеш.
До Менелаоса тільки наказую я тобі й раджу
Їхать, бо він із чужини вернувся недавно,
Та від людей, від котрих в душі не надіявсь
Він повернутись, найперш його вітри загнали
В море широке такеє, що звідти вже навіть і птаство
Не прилітає щороку, страшне воно єсть і велике.
Їдь лиш тепера на човнах своїх із своїм товариством!
Якщо ти пішки бажаєш, то коні і повоз для тебе
Будуть, синове ж мої провідничими будуть для тебе
До Лакедаймона божого, де Менелаос русявий.
Сам ти благай його, та щоб по правді промовив,
Він же неправди не скаже, бо вельми розсудливий єсть він».
Мовив отак. І зайшов Геліос, і темнота настала.
Тож промовляла до їх ясноока богиня Атена:
«Діду, ото вже по правді ти теє усе розповідав.
Але утніте лишень язики, і вина розмішайте,
Щоб, Посейдаонові та і другим несмертним
Зливши, про ліжко помислили ми, бо вже й час є для того.
Бо вже і світло заходить в темноті, а довш не подоба
Бенкетувати на бенкеті божім і треба вертатись».
Так говорила Діоса дочка, і послухали тії.
Їм вістовці та на руки води ізливали,
Хлопці кратери напитками понаповняли,
І між всіма розділили, наливши у кубки двойчасті.
Кинули всі язики у огонь і, повставши, зливали.
Як же злили й напилися, як тільки душа їх бажала,
То боговитий Телемахос і Атенайя
Знов пожадали обоє вернутись на довбаний човен.
Тільки їх Нестор затримав і корив так словами:
«Зевс хай від того боронить та й інші боги всі несмертні,
Та щоб від мене пішли ви до прудкого човна,
Мов я такий вже зовсім безодежний і бідний,
Що ані покривів, ані плащів у господі не маю багато,
Щоб було м'яко самому і гості щоб спали,
Але ж у мене ще є і плащі, й покривала хороші.
Справді Одіссевса, мужа такого, син любий ніколи
Та на помості човна спать не ляже, поки ще живу я,
Але і потім зостануться ще у палатах синове,
Гості приймати, як часом хто прийде до дому мойого».
Знов ясноока богиня Атена йому промовляла:

«Добре те все ти сказав, любий діду. Годиться
Слухать тебе Телемахосу, так єсть далеко найкраще.
Він же тепер за тобою піде, та щоб спати
В тебе в палатах, я вже до чорного човна
Йду, товариство потішити й дещо сказати.
Бо тож один лиш найстаршим між ними хвалюся я бути.
Мужі вони молоді, ті, що ідуть за нами для дружби,
Віку усі одного з Телемахосом, духом величним.
Там я і ляжу на довбанім чорному човні
Ниньки, а рано до Кавконів я веледушних
Іду: належиться там мені довг, і не єсть він недавній,
Та й не малий. Ти ж його (бо прийшов він до дому
твойого)
Виряди разом з синами і з повозом дай йому коней,
Котрі в тебе у бігу найпрудчіші й силою ліпші...»
Отже, промовивши так, одійшла ясноока Атена,
Видом подобна орлиці, всіх диво взяло, хто те бачив,
І здивувався старий, як побачив отеє на очі.
Взяв Телемахоса руку, по йменню назвав, слово мовив:
«Друже любий, вже ж ти не безсилий єси і не злий,
я гадаю:
Боги з тобою, таким молодим, провідничими їздять,
Бо вже оце не хто інший з маючих олімпійські оселі,
Тільки Діоса дочка та преславная Трітогенейя,
Славного батька твого шанувала вона між аргейців.
Владарко, змилуйся, дай мені славу ясную,
Дай і самому мені, і синам, і поважній дружині!
Я ж тобі дам однорічную, широколобу корову,
Туюю телицю, що муж під ярмо не підводив ніколи,
Дам я для тебе її із рогами, облитими злотом».
Так він, благаючи, мовив, і вчула те Паллас Атена.
Нестор же кінник Геренський потім попровадив
Всіх і зятів, і синів та до красного дому свойого.
Як же прийшли до господи преславної того владаря,
В ряд посідали вони на стільцях, на посадах.
Як же прийшли, знов вина їм старий розмішав
у кратерах.
Трунку солодкого, що через літ одинадцять
Вийняла ключниця і одв'язала зав'язку,
Його в кратері змішав той старий і, багато Атені
Зливши, дочці тій айгідодержавного Діоса він помолився.
Як же злили й напилися як тільки душа їх бажала,
Спати схотівши, пішли вони кожний до дому свойого,

Нестор, той кінник Геренський, поклав Телемахоса в себе
Спати Одіссевса божого любого сина,
Та на оздобному ліжку у гучній блискучій повітці,
З ним гарносписий Пейзістратос ліг ватаг мужів,
Котрий з синів його всіх лиш один був юнак у палатах.
Сам же він спати уклався в куточку високого дому,
Тож господиня дружина йому уладнала те ліжко і постіль.
Вроджена ранком з пучками рожевими Еос явилась,—
З ліжка схопивсь тоді Нестор, той кінник Геренський,
Вийшовши, там на обтесаних сів він камінних,
Котрі стояли у його напроти дверей тих високих,
Білі, що, наче олива, блищали, на їх же колись-то
Не́левс часами сидів, отой богорівний порадник,
Але, подужаний Керою, він вже зійшов до Аїду,
Нестор Геренський там сів, охорона ахайців,
Берло маючий. Гуртом же зібрались до його синове,
Йдучи з світлиці: Ехефрон, Стратіос,
Аретос, Пѐрсевс і рівний богам Тразімедес.
З ними прийшов іще й шостий, Пейзістратос-ватаг,
І Телемахоса богу подобного там [1] посадили привівши.
Річ до їх зняв тоді Нестор, той кінник Геренський:
«Швидко мені, любі діти, чиніть мою волю,
Щоб я найперше від інших богів уласкавив Атену,
Котра видимо прийшла до мене́ на боговий бенкет розкішний.
Йди лиш котрий у долину по тую корову, нехай там
Швидше приходить, хай муж прижене, той пастух над волами.
В чорний човен Телемахоса духом величного теж хай
Йде хто і все приведе товариство, зостануться ж тільки
Двоє. Хай же Лаеркесу-золотарю хто накаже
Тута прийти, щоб він злотом облив нам коровині роги.
Іншії ж всі зоставайтеся тут у гурті й накажіте
Там у господі служницям, щоб бенкет преславний владнали,
По́сади й дрова нехай принесуть і прозорую воду».
Мовив отак, заходились усі: тож прийшла і корова
З поля, від човна порядного прудкого прийшло теж
Все товариство того Телемахоса з серцем величним.
Злотар прийшов, мідний приряд в руках мав, мистець той свідомий,

[1] Біля Нестора.

Молот, ковадло і зроблені красно обценьки,
Котрими злото оброблював. Отже, прийшла і Атена,
Щоб на подання дивитись. А Нестор, старий отой кінник,
Золота дав, той же роги корови облив ним
Штучно, щоб тішилась, бачивши тую оздобу, богиня.
Вів ту корову за роги Стратіос і божий Ехефрон.
Аретос, воду святу несучи їм в уквітчанім збапі,
Йшов із кімнати, а в другій руці ніс ячмінь для подання
В кошику. Ярий в воївлі стояв Тразімедес і келеп
Гострий держав у руці, щоб корову ударить.
Персевс начиння тримав, а Нестор, старий отой кінник,
Воду святу і ячмінь для подання почав і Атену
Довго благав, спочатку і шерсть з голови в пломінь кинув.
Потім, як вже помолився й ячмінь для подання посипав,
То тоді Несторів син Тразімедес, високий душею,
Ставши близенько, ударив, розсік келеп жили на шиї
І зломив ту коровину ярість, і скрикнули разом
Дочки усі, й невістки, і шановна дружина
Несторова, Еврідіка, найстарша з Кліменоса дочок.
Шию від землі широкодорожньої вгору задерли
І притримали її, ватаг мужів забив Пейзістратос.
Чорная кров потекла тоді з неї й дух тіло покинув.
Миттю її розрубали і зараз одрізали стегна
Всі, як годиться, і тлустостю їх обгорнули,
Вдвоє зложивши, й на їх свіжини положили.
Пік їх на дровах старий та іскристим вином покропивши,
А молоді коло його тримали в руках п'ятизубці,
Потім, як стегна уже попекли й скоштували утрібки,
Потім усе те остатнє покраяли і на рожни настромили,
І попекли, у руках рожни гострії мавши.
Тож Телемахоса красная та Полікаста скупала,
Нестора того Нелеєнка доня молодша,
Як же скупала і маслом мастким намастила,
Красного плаща на його накинула ще ж і хітона,
З купелі вийшов до люду несмертним подобний,
Потім, пішовши до Нестора, сів біля пастиря люду.
Тії ж тоді, що найкращеє м'ясо пекли і здіймали,
Їли і бенкетували, метушились добрії мужі,
В кубки злотисті вино наливаючи теє.
Потім, коли до пиття й до їди вдовольнили жадобу,
Річ до їх зняв тоді Нестор, той кінник Геренський:
«Діти мої, Телемахосу коней хорошої шерсті

Ви приведіть і впряжіте у повоз, щоб путь ту сповнив він».
Мовив отак, і послухали ті його, не сперечались,
Швидко йому запрягли прудких коней у повоз.
Жінка ключарка поклала вина їм і хліба, й наїдків,
Котрі владарі їдять, вихованці Діоса.
Тож уступив Телемахос у повоз прекрасний,
Після його Несторенко Пейзістратос, ватаг тої мужів,
В повоз вступив і у руки схопив тії віжки,
Бичем погнав, і вони вже побігли по волі
Геть по долині й покинули Пілос, високеє місто.
Гнались вони цілий вечір, ярмо те несучи.
    Геліос, отже, зайшов, і всі вулиці посутеніли,
В Фери вони прибули та у дім Діоклеса,
Сина того Орсілохоса, котрий Альфейоса син був.
Ніч там проспали, і він надавав їм гостинців.
    Вроджена ранком з пучками рожевими Еос явилась,—
Коней вони запрягли і вступили у повоз оздобний.
Виїхали із воріт і з гучної повітки.
Бичем погнав, і вони вже побігли поволі.
Як прибули ж у долину, що родить пшеницю, то там вже
Путь укінчили: так бігли ті прудкії коні.
    Геліос потім зайшов, і дороги усі потемніли.

ПІСНЯ IV

У Лакедаймоні

Отже, вони прибули в Лакедаймон, долину скелисту,
До Менелаоса дому славутнього потім вони подалися.
Його застали,— з родиною всею справляв він весілля
Сина й дочки бездоганної в домі своєму,
Котру тоді віддавав за Ахіллевса мужнього сина...

1888 р.

Данте Аліґієрі

ПЕКЛО

ПІСНЯ V

Здалека почало мені вчуватись
Квиління жалібне, страшне ридання
І плач, аж серце почало стискатись.

Стояв я там, де вічнеє смеркання,
Де гомін, мов шум моря у негоду,
Мов вітрів супротивних бушування.

Пекельний вихор не спиняє ходу,
Жене раптово духів далі й далі
І крутить їх, мов каламутну воду.

Отам-то чутно скарги, крики, жалі!
Як тільки стрінуться дві юрби душ прокляті,
Клянуть небесну мудрість від печалі.

І я довідався, що тут на муки взяті
Всі грішники, що тілом згрішили,
Убогі розумом, а почуттям багаті.

Немов шпаки, що ціле небо вкрили,
Зібравшися в громаду всі, зимою,
Зібрались духи ті — їх вітри

З усіх усюд, з гори, з низин юрбою,
Нема надії їм, нема спочинку,
Ніколи не розстануться з журбою.

Як часом видно зграю журавлину,
Що лине в небі з жалібним квилінням,
Так бачив я, як душі без упину

Летіли в вихрі з криком-голосінням.
«Учителю,— сказав я,— хто ті люди,
Що в чорнім вихрі мучаться летінням?»

'Ада Негрі

* *
*

Я свой летучий стих, блестящий самоцветом,
Бросаю в свет сверкающим букетом
Из молний и цветов.

Джордж-Гордон Байрон

КАЇН

АКТ I

СЦЕНА I

Країна поза раєм. Час — схід сонця.
Адам, Єва, Каїн, Авель, Ада і Селла приносять жертву.

Адам

Боже! Премудрий, вічний, безконечний!
З тьми над безоднею створив ти світло
Над водами єдиним словом. Слава!..
Встає нам світло дня, Єгові слава!

Єва

Боже! ти дав імення дневі й одрізнив
Від ночі ранок, доти злиті вкупу;
Од хвилі хвилю одділив; назвав
Частину твору свого твердю.— Слава!

Авель

Боже! створив ти з елементів різних
Повітря, землю, океан, вогонь,
І вкупі з білим днем і темрявою ночі
Створінням дав життя, щоб утішались
І щоб тебе й твій світ любили.— Слава!

Ада

Боже одвічний! батьку всього світу!
Ти нам створив найкращії створіння,
Щоб їх любить над все, опріч над тебе.
Дай силу все любити! — Слава! слава!

Селла

О боже! ти — любов, творець, благословення,
І все-таки ти змія допустив,

Щоб він позбавив раю мого батька.
Рятуй нас від лихого.— Слава! слава!

А д а м

Мій перший сину, Каїне, чого мовчиш?

К а ї н

Що ж я скажу?

А д а м

Молись.

К а ї н

Хіба ви не молились?

А д а м

Молились ми, і щиро.

К а ї н

Як же! вголос.
Я чув.

А д а м

І бог нас чув, я вірю в те.

А в е л ь

Амінь.

А д а м

А тільки ти, найстарший мій, мовчиш.

К а ї н

Коли мовчу, то й добре.

А д а м

Та чому?

К а ї н

Бо нічого просити.

А д а м

А дякувати?

Каїн

За що?

Адам

Хіба ти не живеш?

Каїн

Хіба не вмру я?

Єва

Лихо!
З заказаного дерева плід пада.

Адам

Ми мусимо його здійняти знову,
Навіщо дерево знаття зростив ти, боже?

Каїн

Чом з дерева життя ви плоду не зірвали?
Тоді б ви не боялись бога.

Адам

Сину!
Образа бога се, слова зміїні.

Каїн

Що ж?
Змій правду мовив: тії дерева
Були в раю. Коли життя добро візьметься
Й знаття добро, то звідки зло береться?

Єва

Мій синку! так і я казала, грішна,
Як ти ще не вродивсь, не відновляй
В собі мого гріха. Покаялася я.
Чи й поза райським муром мій нащадок
Вловитись має знов у тую пастку,
Що привела до згуби нас в раю?
Згодься тим, що є с т ь,— якби ми так зробили,
Ти б був тепер щасливий. Ох, мій сину!

Адам

Молитва скінчена, ходімо звідси,
Всяк з нас роботу має — не тяжку,
Хоч і потрібну. Новина дає нам
Плід рясний за малую працю.

Єва

(до Каїна)

Сину мій.
Корися щиро батькові і йди
За прикладом його.

Адам і Єва виходять.

Селла

Не підеш, брате?

Авель

Навіщо сяя хмара на чолі?
Дивись, коли б вона ще не збудила гніву
Одвічного!

Ада

Мій Каїне коханий!
Чи й я розгнівала тебе?

Каїн

Ні, Адо, ні!
Я хтів би сам лишитись на хвилину.
Я хворий, Авелю; та се минеться.
Ви, сестри, теж не гайтеся даремне,
Не слід, щоб ви були покарані за добрість.
Я йду за вами зараз.

Ада

Коли ні,
То я вернусь сюди.

Авель

Святий спокій, мій брате,
Твоєму духові!

Виходять Авель, Селла і Ада.

Каїн

(сам)

І се життя!
Роби! За віщо ж я робити мушу!
За те, що батько мій не втримався в раю.
А *я* що винен? Я тоді не жив.
І не просив життя, не хтів такої долі,
Яку мені принесло народження.
Навіщо батько слухав змія й жінки?
Ні, за що кара? що ж то був за гріх?
Зросло те дерево, то чом же не для батька?
Як ні, то пащо близько так росло
Таке хороше? І на всі питання
У них одна відповідь: «Божа воля,
Бог добрий». Хто се знає? Чи з того,
Що він всесильний, значить, що він добрий?
Я знаю тільки плід — а він гіркий,—
За гріх чужий я мушу плід сей їсти.
Хто йде сюди? До ангелів подібний,
Але суворіший, смутніший вид його,
Ніж інших духів. Та чого тремчу я?
Хіба для мене він страшніш ніж тії,
Яких щодня з огненними мечами
Я бачу коло брами, де я часто
Смерком скрадаюсь, щоб хоч раз поглянуть
На ті сади, на спадщину мою,
Поки ще ніч не вкрила огорожі
І верховіття тих дерев безсмертних,
Що їх пильнує херувимська варта.
Я не боюсь огненно-збройних духів,
Чого ж би мав тремтіти перед сим?
Від них здається дужчим він і кращим,
Так мовби не таким, яким він міг би бути.
Його безсмертя з тугою з'єдналось.
Невже нещасні є, окрім людей?
Невже? Іде він.

Ввіходить Люцифер.

Люцифер

Смертний!

Каїн

Хто ти, душе?

Люцифер

Я пан над духами.

Каїн

I ти лишив їх.
Для пороху?

Люцифер

Його думки я знаю,
І почуття ми маєм спільні.

Каїн

Як?
Мої думки ти знаєш?

Люцифер

То думки
Усіх, хто вартий думки,— се безсмертя
В тобі озвалося.

Каїн

Яке безсмертя?
Його нема в нас: дерева життя
Нам не дістав мій нерозумний батько,
Тим часом мати надто поспішилась
До дерева знаття; всяк плід нам смерть!

Люцифер

Мана то все, ти житимеш.

Каїн

Живу я,
Аби умерти. Й, живучи, не бачу,
Що робить смерть страшною, тільки се
Бридке, неподоланне, природженне
Бажання жить. Ненавиджу його.
Собою бриджуся, та побороть не можу.
І так живу. Бодай би не родився!

Люцифер

Живеш і вічно житимеш. Не думай,
Що в сій земній подобі все життя,—

Подоба зникне, ти ж і потім будеш
Не меншим, ніж тепер.

Каїн

Не меншим! Чом же
Не більшим?

Люцифер

Може, станеш ти, як ми.

Каїн

Які ж ви?

Люцифер

Ми безсмертні.

Каїн

Ви щасливі?

Люцифер

Ми сильні.

Каїн

Ви щасливі?

Люцифер

Ні, а ти?

Каїн

Чи я щасливий? Глянь!

Люцифер

Ти, бідна глино!
Ти, ти себе вважаєш нещасливим?!

Каїн

Так. Але ти хто, ти з владою такою?

Люцифер

Той, хто бажав буть тим, чим твій творець,
Але тебе створив би іншим...

Каїн

Ох!

До бога ти подібний, та...

Люцифер

Не бог я,

Я ним не став, нічим не хочу бути,
Як лиш собою. Пап, хто переміг.

Каїн

Хто?

Люцифер

Батька твого і землі творець.

Каїн

І неба, і всього. Про се я чув
Спів серафимів і — розповідь батька.

Люцифер

Говорять те, що мусять говорити,
Аби не статись тим, чим стався я
Між духами, а ти між людьми.

Каїн

Хто ж ми?

Люцифер

Ті, що хотять скористати з безсмертя;
Ті, що всесильному тиранові посміють
В лице одвічне глянуть і сказати,
Що зло не єсть добро! Як він створив нас —
Він каже так, а я не знаю і не вірю! —
Але як він створив, то знищити не може.

Вільям Шекспір

МАКБЕТ

АКТ I

СЦЕНА I.— ПОЛЕ

Грім і блискавка. Входять **три відьми.**

1 Відьма

Коли ми стрінемось, сестриці?
Чи в грім, чи в дощ, чи в блискавиці?

2 Відьма

Коли перешумить війна,
І щастя, й горе дасть вона.

3 Відьма

Ще поки сонце не зайде.

1 Відьма

Ми стрінемось, та тільки де?

2 Відьма

На полі.

3 Відьма

І Макбет прийде.

1 Відьма

Я йду, сивий дідько!

Всі

Жаба кличе. Швидко!
Зло до добра, добро до зла!
Хай вітер несе нас, хай криє нас мла!

СЦЕНА II.— ТАБІР ПІД ФОРЕСОМ

Тривогу б'ють. Входить король Дункан, Малькольм, Дональбен, Ленокс з товариством. Стрічають раненого вояка.

Дункан

Хто сей вояк поранений? Він може,
Здається, розказати, як там справа
Стоїть з повстанням.

Малькольм

Сей отой старший,
Що визволяв мене так щиро і одважно
З полону. Помагай біг, славний друже!
Король бажає знати, що там чутно
На бойовиську.

Вояк

Там обидва війська,
Мов два плавці, що плинуть навпереїми,
А силою однакові. Там лютий
Макдональд-бунтівник (такий він зроду,
До нього все, що є лихого в світі,
Зібралось), він з західних островів
Зібрав до себе кернів, галловгласів.
Йому всміхалась доля, та недовго.
Макбет одважний (варт його так звати),
На злість фортуні, видобув меча,
Що парував від крові супостатів,
І, як слід одважному, пробив мечем дорогу
До самого злочинця. Ще ж не мовив
Йому ні слова, як уже розтяв
Його надвоє з голови до п'ят.
І голову його прибив на наших шанцях.

Дункан

От добрий родич! от одважний лицар!

Вояк

Та звідки сонце сходить, звідти й туча
Надходить — громова і топить кораблі;
Так доля привела недолю. Слухай, слухай,
Шотландський владарю! одвага збройна
Втікать упертих кернів научила,

Але король норвезький незабаром,
Узброївши чималу силу війська,
Напав на нас.

Дункан

Але се не злякало
Хоробру старшину, Макбета й Банко?

Вояк

Де ж там!
Так горобець орла злякає, заєць лева.
Кажу вам правду, що вони обидва,
Немов з подвійними набоями гармати,
Отак вони подвійно вдарили на ворога завзято.
Вони в крові скупатися хотіли,
Чи нагадати людям про Голгофу,
Запевне так...
Але я млію: рани всі одкрились...

Дункан

І рани, і слова твої тобі пристали,
Бо чесні.— Заведіть його до лікарів.

Вояка ведуть далі.
Ввіходить Россе.

Хто там іде?

Малькольм

То Россе, тан шановний.

Ленокс

Що за непевний погляд! так, неначе
Він має нам страшне щось розказати.

Россе

Над королем хай буде божа ласка.

Дункан

Шановний тане, звідки?

Россе

З Файфа, мій владарю,
Там корогви норвезькі здійнялись
І холоду нагнали на весь люд наш.
Там війська сила й сам король норвезький.

Привів їх той бридкий, невірний зрадник,
Кавдорський тан, і чвара почалась.
Та сей жених Беллони, сильне збройний,
Зострів таких, як сам, не гірших вояків,
Зітнувся меч з мечем, рука з рукою стрілась,
І затремтіла зрадницька душа.
Ми подолали.

Дункан

Се велике щастя!

Россе

Свено, король норвезький, просить миру.
Ми не дали йому ховати вбитих,
Поки в святого Кольма церкві він не дав нам
Сто тисяч злотих на громадський вжиток.

Дункан

Але сей тан Кавдорський більш не буде
Нам зраджувать.— Ідіть, його скарайте,
Його ж маєтності Макбетові віддайте.

Россе

Все буде вчинено.

Дункан

Де він програв, Макбет шляхетний виграв.

Виходять.

СЦЕНА III.— СТЕП

Грім. Входять три відьми.

1 Відьма

Де ти була, сестро?

2 Відьма

Свиней била.

3 Відьма

Сестро, а ти де була?

1 Відьма

Там жінка моряка набрала десь каштанів

Та й жерла, жерла, жерла.
Кажу: дай і мені!
А та паскуда крикнула: геть, відьмо!
Тепера чоловік її пливе в Алеппо,
А я й собі не проста,
Неначе миш безхвоста,
За ним, за ним, за ним.

2 Відьма

Я дам тобі вітра.

1 Відьма

Ти добра, хоч хитра.

3 Відьма

А я дам другого.

1 Відьма

Я маю всі вітри за того.
Буйні вітри загудуть,
Всі чотири нападуть
На мале судно.
Я зроблю йому причину,
Не засне і на хвилину,
Буде тямити мене,
Сам себе він прокляне!
Сім ночей без престанку
Буде мати лихоманку.
Хоч йому не згине човен,
Та вже ж буде лиха повен.
Дивись, що я маю!

2 Відьма

Що, що, покажи!

1 Відьма

Пальці з рук того рибалки,
Що з човном розбився в скалки.

Чутно, бубни гудуть.

3 Відьма

Гуде, гуде,
Макбет іде!

Всі

Віщі сестри, винозорі,
Через море, через гори
Ми летим, летим, летим.
Три на нас, а три на люде,
А ще три, то дев'ять буде.
Тихо! — Чари наведім.

Віходить Макбет і Банко.

Макбет

Який тяжкий і славний був сей день!

Банко

Чи ще до Фореса далеко? — Що за диво?
Якісь жінки, непевні, дикі видом,
І не подібні до людей наземних,
Хоч на землі стоять. Чи ви живі?
Чи можна вас питать? Мене ви зрозуміли,
Здається, бо поклали тонкі пальці
На звислі губи. Певне, ви жінки,
Хоч ваші бороди і не дають напевне
Сього сказать.

Макбет

Хто ви? скажіть, коли се вільно.

1 Відьма

Здоров, Макбете, тане над Гламісом!

2 Відьма

Здоров, Макбете, тане над Кавдором!

3 Відьма

Здоров, Макбете! королем ти будеш.

Банко

Мій пане, що ви стали, мов злякались
Таких речей приємних? — Але пробі,
Чи ви привиддя, чи ви справді те,
Чим здаєтесь? Товариша мого
Вітали ви тим щастям, що він має,
Ще більшу гідність віщували, навіть врешті
Корону обіцяли. А мені нічого?
Коли ви знаєте, що доля засіває,

Яке насіння зійде, яке ні,
Скажіть. Я не прошу і не боюся
Ні ласки вашої, ні гніву.

1 Відьма

Слава!

2 Відьма

Слава!

3 Відьма

Слава!

1 Відьма

Ти менший від Макбета, хоч і більший.

2 Відьма

Не так щасливий, але щасливіший.

3 Відьма

Ти зродиш королів, сам королем не будеш.
Макбете й Банко, слава!

1 Відьма

Макбете й Банко, слава!

Макбет

Ви, недомови, стійте, ще кажіть!
Сінель умер, і я тан над Гламісом.
Але Кавдор? Кавдорський тан живий,
Він дужий лицар; так я вам не вірю,
Що стану я королем, як я не вірю
В кавдорське танство. Звідки в вас, скажіте,
Знаття таємне? і чого ви тут,
На дикому степу, нам перейшли дорогу
З вітанням віщим? Говоріть, кажу вам!

Відьми зникають.

Банко

Земля, як і вода, баньки пускає часом,

Оце ж вони були. Куди привиддя зникли?

Макбет

В повітря, вимарене тіло так розтало,
Як дух в повітрі. Шкода, що так зникли!

Банко

Чи справді се було, про що ми розмовляєм?
Чи, може, ми яке нечисте зілля з'їли.
Що розум нам сковало.

Макбет

Ви — батько королів.

Банко

А ви — король.

Макбет

І тан Кавдорський — так вони казали?

Банко

Така була їх мова і слова.
Хто там?

Ввіходять Россе і Ангус.

Россе

Макбете, наш король був дуже радий
З твоєї перемоги, він читав
Про те, як ти завзято бив повстанців,
І сам не знав, хвалить чи дивуватись
І чим тебе надгородить. А потім,
В той самий день, довідався він знову,
Що ти стояв проти норвежців дужих,
Сам смерті не лякався, тільки іншим
Смерть завдавав. Неначе в казці хутко
Гінці йшли за гінцями, кожний з них
Тебе звав славним оборонцем царства
І честь тобі складав.

Ангус

Тож нас послав
Наш владар, щоб тобі подякувать від нього.
Та не платить тобі, а кликати до нього.

Россе

А щоб ти певний був у більшій шані,
Мені він доручив тебе назвати

Кавдорським таном. З тим тебе вітшую,
Преславний тане, маєш нову гідність.

Банко

Невже й нечиста сила каже правду?

Макбет

Кавдорський тан живий, нащо вбирати
Мене в чужу одежу?

Ангус

Був він таном.
Його життя тепер під вироком тяжким,
Бо він життя не варт. Він був у змові
З норвезьким королем, чи то бунтівникам
Дав таємну поміч, чи обох їх
Призводив на погибель краю, невідомо.
Оскаржений за зраду, він признався,
І має згинути.

Макбет

Гламіс і тан Кавдорський.
А далі більше.— За труди спасибі.—
Чи сподіваєтесь нащадків-королів?
Ті, що дали мені Кавдорське танство,
Вам обіцяли більше.

Банко

Коли вірить,
То ви ще маєте отримати корону,
Окрім Кавдора. Але от що дивно:
Не раз, щоб нас до згуби допровадить,
Нам темна сила спершу правду каже,
Аби ми віри поійняли, а потім
В безодню заведе. Панове, пару слів!

Макбет

Вже сказано дві правди,
Се мов пролог щасливий перед грою
Величних, пишних сцен.— Панове, дякую.—
Таке надземне піклування
Не може бути зле; але й не добре. Якщо зле,
Нащо воно мене запевнило в удачі
І з правди почало? Я — тан Кавдорський.

Невідомий поет

* *
*

Чи є, сину, бог, чи нема, бог його знає,
а тільки ти нікого не займай,
то й тебе ніхто не зачіпатиме.

Народна мудрість

В небі ми жодного доброго батька не маєм;
Ну що ж такого!
Тут, в світовій заметні, проживемо, як знаєм,
Хоч і без нього.
З того ж усього,
Що я з побожних філософів міг прочитати,
Навіть собаці нічого не може принадою стати.
Був би хто-небудь отам в небесах,
Чи ж він стерпів би, щоб в нього в очах
Так без жалю, так пекельно-затято
Люди і звірі всі вкупі боролись,
Гризлись зубами, труїлись, кололись,
Мучили з розмислом, тонко, завзято?
Батьківське серце того б не стерпіло,
Бурею-гнівом воно б закипіло,
Тисячострілий перун би на землю злетів
І повбивав би усіх ненаситних катів.
Може, гадаєте: «він нам за теє
В іншому світі віддячить за злеє,
І за страшне на землі бідування
На небесах він нам дасть раювання?»
О, хоч би навіть могли на тім світі
Всі ті замучені люди ожити,
Певне б, сказали: «Спасибі за жарт!
Вдруге сього починати не варт!
Все вже минуло. Нема що журитись.

Краще заплющитись, щоб не дивитись.
Ще тута знову де візьмуться люде,
Знов обіймання нещиреє буде...
Ні, вже кладіть мене краще в труну,
Там я принаймні спокійно засну!»
Поки живеш ти, то треба, щоб знав,
Що, як життя своє прокалатав,
Досить тяжкої роботи!
Добре, коли ти упевнився в тім,
Але при тому не втратив зовсім
Духа величності й цноти.
Тільки в душі, що за ціле життя
Не заглушила в собі до людей співчуття,
Що вкупі з іншими, сміло
Робить великеє діло,
Сорому й страху не знає,—
В ній тільки бог пробуває.

ПРИМІТКИ

До другого тому Зібрання творів Лесі Українки у дванадцяти томах увійшли поеми і поетичні переклади.

ПОЕМИ

РУСАЛКА

(Поема в народному стилі)

Вперше надруковано у виданні: «Перший вінок. Жіночий альманах. Виданий коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пчілки». Львів, 1887, стор. 56—68. Поема увійшла до збірки «На крилах пісень. Твори Лесі Українки. Накладом авторки», Львів, 1893, стор. 92—102. Втретє за життя письменниці поему надруковано у збірці вибраних творів «На крилах пісень» (Київ, 1904). У першодруку поема не мала підзаголовка, не було розподілу на строфи, текст ділився на п'ять розділів. У перевиданні поеми у збірці «На крилах пісень» додано підзаголовок, текст розбито на строфи, розділ IV поділено на два, зроблено незначні стилістичні виправлення. Між текстом поеми у збірці «На крилах пісень» (1893) і збірки вибраних творів (1904) істотних різночитань немає.

Автограф не знайдено.

Датується за першодруком.

Подається за виданням: Леся Українка. На крилах пісень. Збірник творів. К., 1904, стор. 95—110.

САМСОН

(На біблейську тему)

Вперше надруковано у журн. «Зоря», Львів, 1892, № 10, стор. 186—189.

Поема увійшла до збірки «На крилах пісень», 1893, стор. 57—65.

Автограф не знайдено.

Між текстом першодруку, збірки «На крилах пісень» (1893) та збірки вибраних творів (1904) істотних відмінностей немає.

Датується за першодруком.

Подається за виданням: Леся Українка. На крилах пісень. Збірник творів. К., 1904, стор. 111—122.

«Зоря» — український літературно-громадський журнал ліберально-буржуазного напряму. Виходив у Львові у 1880—1897 рр.

Самсон — герой давньоєврейської міфології, що уславився надзвичайною фізичною силою і подвигами у війні з філістимлянами. Біблійна легенда розповідає, що коханка Самсона — Даліла, родом філістимлянка, хитрощами вивідала джерело його сили, що крилося у волоссі, остригла сонного і видала своїм одноплемінникам. Вороги осліпили Самсона, але він помстився за свою наругу, зруйнувавши палац під час бенкету переможців.

МІСЯЧНА ЛЕГЕНДА

Вперше надруковано у збірці «На крилах пісень. Твори Лесі Українки. Накладом авторки», Львів, 1893, стор. 79—91.

В Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (далі: ІЛ) в архіві Лесі Українки, ф. 2, № 11 (далі вказуються лише номери фонду і автографа) зберігається автограф поеми (альбом «Poésie», арк. 39—58) без підзаголовка і посвяти. Після розділу І дата: «89 р.» (арк. 41). В автографі є ряд варіантів окремих рядків.

У розділі III після строфи 4 йдуть дві строфи, що не ввійшли до першодруку:

Тільки немовби чогось бракувало
В співі мистецькім його:
Голос виводив, а серце мовчало!..
Слухали співу того,

Серце ж від нього не билось тепліше,
Він же за теє не дбав,
Слава для нього була наймиліше,
Тільки її він шукав.

У розділі V після строфи 4 йде інший текст, замість друкованих 20 строф:

...Не тямлять безмірності туги моєї!
Не тямлять співецької туги!
Не знають печалі вони, крім своєї...
Ні, годі цієї наруги!

Я більш не піду до людей тих нікчемних!»
І сумно співець похилився,
І погляд суворий з-під брів його темних
У сутінь вечірню втопився.

Темніла помалу доріженька бита,
Червона зоря погасала,
І куряви хмара, отарою збита,
Мов дим від пожежі, палала.

Ішов за отарою хлопець-вівчарик,
В сопілоньку грав помаленьку,
То смутно-журливо виводив дударик,
То знов затинав веселеньку.

Смутна розливалась поважно, широко,
Мов срібная повідь весною,
Весела пригривка далеко, високо
Летіла луною дрібною.

«Гей, хлопче, послухай, щось маю казати!» —
Співець на хлопчину гукає,
Хлопчина покинув в сопілочку грати,
Сопілочку в торбу ховає.

«Послухай, ти чий? І з якої ти хати?» —
«Іванів,— ген з тої, що з краю!» —
«Коли ж се і хто тебе вивчив так грати?» —
«Я сам. Я давно на ній граю».

«А пісні тієї від кого навчився?» —
«Та я вже давно її знаю».—
«Куди ж ти втікаєш? Чого заспішився?» —
«Ей, пане, я часу не маю».

Вже зник той вівчар, і отари не видко,
І курява вже уляглася,
Прилинула нічка темненькая швидко,
І нива в туман повилася.

Співець же віконця свого не покинув,
Дививсь,— і не бачив нічого,
Не бачив, як місяць по небі поплинув,
Не чув соловейка малого.

Не сходила з думки та пісня хлоп'яти
І тихо бриніла, й лунала,
Хотілось у пісні тії запитати,
Чого вона прагла-бажала?

Немовби чого домагались ті гуки,
То тихі, то сумно-здужалі,
Якісь недоспівані радощі, муки,
Якісь недомовлені жалі...

І ті недомовлені жалі гнітили
Співцеві серденько зболіле,
Ті радощі тихі неначе манили
До себе серденько замліле.

Закреслено передостанню строфу:

Затих соловейко в гнізді на орісі,
Затихли веснянки дівочі,
Затихла сопілка вівчарика в лісі,
Затихли пісні парубочі.

У розділі VI немає строф 12, 13 і 14.

Після строфи 16 у розділі VI йдуть такі рядки, яких нема у друкованому тексті:

I судилося так,— я те знаю:
    В кожну місячну ніч навесні
Залунає від краю до краю
    Пісня в рідній моїй стороні.

Передруковуючи поему у виданні збірки «На крилах пісень» (1904), Леся Українка опустила три строфи:

Розділ IV, строфа 5:

I подумав співець: «Ох, як скучно!
Там же, в світі, в часи незабутні
Було весело, ясно та бучно!
Втіха, квіти і лаври славутні...

Розділ V, строфа 5:

Нікчемна в них радість і втіха нікчемна,
Усяк з них за себе лиш дбає,
I що ж для них туга співецька таємна?
Чуття у них в серці немає.

Розділ VI, строфа 4:

Ось він руку здійняв, в ту ж хвилину
    Стало тихо, неначе в могилі.
Владар був він у тую годину,
    Всі корились чаруючій силі.

Датується за автографом.

Подається за виданням: Леся Українка. На крилах пісень. Збірник творів. К., 1904, стор. 134—148.

РОБЕРТ БРЮС, КОРОЛЬ ШОТЛАНДСЬКИЙ

Вперше надруковано у журн. «Хлібороб», Львів, 1894, № 8-9, стор. 59—62, № 10-11, стор. 72—75. Одночасно поему надрукував журн. «Дзвінок», 1894, № 11, стор. 234—239, № 12-13, стор. 271—275.

Збереглися два автографи поеми. Перший (ф. 2, № 743) належав редакції журналу «Дзвінок». Він переписаний двічі — перших шість аркушів містять три розділи і приписку «Кінець буде». На останніх трьох аркушах переписано розділи IV—VI з припискою: «кінець». Автограф без дати. Заголовок такий: «Роберт Брюс, король шотландський (Шотландська легенда). Посвята дядькові Михайлові». В автографі є примітки Лесі Українки до двох слів: «Шотландія — Шкоція. Назва Шкоція єсть правішою, але для гармонічності вірша ми уживаємо «Шотландія»; «Герольд — слуга або липар, що сповіщав волю королевську та вироки урядові». Закреслені у розділі I строфи 1—5 і у розділі IV строфи 15—18 (від: «Ох, лютий бій, останній бій» — до «Кладіте зброю

долі!»). У розділі I строфи 13 і 14 поміняно місцями. У розділі V після строфи 6 закреслено рядки:

Ти веди своїм розумом ясним
Добрий лад у рідній стороні,
Обіцяємось ми тобі вірне
Помагати в миру й на війні.

Закреслено строфу 7. Строфи 8 немає («Ти кликнеш на війну, ми зберемось...»).

Другий автограф (ф. 2, № 744) — чорновий, має багато виправлень і закреслень. У розділі VI після строфи 3 зазначена дата: «1893 літом в Гадячі».

У «Заспіві» закреслено строфу 3. У розділі I закреслено строфу 12. Ці строфи є в друкованих текстах. Закреслено строфу 15, якої нема і в друкованих текстах:

Шотландське військо загуло,
Мов хвилі на роздоллі,
Лицарство зброю всю свою
Поклало миттю долі.

У розділі II закреслено строфу 16:

Мов листя осіннє, вкривають поля
Шотландські селяни бездольні,
А ті, що зостались собі на печаль,
Були вже до бою нездольні.

В кінці розділу III закреслено дві останні строфи:

Ні! було б то остатнєє діло!..»
Вибіг з хати Роберт в одну мить,
Сів-упав на свого вороного
І, мов куля, в Шотландію мчить.

Не оглянувся й разу на море,
Де біліли вже ті кораблі,
Що везли хрестоносне лицарство
На війну до святої землі...

У розділі IV замість строф 9, 10 і 11 спочатку була лише одна з позначкою «NB»:

Шотландські лицарі сидять
І раді, і не раді,
Їх ласка й надгороди ждуть —
Заплата їхній зраді!

У розділі V закреслено строфи 6, 7, 8 і 9. З них строфи 6 і 7 не увійшли до друкованого тексту:

Ти одбив ворогів, що хотіли
Наложить на шотландців ярмо,
Під твою оборону міцную
Ми, шотландці, тепер стаємо!

Ти веди своїм розумом ясним
Добрий лад у рідній стороні,
Обіцяємось ми тобі вірне
Помагати в миру й на війні.

Закреслено строфу 15:

Доки ж будеш тримати присягу,
Що давав ти країні рідній,
Доти будеш ти міцно і певно
На престолі сидіти у ній.

Первісний текст передостанньої строфи поеми був таким:

І за те хвала Роберту Брюсу,
Що не зрадив він народу свого,
Що не хотів він у тяжку годину
Бути слабше павука малого.

У 1894 р. поема вийшла окремим виданням: Роберт Брюс, король шотландський. Шотландська легенда. Коломия. Вид. Михайло Павлик, 1894, 22 стор. Поема увійшла до збірки «Думи і мрії» (1899). Її ще раз передруковано в альманасі «Дубове листя» (К., 1903, стор. 185—199). Істотних різночитань між усіма друкованими текстами немає.

Подається і датується за збіркою «Думи і мрії. Поезії Лесі Українки», Львів, 1899, стор. 30—44.

Роберт Брюс, король шотландський — очевидно, шотландський король Роберт Брюс (1274—1329). У боротьбі між Шотландією і Англією шотландський народ під керівництвом Брюса відстоював свою незалежність.

«Хлібороб» — український прогресивний журнал. Виходив у Львові і Коломиї у 1891—1893 рр.

«Дзвінок» — український журнал ліберально-буржуазного напряму для дітей і юнацтва. Виходив у Львові в 1890—1914 рр.

Драгоманов Михайло Петрович (1841—1895) — український публіцист, учений і громадський діяч буржуазно-демократичного, потім ліберально-буржуазного напряму.

ДАВНЯ КАЗКА

Вперше надруковано у журн. «Житє і слово», Львів, 1896, кн. 6, стор. 442—453.

Чистовий автограф поеми (ф. 2, № 738) з датою: «Київ, 12.XI 93», поправками і зауваженнями на полях Олени Пчілки, які Леся Українка врахувала при підготовці поеми до друку, викресливши всі ті місця, що могли б нагадувати про її власну недугу. Скорочено такий текст:

Розділ I, після строфи 3:

Ще ж до того був каліка,—
Не здивуйте сьому слову! —
Тільки й мав, що праву руку
Та ще голову здорову,

Після строфи 5.

(Його пісня, його думка
По країні скрізь лунала,
Не було тії людини,
Щоб пісні його не знала).

Після строфи 9:

Сам весь день лежав поет наш
В зеленочку запашному,
А на вечір його молодь
Знов одводила додому.

Третій рядок у строфі 22 первісно мав такий вигляд:

Не забудьте тільки милиць,

Строфа 45 спочатку містила рядки:

І прийшла сільськая молодь,
Щоб поета забирати,
І з веселими піснями
Повела його до хати.

Розділ II, після строфи 1:

Молодь вся була на полі,
Бо якраз настали жнива,
І товаришів поету
Відобрала ясна нива.

Розділ III, після строфи 6:

З думки вийшов він Бертольду.
Та були ж пильніші справи,
То кохання, то весілля,
То бенкети, то забави.

Після строфи 15:

У піснях рідних, коханих
Ти шукай собі розваги,
Про рідну країну спогад
Хай додасть тобі одваги.

Після строфи 48:

«Так,— Бертольд промовив згорда,—
Ось який співець одваги!
Що ж! словами воювати
Не багато треба зваги!»

«Ні,— співці загомоніли,—
Не кажи такого слова,

Хто нікчемну душу має,
То така ж у нього й мова.

Ти не кидай необачно
Згірдних слів на чоловіка!
Наш поет зостався дома
Через те, що він каліка».

Тут-то нашого поета
Пригадав Бертольд відразу,—
І сказав: «Так необачно
Я промовив сю образу.

Розділ IV, після строфи 17:

Вже збираються гуртами
І міщане, і селяне,
Неспокій великий в краю,—
Так і жди, що люд повстане.

Після строфи 23:

Половить нас — дарма праця!
Хоч би всіх переловили,
Все одно б сього джерела
Вільних співів не спинили.

Після строфи 25:

«Стій! — гукнув Бертольд співцеві,—
Я сей раз тобі дарую,
Сподіваюся, що вдруге
Сих дурниць більш не почую».

Після строфи 33:

Він, втішаючись, промовив:
«Вибачайте, любі друзі,
Що не встав я вам назустріч,
Я лежу тепер в недузі.

Що ж, сідайте, будьте гості!»
Але слуги не сідають,
Тільки зараз же поету
Графські речі викладають.

Після строфи 37:

І на що б мені здалися
В замку пишнії палати?
Чи в палатах, чи в хатині
Все одно мені лежати.

Після строфи 39:

Не поет, хто покидає
Боронить народну справу,

Щоб своїм словам блискучим
Золотую дать оправу;

Після строфи 53:

Все одно мені лежати —
Чи в темниці, чи в хатині,
Там, чи тут — мені однако,
Я не буду в самотині.

Після строфи 56:

А як знайдуться кайдани
Навіть вже для мого слова,
То їх брязкіт залунає
Голосніш, ніж гучна мова.

Строфи 14 і 15 в автографі перероблені. Первісно вони мали такий вигляд:

Бо як тільки де неспокій,
Зараз військо набігало
І підданих непокірних
В міцні тюрми запирало.

Коли се одного разу
До Бертольда у господу
Чоловік якийсь приходить
І розказує пригоду:

«Вибачай, вельможний пане,
Що лихі приношу вісті,
Але мушу я сказати,
Що не все спокійно в місті».

Перероблено і строфу 58, текст якої був такий:

Так і сталось, у темницю
Понесли поета жити,
Але й там він не подумав
Зброї чесної зложити.

В автографі є ще й інші незначні відмінності. Вперше за автографом поема надрукована у виданні: Леся Українка. Твори в п'яти томах. Т. І. К., Держлітвидав, 1951, стор. 363—386.

У другому прижиттєвому виданні (збірка «Думи і мрії», 1899) текст поеми остаточно відредаговано і виправлено. У цьому виданні пропущено строфу 62 в розділі IV:

Між нащадками знялася
Боротьба тяжка, завзята,
Та вона ведеться й досі,
Ця війна страшна, затята.

Зберігся ще уривок чорнового автографа «Давньої казки» (ф. 2, № 739), що містить 18 строф останнього розділу поеми. Текст тут скорочено. Наводимо закреслені первісні варіанти двох строф:

Після строфи 37:

І шаноба в нього в замку
Теж для мене не цікава,—
Що мені сказати може
Дворакiв юрба лукава?

Після строфи 58:

Так і сталось, у темницю
Понесли поета жити,
Але й там він не подумав
Зброї чесної зложити.

Подається і датується за збіркою «Думи і мрії», Львів, 1899, стор. 3—29.

«Ж и т є і с л о в о» — український науковий, суспільно-політичний та суспільно-літературний журнал прогресивного напряму. Виходив у Львові в 1894—1897 рр.

ОДНО СЛОВО

(Оповідання тубільця з півночі)

Вперше надруковано у журн. «Вільна Україна», СПб., 1906, № 1-2, стор. 7—10, з підзаголовком «Оповідання старого якута». На поему відгукнувся А. Кримський заміткою «Критично-філологічні уваги про ложки дьогтю в бочках меду» (журн. «Нова громада», 1906, № 7, стор. 105—112), де говорилося, що в якутській мові слово *воля* є. Очевидно, під впливом цього зауваження Леся Українка, випускаючи поему окремою книжкою (Л е с я У к р а ї н к а. Одно слово (Оповідання тубільця з півночі). К., «Час», 1908, 12 стор.), змінила слово *якута* на *тубільця.*

Різниці між цим текстом і першодруком нема. У виданні 1908 р. подано пояснення до кількох слів: «Тойоном» звуть на півночі усякого начальника»; «Сполохом звуть різнобарвне сяйво на небі, що дуже часто буває видко вночі в холодних північних краях»; «Юртою зветься курінь, вкритий повстю або звірячими шкурами. В таких юртах живуть люди по холодних північних країнах»; «Тайгою звуться в Сибірі величезні темні ліси, що вкривають собою сливе всю цю країну».

Чорновий автограф поеми (ф. 2, № 742) має первісну назву «Чужі люди». У ньому в кінці поеми закреслено 16 рядків: від слів «Я до нього усе ходив» до «добрий був». Далі закреслено ще чотири рядки: від слів «Уже б ми їм казали» до «чого теє слово?». У друкованих текстах ці рядки є.

Дослідники творчості Лесі Українки припускають, що образ політичного в'язня, змальований в поемі, навіяний постаттю українського поета-революціонера, політичного засланця П. А. Грабовського.

Датується за першодруком.

Подається за виданням 1908 р.

«Вільна Україна» — український громадсько-політичний і літературний журнал прогресивного напряму. Виходив у Петербурзі в 1906 р.

«Нова громада» — літературно-мистецький журнал ліберально-буржуазного напряму. Виходив у Києві в 1906 р.

ВІЛА-ПОСЕСТРА

Вперше надруковано у журн. «Літературно-науковий вісник» (далі: ЛНВ), 1911, кн. 12, стор. 405—412.

Між чорновим автографом (ф. 2, № 737) і першодруком є кілька різночитань.

стор. 84 рядок 5 — Вже ж на те не обізвалась віла — відсутній.

стор. 84 рядок 11 — Побратим іще її вмовляє — відсутній.

стор. 86 після рядка 26 йде рядок, якого немає в друкованому тексті — Та шукає свого побратима.

стор. 86 після рядка 28 йде рядок, якого немає в друкованому тексті — Віла йде аж до палат султанських.

стор. 90 після рядка 25 — ось він вже на брамі камінь креше — закреслено строфу:

Простягає віла руки дужі,
і підводить свого побратима,
і несе, і на коня саджає,
і сама сідає позад нього.

Першодрук і автограф не мають дати. Характер почерку і водяні знаки на папері автографа (п'ятикутна зірка) дають підстави датувати поему 1901 роком. На цьому ж папері писані і датовані поезії: «Уста говорять: «він навіки згинув!» — 7.VI 1901 р., Кімполунг, «Мрія далекая, мрія минулая» — 10.VIII 1901 р., Буркут. Поема була завершена 1911 р.

Датується орієнтовно.

Подається за першодруком.

«Літературно-науковий вісник» — український художній, науковий і публіцистичний журнал. За ідейним спрямуванням історія журналу поділяється на три періоди: 1) демократичний (1898—1906, Львів); 2) буржуазно-ліберальний (1907—1914) і буржуазно-націоналістичний (1917—1919, Київ—Львів); 3) буржуазно-націоналістичний і профашистський (1922—1939, Львів; з 1933 р. виходив під назвою «Вісник»).

Віла — у міфології південних слов'ян діва-чарівниця.

Юнак (*сербськ.*) — герой; юнаки — герої епосу південнослов'янських народів.

Пірнач — символ влади сербських воєначальників у далеку давнину.

«СЕ ВИ ПИТАЄТЕ ЗА ТИХ...»

Вперше надруковано у журн. «Радянський Львів», 1945, № 5-6, стор. 31—32, під назвою від редакції «Якутська поема».

У автографі (ф. 2, № 745) в прикінцевій частині поеми після рядка «не скаржаться, мов горя мало!» йдуть закреслені автором рядки:

Се так було, поки зима,
а потім, бач, напали страхи
по ночах знов, та то дарма!
Сказали їм: страхи не ляхи!

Подається і датується за автографом.

ІЗОЛЬДА БІЛОРУКА

Вперше надруковано у ЛНВ, 1913, кн. 1, стор. 24—28.

Чорновий автограф (ф. 2, № 741) має підзаголовок французькою мовою («Iseult-aux-blanches mains»).

У чорновому автографі закреслено строфи 2 і 3 в розділі III, а також передостанню строфу в розділі VI. Чистовий автограф (ф. 2, № 740) ідентичний з першодруком.

Датується за чорновим автографом.

Подається за першодруком.

Моргана, Мерлін, Урганда — герої середньовічних рицарських романів, чарівники.

ТРИПТИХ

І. Що дасть нам силу? II. Орфеєве чудо. III. Про велета.

Вперше надруковано у збірнику «Привіт Іванові Франкові в сорокаліте його письменської праці. 1874—1914», Львів, 1916, стор. 37—54.

Рядок «Робота наша щось не дуже гарна» на стор. 119 пропущений у першодруку, відновлюється за чорновим автографом.

Чорновий автограф твору (ф. 2, № 749) має ряд різночитань:

стор. 105 після рядка 12 є такий рядок

і тонуть в дрібній хвилі побережній;

стор. 108 після рядка 10 йде такий рядок

на шибениці різним гультяям;

стор. 108 після рядка 11 є такий рядок

дешева рибка, то погана й юшка...»

стор. 113 рядки 14—18 скорочені:

Ой, хутко знову прийде ніч *ворожа*
і ворогів з собою приведе
під чорним покривалом своїм, і знову

стор. 113 рядки 29—30 відсутні.

стор. 114 рядки 5—9 (репліка Зета) відсутні.

стор. 122 у казці «Про велета» закреслено строфи 6 і 7:

Одно до одного тоді
тулилися щільненько

маленькі «панна і мужик»,—
бо їм було страшненько.

Я пам'ятаю очі ті,
наївні, круглі, карі,
неначе вчора то було,
що ми сиділи впарі.

Датується за чорновим автографом.

Подається за першодруком.

Центуріон — у давній римській армії начальник центурії, сотні воїнів.

Преторіанці — у Стародавньому Римі солдати особистої охорони полководців, належали до привілейованої імператорської гвардії.

Орфей — в античній міфології співець, музика і спів якого приборкували диких звірів, змушували рухатись каміння, схилятись гілля дерев.

Кітара (кіфара) — струнний щипковий музичний інструмент у стародавній Греції.

ПОЕТИЧНІ ПЕРЕКЛАДИ

Леся Українка у своїй творчій роботі приділяла багато уваги перекладам поетичних, прозових, драматичних творів, наукових праць. У цьому розділі зібрано її поетичні переклади.

З РОСІЙСЬКОЇ

І. С. Тургенєв

НІМФИ

Вперше надруковано у журн. «Зоря», Львів, 1895, № 24, стор. 468—469.

Автограф не знайдено.

Датується орієнтовно 1895 роком.

Подається за першодруком.

С. Я. Надсон

«ПРО ЛЮБОВ ТВОЮ, ДРУЖЕ, Я МАРИВ НЕ РАЗ...»

Вперше надруковано в альманасі «Нова рада», К., 1908, стор. 407—408, у тексті драми «Блакитна троянда» (1896). Вірш вкладено в уста героя драми, молодого літератора Ореста Груїча.

Чорновий автограф перекладу (ф. 2, № 892) без назви, підпису і дати.

Датується орієнтовно 1896 роком.

Подається за першодруком.

«Нова рада» — український літературний альманах. Вийшов у Києві в 1908 р.

Надсон Семен Якович (1862—1887) — російський поет, в творчості якого відбиті настрої прогресивної інтелігенції в епоху політичної реакції і кризи народницького руху.

З ПОЛЬСЬКОЇ

Адам Міцкевич

З ПОЕМИ «КОНРАД ВАЛЛЕНРОД» («ВІЛІЯ, ЩО НАШІ СТРУМОЧКИ ПРИЙМАЄ...»)

Вперше надруковано в журн. «Зоря», Львів, 1887, № 10, стор. 167—168.

Датується орієнтовно 1887 роком.

Подається за першодруком.

Марія Конопніцька

1. Я тоскую... 2. Ах, зачем!.. 3. Цветы. 4. В Вероне (На могиле Ромео и Джульетты).

Вперше надруковано у виданні: Леся Українка. Твори в п'яти томах. Т. 4. К., Держлітвидав, 1954, стор. 75—78.

Ці вірші Леся Українка перекладала під час роботи над статтею про видатну польську письменницю Марію Конопніцьку (1842—1910). 29 грудня 1902 р. Леся Українка писала сестрі Ользі: «Прийшов лист від «Мира божьего» з замовленням ювілейної статті про Конопніцьку, от я і взялась до тої статті, а для неї прийшлось перекласти масу віршів (з польського дуже трудно... перекладати!), і робота зайняла тижнів три і розтяглась на 50 сторінок великого формату...» Стаття в журн. «Мир божий» не була надрукована. Автограф її не знайдено.

В ІЛ зберігається чистовий, недатований автограф перекладів (ф. 2, № 891) під заголовком «Из стихотворений Марии Конопницкой». На останньому аркуші підпис: «Перевод с польского L. Z.».

Переклади Лесі Українки творів Марії Конопніцької датуються орієнтовано груднем 1902 р. на підставі листа поетеси до сестри.

Подаються за автографом.

«...сестрі Ользі...» — Ользі Петрівні Косач-Кривинюк (1877—1945), молодшій сестрі Лесі Українки.

З НІМЕЦЬКОЇ

Генріх Гейне

З «КНИГИ ПІСЕНЬ»

Вперше надруковано у виданні: Всесвітні твори. Книга пісень Генріха Гейне. Переклад Лесі Українки і Максима Стависького. Львів, 1892, 103 стор. Лесі Українці у цьому виданні належить 92 переклади. Переклади нумеровані відповідно до оригіналу. Під

кожним віршем вказано ініціали перекладача. Олена Пчілка написала передмову і переклала епіграф:

Я вложив у сюю книгу
Всю журбу мою, всі жалі,
Разом з нею ти розгорнеш
Мого серденька скрижалі.

Переклад «Книги пісень» був закінчений ще до 1890 р. В листі до М. П. Драгоманова від 6 грудня 1890 р. з Луцька Леся Українка повідомляла: «Гейне мій завтра поїде вже до друку,— я йому дуже рада! Сим випуском вийдуть: «Lirisches Intermezzo», «Heimkehr» та «Harzreise».

У Львові видати книжку допоміг І. Франко — він наглядав за друком, правив коректуру.

Ще до виходу у світ збірки кілька перекладів Лесі Українки з «Книги пісень» були надруковані у журн. «Зоря»: «Они мене дражнили...», «Чого так поблідли ті рожі ясні?», «Як я про свою говорив вам печаль...» («Зоря», 1889, № 1, стор. 5), «В тебе й діаманти, і перли...» («Зоря», 1890, № 24, стор. 371).

Після виходу «Книги пісень» Леся Українка продовжувала перекладати поезії Г. Гейне. Вона мала намір у 1905 р. об'єднати всі свої переклади і видати окремою книжкою. В ІЛ (ф. 2, № 8) зберігається перший зошит (127 арк.) — зроблена невідомою рукою копія під назвою «Ліричні співанки, поеми і балади. Збірник Лесі Українки і М. Славинського». Збірник мав дозвіл київської цензури від 8 серпня 1905 р., але світу так і не побачив. У цій копії вірш 12 «Вітер смерчі білі, страшні...» з циклу «Поворіт додому» підписано ініціалами М. Славинського. Очевидно, це помилка переписувача, бо у львівському виданні «Книги пісень» він підписаний Лесею Українкою.

В ІЛ (ф. 2, № 746 і 884) зберігаються автографи перекладів дев'яти віршів з «Книги пісень» — цикл «Ліричні співанки»: 1. «Коли настав чудовий май...», 2. «І рожу, й лілею, і сонце, й голубку...», 9. «Тебе, моя любко єдина...», 23. «Чого так поблідли ті рожі ясні?..», 25. «Співав соловейко, і липа цвіла...», 47. «Вони мене дражнили...», 55. «Крізь сон колись тяжко я плакав...», 56. «Щоночі у сні бачу, мила, тебе...»; цикл «Поворіт додому»: 36. «Як я про свою говорив вам печаль...». Тексти їх збігаються з друкованими.

Датується орієнтовно 1888—1890 рр. на підставі листування.

Подаються за першодруком.

Максим Стависький — літературний псевдонім Славинського Максима Антоновича (1868 — ?), українського поета і перекладача, який разом з Лесею Українкою перекладав поезії Генріха Гейне. Згодом ідейно деградував — від буржуазно-ліберальних до буржуазно-націоналістичних позицій. Після Великої Жовтневої соціалістичної революції — білоемігрант.

З ЦИКЛУ «ПІВНІЧНЕ МОРЕ»

(Die Nordsee)

[8] НЕГОДА

Вперше надруковано у наукових записках Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР «Радянське літературознавство», 1948, № 9, стор. 123.

Датується орієнтовно 1888—1890 рр. Саме в цей час Леся Українка перекладала поезії Гейне.

Подається за автографом (ф. 2, № 886).

ІЗ ЗБІРКИ «НОВІ ПОЕЗІЇ»
(Neue Gedichte)

[32] NEUE LIEBE («В СВІТЛІ МІСЯЦЯ Я БАЧИВ...»)

Вперше надруковано у виданні: Леся Українка. Твори в п'яти томах. Т. 4. К., Держлітвидав, 1954, стор. 131.

Чистовий автограф перекладу (ф. 2, № 11) знаходиться в альбомі «Poésie», стор. 7, зв. У збірці Гейне цей вірш не має заголовка. Заголовок «Neue Liebe» належить Лесі Українці.

Переклад датовано «26 травня». Оскільки в автографі він міститься між віршами, написаними у 1890 р., то датується 26 травня 1890 р.

Подається за автографом.

З ПОЕМ

АТТА ТРОЛЬ
Сон літньої ночі

Вперше надруковано у ЛНВ, 1900, кн. 1, стор. 102—112; кн. 2, стор. 204—228, без передмови.

Через три роки поема увійшла до видання: Генріх Гейне. Атта Троль. Раткліф. Балади. Переклади Лесі Українки і Максима Славинського. Видання редакції «Літературно-наукового вісника». Львів, 1903, стор. I—VI, 1—83, з передмовою. Друге видання було повторенням першодруку з незначними мовностилістичними виправленнями (*форель* замість *пструг*, *смалить — смолить*, *загувши — зачувши*, *Христини — Христона*, *буціл — буцки*, *проулок — приулок*, *зів'яло — зав'яло* та ін.). Великих редакційних правок зазнала тут передмова. Леся Українка, знаючи, що планується окрема книжка з її перекладом «Атта Троля», в листі до В. Гнатюка від 30 січня 1900 р. писала: «Редакція... чи не буде ласкава прислати мені негайно хоч ті книжки, де уміщений мій переклад, бо, якщо він має вийти потім окремою відбиткою, то я конечне хотіла би переглянути перший друк, чи нема там чого до поправки. Я вже мала нагоду писати вам, ласкавий добродію, що право останньої коректи я хотіла би мати завжди за собою, що се «conditio sine qua non» [1] видання моїх праць (надто віршованих) чи по сей чи по той бік кордону... Як же буде з перекладами д. Стависького, що мали видаватися вкупі з моїм «Атта Тролем?» Видання книжки затягнулося, і Леся Українка не мала можливості поправити свій переклад.

Чорновий автограф перекладу поеми «Атта Троль» (ф. 2, № 881) має в кінці дату: «1893 року, 6-го лютого».

---

[1] Незаперечна умова (*лат.*).— *Ред.*

В ЛНВ переклад поеми «Атта Троль» друкувався за чистовим автографом, який зберігається в архіві І. Франка в ІЛ (ф. 3, № 1858, стор. 81—232, «Наш альбом. 1898—1901»).

Зважаючи на те, що обидва прижиттєві видання перекладу «Атта Троля» здійснені без участі Лесі Українки і містять у порівнянні з чистовим автографом значну кількість мовно-правописних різночитань, внесених редакцією журналу, поема подається за чистовим автографом.

Правки іншою рукою не враховуються.

Передмову подано також за автографом (ф. 2, № 881).

Роботу над перекладом «Атта Троля» Леся Українка розпочала 1889 р. У листі до брата Михайла, датованому 26—28 листопада 1889 р. з с. Колодяжного, вона повідомляла: «...я маю вже 7 пісень «Atta Troll'я» (колись же й цілого скінчу)». Після закінчення перекладу у лютому 1893 р. Леся Українка виготовила чистовий автограф і послала О. Маковеєві для публікації у львівській пресі. Поема не була вчасно надрукована, і автограф загубився. Зберігся лише його початок (7 арк.), який зараз знаходиться в ІЛ в архіві І. Франка (ф. 3, № 1858), підшитий до того ж альбома, перед повним автографом. У 1899 р. Леся Українка виготовила другий чистовий автограф, за яким поема і була надрукована в ЛНВ. В листі до матері від 24 серпня 1899 р. з Гадяча вона писала: «Будь ласкава, передивись мій переклад передмови до «Атта Троля» і віддай його п. Кобринській, хай передасть Гнатюкові вкупі з «Атта Тролем», а коли п. Кобринська вже поїхала, то пошли передмову просто Гнатюкові (вулиця Чарнецького, 26), а я вже йому раніш писала, що переклад «Атта Троля» йому привезуть».

Датується за чорновим автографом.

Подається за чистовим автографом.

«...до брата Михайла...» — Михайла Петровича Косача (1869—1903), українського письменника буржуазно-ліберального напряму.

Передмова

Руге Арнольд (1802—1880) — німецький буржуазний політичний діяч і письменник, молодогегельянець.

...свого вчителя одлупив.— Мова йде про Августа-Вільгельма Шлегеля (1767—1845) — вождя німецьких реакційних романтиків.

Азіній (від *лат.* asinus) — осел.

Фрейліграт Фердінанд (1810—1876) — видатний німецький революційний поет. Г. Гейне пародіює його вірш «Князь-мурин» з першої збірки поезій (1838), коли ще молодий Фрейліграт перебував під впливом французького романтизму і писав екзотичні вірші.

I

Котере — курорт в Піренеях. Тут Г. Гейне жив улітку 1841 р.

Дон Карлос (1788—1855) — молодший брат іспанського короля Фердінанда VII, який у боротьбі за іспанський престол у 1833—1839 рр. зазнав поразки і втік до Франції.

Пан Шнапганський — збірне прізвище пройдисвіта і авантюриста. Г. Гейне має на увазі князя Фелікса Ліхновського, який служив у Пруссії, а потім став генералом у війську Дона Карлоса.

Жюльєтта — так Гейне називав свою дружину Матільду, яка супроводжувала його під час подорожі в Котере.

II

...Христина-королева, пані Муноц! — Королева Марія-Христина, що стала регенткою при своїй дочці Ізабеллі і вела боротьбу з Доном Карлосом за іспанський престол (1833—1839).

IV

Ронсеваль — долина в Піренеях біля Котере. У «Пісні про Роланда» розповідається, що у Ронсевальській долині загинув у битві з сарацинами Роланд, небіж імператора Карла Великого.

...штукар славутній Масман — Ганс-Фердінанд Масман (1797—1874) — німецький філософ, націоналіст; організатор реакційних «гімнастичних товариств». Гейне висміював Масмана у багатьох своїх творах.

Син Лаертів — Одіссей, герой старогрецького епосу — поеми Гомера «Одіссея».

V

Равмер — Фрідріх фон Раумер (1781—1873) — німецький історик, професор Берлінського університету. Гейне висміював псевдоопозиційні виступи Раумера.

VIII

Сини Туїскіона — Туїскіон — одно з божеств стародавніх германців, що зображалося у вигляді ведмедя.

...стережися Бауера й Фейєрбаха! — Бруно Бауер (1809—1882) — німецький філософ-ідеаліст, молодогегельянець, критик Євангелія. Людвіг Фейєрбах (1804—1872) — видатний німецький філософ-матеріаліст, автор широко відомої праці «Суть християнства» (1841), у якій критикував ідеалізм, показав його зв'язок з релігією. Атта Троль застерігає своїх нащадків від цих філософів як від носіїв безвір'я, критиків релігії.

IX

Мендельсон Мойсей (1729—1786) — німецький філософ епохи просвітительства. Г. Гейне натякає тут на внука М. Мендельсона, композитора Якоба-Людвіга-Фелікса Мендельсона-Бартольді (1809—1847).

X

Друїди — жерці у стародавніх кельтів.

Ганнібал Барка (247—183 до н. е.) — карфагенський полководець. Ще в дитинстві поклявся своєму батькові карфагенському полководцеві Гамількару бути вічним ворогом римлян,

XIII

Стікс — у старогрецькій міфології річка в підземному царстві, через яку перевозили душі померлих. Перевізником на річці був Харон.

Прозерпіна — в давньоримській міфології богиня підземного царства.

XV

...каготи... зостанки племені...— нащадки племені, що колись населяло Піренеї.

Баньєр — містечко-курорт в Піренеях.

XVIII

Німврод Ассірійський — легендарний цар Ассіро-Вавілонії, мисливець.

Карл Десятий — останній король Франції з династії Бурбонів, скинутий з престолу під час липневої революції 1830 р.

Король Артус (Артур) — легендарний британський король, герой середньовічних лицарських романів.

Ож'є з Данії — один з лицарів Карла Великого.

Вольфганг — Йоганн-Вольфганг Гете (1749—1832).

Генгстенберг Ернст-Вільгельм (1802—1869) — німецький професор-теолог, крайній реакціонер, що запекло боровся проти Гете-«язичника».

Вільям — Вільям Шекспір (1564—1616).

Горн Франц (1781—1837) — німецький коментатор творів В. Шекспіра, автор поверхової п'ятитомної праці «Драми Шекспіра».

XIX

Діана — в античній міфології богиня полювання.

Актеон — герой античної міфології, мисливець. За те, що побачив Діану, коли вона купалася, був перетворений в оленя і розірваний власними собаками.

Абунда-фея — героїня скандінавської міфології, що приносила людям щастя.

Грез Жан-Батіст (1725—1805) — французький художник.

Іроди прекрасна жінка, що Хрестителя згубила.— За євангельським переказом, Іродіада розгнівалася на Іоанна Хрестителя, і на її вимогу йому відрубали голову.

XX

Романья — область у Північній Італії.

Назареї — релігійна секта давніх євреїв, які увірували в Христа.

Авалун — казковий острів, населений феями.

Єрушолаїм — єврейська назва Єрусалима.

XXI

Аргонавти — в грецькій міфології відважні мореплавці, що на кораблі «Арго» вирушили в Колхіду в пошуках золотого руна.

Язон — ватажок аргонавтів.

Королів аж тридцять шість за одного парасоля! — Гейне глузує тут із національної роздрібненості Німеччини, яка на той час була розділена на 36 дрібних князівств.

Еспадрілли — іспанське взуття.

«Pobert le Diable» — опера «Роберт Диявол» французького і німецького композитора Джакомо Мейєрбера (1791—1864).

XXII

Ох, поет я бідний швабський! — Поет глузує з так званої «швабської школи поетів», навколо якої групувалися реакційні провінціальні поети південних, швабських областей Німеччини. Найбільше Гейне висміює двох поетів цієї школи — Карла Мейєра і Густава Пфіцера.

Штуккерт — швабська назва міста Штуттгарта, центра «швабської школи поетів».

Келле Крістоф-Фрідріх — один з поетів «швабської школи», німецький дипломат.

Кернер Юстінус (1786—1862) — німецький поет-містик.

XXIII

Еспартеро — іспанський генерал, у війні за іспанський престол стояв на боці Марії-Христини проти Дона Карлоса.

Пампелуна (тепер Памплона) — місто в Іспанії.

Одоардо — герой драми Лессінга «Емілія Галотті», який вбиває свою дочку Емілію, рятуючи її від безчестя.

І не має він бажання поломити гарну рожу, поки буря не зломила.— Гейне пародіює слова з дії V драми Лессінга «Емілія Галотті»: «Троянду зірвано раніше, ніж буря зломила її».

XXIV

Ганелон із Майнца — один з лицарів Карла Великого, який по-зрадницькому сприяв загибелі Роланда в Ронсевальській долині.

Валгалла — в скандінавській міфології палац для душ померлих у битвах героїв. Гейне має на увазі палац під цією ж назвою, збудований у 1841 р. баварським королем Людвігом I, в якому було встановлено погруддя діячів німецької історії з бездарними віршовими написами.

XXV

Луї-Філіпп — французький король у 1830—1848 рр., захищав інтереси фінансової і промислової буржуазії. Скинутий з престолу лютневою революцією 1848 р., він втік до Англії.

Лафайєт (1757—1834) — французький політичний діяч, генерал.

XXVII

Фарнгаген фонЕнзе Август (1785—1858) — німецький письменник і публіцист, друг Гейне.

Майстер Людвіг — Людовіко Аріосто (1474—1533), видатний італійський поет доби Відродження, автор поеми «Несамовитий Роланд», присвяченої кардиналові д'Есте.

Шаміссо, Фуке, Брентано — німецькі письменники-романтики першої половини XIX ст.

Беллона — у римській міфології богиня війни.

ІЗ ЗБІРКИ «ROMANZERO»

МАВРСЬКИЙ КОРОЛЬ

Вперше надруковано у журн. «Нова громада», 1906, № 2, стор. 43—44.

У відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР (далі: ЦНБ АН УРСР) (X, 12) зберігається чистовий автограф. Чорновий, незакінчений автограф перекладу знаходиться в ІЛ (ф. 2, № 885). Обидва автографи без дати.

Датується орієнтовно 1893 роком.

Подається за першодруком, звіреним з автографами.

[20] ENFANT PERDU
(«СТОЯВ НА ЧАТАХ Я В ВІЙНІ ЗА ВОЛЮ...»)

Вперше надруковано у журн. «Вільна Україна», 1906, № 3, стор. 39.

Подається за першодруком.

Датується орієнтовно 1900 роком.

У чорновому недатованому автографі (ф. 2, № 882) четверта строфа перекреслена. Текст її відмінний від друкованого:

Так чатував я невсипуще й збройно.
Було дивлюсь — напевне щось іде —
я й почастую оливом так гойно
погане черево — аж загуде!

[20] ENFANT PERDU
(«ЗАБЫТЫЙ ПОСТ Я В БИТВАХ ЗА СВОБОДУ...»)

Вперше надруковано у наукових записках Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР «Радянське літературознавство», 1948 р., № 9, стор. 124.

Чорновий недатований автограф перекладу (ф. 2, № 883) не має заголовка.

Заголовок взято з українського перекладу. Датується орієнтовно 1900 роком на тій підставі, що він був зроблений, очевидно, для доповіді про Г. Гейне, прочитаної Лесею Українкою російською мовою 23 березня 1900 р. в Київському літературно-артистичному товаристві.

Подається за автографом.

ІЗ ЗБІРКИ «З ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ»

(Nachlese zu den Gedichten)

[17] ТКАЧІ

Вперше надруковано у «Записках Ніжинського Інституту народної освіти», 1926, кн. VII.

Чорновий автограф перекладу (ф. 2, № 13) без дати і підпису.

Тут же знаходиться копія, зроблена невідомою рукою (ф. 2, № 899).

Датується орієнтовно 1899 роком, коли Леся Українка працювала над перекладом драми Гергарта Гауптмана «Ткачі».

Подається за автографом.

З ФРАНЦУЗЬКОЇ

Віктор Гюго

«ЛАГІДНІ ПОЕТИ, СПІВАЙТЕ!..»

Вперше надруковано в журн. «Рідний край», 1906, № 18, стор. 7, без другої строфи.

Датується 1889—1890 роками, коли Леся Українка перекладала й інші твори В. Гюго.

Подається за автографом (ф. 2, № 887).

«Рідний край» — український громадський і літературно-науковий журнал ліберально-буржуазного напряму. Виходив у Полтаві 1905—1907 рр., у Києві 1908—1914 рр., у Гадячі 1915—1916 рр.

СІРОМА

Вперше надруковано в журн. «Народ», 1891, № 10-12, стор. 173—175, під заголовком «Бідні люди».

Передруковано у збірці «На крилах пісень», К., 1904, стор. 123—133, під заголовком «Сірома» (Переспів). Ініціали автора наведено в кінці твору: (з В. Г.).

Недатований чистовий автограф знаходиться в ІЛ (ф. 2, № 888).

В листі до матері від 6 серпня 1889 р. Леся Українка писала: «Pauvres gens» прочитала, постараюсь, конечне, їх перекласти». Через якийсь час вона повідомляла брату Михайлові: «Розпочала... «Les pauvres gens». В листі до брата Михайла, датованому 26—28 листопада 1889 р., Леся Українка писала про закінчення роботи над перекладом і пересилку рукопису до редакції журн. «Зоря».

Датується вереснем — жовтнем 1889 р. на підставі листування.

Подається за текстом збірки 1904 р.

«Народ» — український громадсько-політичний журнал прогресивного напряму. Видавався у Львові і Коломиї 1890—1895 рр.

З ДАВНЬОЇ ІНДІЙСЬКОЇ

З «РІГ-ВЕДИ»

Вперше надруковано у виданні: Леся Українка. Стародавня історія східних народів. Видання перше Ольги Косач-Кривинюк. Катеринослав, 1918, стор. 17—25.

Переклади творів староіндійської обрядової поезії увійшли як ілюстративний матеріал до підручника «Стародавня історія східних народів», який Леся Українка написала у 1890 р. для молодшої сестри Ольги. Переклади виконані не з оригіналу, а з французьких або німецьких текстів. В листі до М. Драгоманова

від 6 грудня 1890 р. з Луцька Леся Українка писала: «Та от іще напишіть мені, прошу, чи не знаєте, може, який є переклад ведичних гімнів на французькій або німецькій мові, може б я його собі купила, бо страшенно мені сподобались тії гімни по уривках, які я знайшла в «Історії» Menard'a».

Автограф підручника зберігається в ІЛ (ф. 2, № 25). Переклади з «Ріг-Веди» містяться у першому зошиті на арк. 6—14, зв. У передмові до видання «Стародавньої історії». О. Косач-Кривинюк відзначила, що незадовго перед смертю Леся Українка дозволила надрукувати книжку, «але конче хтіла переглянути її і виправити перед друком. Тяжка недуга не дала їй зробити сього, і «Стародавня історія» друкується тепер так, як вона була написана одразу, без жодних змін і поправок». Можливо, що у переклади гімнів з «Ріг-Веди» були внесені деякі поправки, бо у друкованому тексті порівняно з автографом є незначні стилістичні виправлення.

Чорновий автограф перекладів (ф. 2, № 894, 914) не вміщено в текст «Стародавньої історії». Тут назви творів дещо відмінні від тих, які подаються в сучасних виданнях, взятих з тексту підручника: Гімн ранній зорі; Гімн вогневі [Агні]; Г[імн] Вогневі; Гімн Сонцеві; Гімн найвищому духові; Гімн погребовий; Г[імн] погр[ебовий]; Г[імн] п[огребовий]; Г[імн] п[огребовий]; Гімн до Йами; Перемога Індри.

Чистовий недатований автограф двох гімнів («Батько усеї родини...», «Як не було ще нічого...») знаходиться в альбомі «Poésie» (ф. 2, № 11, стор. 36—37).

Для видання перекладів у Творах Лесі Українки, т. 4, 1927 р. (вид-во «Книгоспілка») проф. М. Я. Калинович вказав на відповідні місця в староіндійському оригіналі «Ріг-Веди». Ці посилання подаються в квадратних дужках під заголовком кожного гімну.

Датується за автографом.

Подається за першодруком.

З АНГЛІЙСЬКОЇ

Джордж-Гордон Байрон

«КОЛИ СНИТЬСЯ МЕНІ, ЩО ТИ ЛЮБИШ МЕНЕ...»

Вперше надруковано в журн. «Рідний край», 1906, № 50, стор. 6.

Автограф не знайдено.

Датується орієнтовно 1897—1898 роками, коли Леся Українка перекладала «Каїна» Байрона.

Подається за першодруком.

З ІТАЛІЙСЬКОЇ

ІТАЛЬЯНСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ

Вперше надруковано в журн. «Рідний край», 1912, № 18, стор. 5.

Автограф не знайдено.

Датується орієнтовно 1902 роком.
Подається за першодруком.

Ада Негрі

КІНЕЦЬ СТРАЙКУ

Вперше надруковано в журн. «Рідний край», 1907, № 11, стор. 10.

Чорновий автограф перекладу (ф. 2, № 893) без заголовка.

Датується орієнтовно 1899 роком.

Подається за першодруком.

Негрі Ада (1870—1945) — італійська поетеса, рання творчість якої пройнята соціальними, демократичними мотивами.

Леся Українка зацікавилася поезією Ади Негрі і розглянула її у статті «Два направления в новейшей итальянской литературе» (1899). На цей період, очевидно, припадають і переклади двох віршів Ади Негрі. Російський варіант перекладу вірша «Кінець страйку» увійшов як ілюстративний матеріал до статті.

«СМУТНОЇ ПРОВЕСНИ, СЕРЕД ТРАВИЦІ...»

Вперше надруковано в журн. «Рідний край», 1907, № 1, стор. 9.

Автограф не знайдено.

Цей переклад Леся Українка назвала «переспівом» і вказала, що текст вірша «положено на музику М. Лисенком».

Датується орієнтовно 1899 роком.

Подається за першодруком.

З ДАВНЬОЇ ЄГИПЕТСЬКОЇ

ЛІРИЧНІ ПІСНІ ДАВНЬОГО ЄГИПТУ

Вперше надруковано в ЛНВ, 1910, кн. 9, стор. 385—390.

У відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР зберігається неповний і недатований чистовий автограф (№ 3666).

У чорновому автографі (ф. 2, № 895), датованому 1 січня 1910 р., є закінчення передмови, яке не було надруковане. Текст його такий: «А добре було б, коли б промовили! Скільки суму навколо, таким смутком повилася вся історія й сучасність наша, що морок починає опановувати душу і серце народу нашого, одбирати йому хіть до життя. Щоб набратися сили боротися з горем та лихом, треба мати хоч просвітки радощів — а їх так мало навіть в наших чудових, безсмертних народних піснях — нехай же хоч промінь радощів давнього, вже згаслого народу, як живий промінь згаслої зорі, звеселить нашу трудну путь хоч на хвилину. Може тому єгипетський народ жив так довго, що вмів почувати радощі навіть найтяжчого життя».

Датується за чорновим автографом.

Подається за першодруком.

НЕЗАКІНЧЕНІ ПОЕТИЧНІ ПЕРЕКЛАДИ

З СТАРОГРЕЦЬКОЇ

Гомер

ОДІССЕЯ

Пісня III. В Пілосі. Пісня IV. В Лакедемоні

Вперше надруковано у виданні: Леся Українка. Твори в п'яти томах. Т. 4. К., Держлітвидав, 1954, стор. 419—430, за чорновим автографом (ф. 2, № 889).

Автограф має багато правок, паралельні авторські варіанти слів і фраз. Виправлення олівцем, зроблені невідомою рукою, до уваги не беруться. Леся Українка переклала лише третю і розпочала переклад четвертої пісні «Одіссеї».

Датується і подається за автографом.

При перекладі «Одіссеї» Леся Українка дотримувалась традиційного прочитання і написання старогрецьких імен і географічних назв. Залишаємо таке написання в тексті, бо зміна його порушила б віршовий розмір. Оскільки сучасне написання старогрецьких імен і географічних назв відрізняється від того, яке вживала Леся Українка, подаємо словничок імен і географічних назв.

Айгіптос	— Єгипет
Айгістос	— Егіст
Айяс	— Аякс (Еант)
Альфейос	— Алфей
Антілохос	— Антілох
Аретос	— Арет
Атена	— Афіна
Атреєнко	— син Атрея
Ахіллевс	— Ахіллес
Герайстос	— Герест
Гортінос	— Гортіна
Діоклес	— Діокл
Діомедес	— Діомед
Діос	— Дій (Зевс)
Евбойя	— Евбея
Іарданос	— Ярдан
Ідоменевс	— Ідоменей
Кліменос	— Клімен
Клітаймнестра	— Клітемнестра
Крета	— Кріт
Кроніенко	— Кроніон
Лаеркес	— Лаерк
Лакедаймон	— Лакедемон
Менелаос	— Менелай
Мімос	— Мімант
Нелевс	— Нелей
Нелеєнко	— син Нелея
Несторенко	— син Нестора
Одіссевс	— Одіссей
Онеторенко	— син Онетора (Онеторід)
Орестес	— Орест
Орсілохос	— Ортілох
Паллас	— Паллада
Патроклос	— Патрокл
Пейзістратос	— Пісістрат
Персевс	— Персей
Пойяс	— Поянт
Посейдаон	— Посейдон
Стратіос	— Стратій
Телемахос	— Телемах
Тенедос	— Тенед
Тідеєнко	— син Тідея
Тразімедес	— Фрасімед
Файстос	— Фест
Фейбос Аполлон	— Феб Аполлон
Філоктетес	— Філоктет

З ІТАЛІЙСЬКОЇ

Данте Алігієрі

ПЕКЛО.
Пісня V.

Вперше надруковано в «Літературній газеті» від 27 вересня 1945 р., № 25, за чорновим незакінченим і недатованим автографом (ф. 2, № 890).

Леся Українка переклала тільки початок п'ятої пісні «Пекла» — першої книги «Божественної комедії» італійського поета Данте Алігієрі (1265—1321). Особливий інтерес до творчості Данте вона виявила у 1898 р. Цього ж року написала вірш «Забута тінь», присвячений поету. Ймовірно, що у 1898 р. вона й переклала уривок з «Пекла». Почерк поетеси теж дає підставу орієнтовно датувати переклад кінцем 90-х років.

Подається за автографом.

Ада Негрі

«Я СВОЙ ЛЕТУЧИЙ СТИХ, БЛЕСТЯЩИЙ САМОЦВЕТОМ...»

Вперше надруковано у виданні: Леся Українка. Твори в п'яти томах. Т. 1. К., Держлітвидав, 1951, стор. 179, як оригінальний твір Лесі Українки.

Вірш «Я свой летучий стих...» є варіантом перекладу однієї строфи вірша Ади Негрі «Виклик» («Sfida»), який Леся Українка виконала під час роботи над статтею «Два направления в новейшей итальянской литературе».

Автограф (ф. 2, № 729) на тому ж аркуші паперу, що й вірш «Як я люблю оці години праці» з датою: «19 жовтня 1899 р.». На цій підставі переклад датується 19.X 1899 р.

Подається за автографом.

З АНГЛІЙСЬКОЇ

Джордж-Гордон Байрон

КАЇН

Вперше надруковано у виданні: Леся Українка. Твори в п'яти томах. Т. 4. К., Держлітвидав, 1954, стор. 433—440, за незакінченим і недатованим чорновим автографом (ф. 2, № 880).

В листі до матері від 30 березня 1898 р. з Ялти Леся Українка писала про своє зацікавлення драматичними творами Байрона: «Може бути, перекладу шматок «Манфреда» або «Каїна», то теж пришлю... Якось трапилось, що я досі ні в якому перекладі «Каїна» не читала і, певно, се ліпше, бо він зробив на мене найсвіжіше і найповніше враження, ніж всі інші поеми Байрона, що були мені раніш відомі з перекладів... Ні, з Байрона красти не можна, ним треба бути, а хто ним бути не може, то має право тільки перекладати і то без «отсебятины». На підставі цього листа переклад датується 1898 роком.

Подається за автографом.

Вільям Шекспір

МАКБЕТ

Вперше надруковано у виданні: Леся Українка, Твори в п'яти томах. Т. 4. К., Держлітвидав, 1954, стор. 441—449, за незакінченим і недатованим автографом (ф. 2, № 903).

В листі до матері від 30 березня 1898 р. з Ялти Леся Українка писала: «Якось я переклала першу сцену з «Макбета» — пришлю тобі через наших». На підставі цього листа переклад датується 1898 роком.

Подається за автографом.

З НІМЕЦЬКОЇ

Невідомий поет

«В НЕБІ МИ ЖОДНОГО ДОБРОГО БАТЬКА НЕ МАЄМ...»

Вперше надруковано у виданні: Леся Українка. Неопубліковані твори. Львів, 1947, стор. 137—138.

Автограф зберігається в ІЛ (ф. 101, № 322 — архів М. Павлика).

Переклад вірша невідомого німецького автора призначався для журн. «Народ» і був надісланий М. Павлику з Софії разом з листом від 27 вересня 1894 р. Оскільки він не був завершений, то залишився неопублікованим.

Датується на підставі листа до М. Павлика (1853—1915), українського письменника, публіциста і громадського діяча революційно-демократичного напряму.

Подається за автографом.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ТВОРІВ

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

ЗМІСТ

ПОЕМИ

ПОЭТИЧЕСКИЕ ПЕРЕВОДЫ

З РОСІЙСЬКОЇ

І. С. Тургенєв

С. Я. Надсон

З ПОЛЬСЬКОЇ

Адам Міцкевич

Марія Конопніцька

Генріх Гейне

З «Книги пісень»

З циклу «Північне море»
(Die Nordsee)

Із збірки «Нові поезії»
(Neue Gedichte)

З поем

Із збірки «Romanzero»

Із збірки «З поетичної спадщини»
(Nachlese zu den Gedichten)

З ФРАНЦУЗЬКОЇ

Віктор Гюго

З ДАВНЬОЇ ІНДІЙСЬКОЇ

З АНГЛІЙСЬКОЇ

Джордж-Гордон Байрон

З ІТАЛІЙСЬКОЇ

Ада Негрі

З ДАВНЬОЇ ЄГИПЕТСЬКОЇ

НЕЗАКІНЧЕНІ ПОЕТИЧНІ ПЕРЕКЛАДИ

З СТАРОГРЕЦЬКОЇ

Гомер

З ІТАЛІЙСЬКОЇ

Данте Алігієрі

Ада Негрі

Академия наук Украинской ССР

ЛЕСЯ УКРАИНКА

СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ В ДВЕНАДЦАТИ ТОМАХ

ТОМ 2

ПОЭМЫ
ПОЭТИЧЕСКИЕ ПЕРЕВОДЫ

(На украинском языке)

Редактор *Л. П. Чорна*
Художній редактор *Р. К. Пахолюк*
Оформлення художника *В. М. Дозорця*
Технічний редактор *Б. М. Кричевська*
Коректори *Л. В. Малюта, О. С. Улезко*

Здано до складання 16.I 1975 р.
Підписано до друку 17.VI 1975 р.
Зам. 5—53. Вид. № 252. Тираж 100 000.
Папір № 1, 84×108 1/32.
Друк.-фіз. арк. 11,5+2 вкл.
Умовно-друк. арк. 19,53.
Облік.-вид. арк. 17,45.
Ціна 1 крб. 30 коп.

Видавництво «Наукова думка»
Київ, Репіна, 3.

Головне підприємство республіканського
виробничого об'єднання «Поліграфкнига»
Держкомвидаву УРСР, Київ,
вул. Довженка, 3.

1 руб. 30 коп.